

פרק ראשון א כל מצות עשה וכו' והתודו את חטאתם וכו'. כן אמרו בספרי על פסוק זה ושם נתבאר קצת מדברים אלו שהזכיר רבנו: שנאמר מכל חטאת האדם. כלומר דקרא קאמר איש או אשה כי יעשו אחת מכל חטאות האדם והתודו את חטאתם. וה'ה' הוה מצי לרביי מהאי קרא דכל חטאות האדם בעלי

חטאות ואשמות אלא שמצא הדברי יותר מפורש בחטאות ואשמות, ואין להקשות למה לי קרא דהתודה עליו גבי חטאות ואשמות תיפוק ליה מהכא דכבר אצטרך להרבה דרשות שדרשו בספרי: ב שיעיר המשתלח וכו'. בריש שבועות (דף ב':) אמרו במשנה על שאר עבירות שבתורה כו'. (עיין בכ"מ), עוד אמרו שם האי עשה ה"י א דלא עבד תשובה זבח ושעים תועבה אי דעבד תשובה [כל יום נמין] דתניא עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זו משם עד שמוחלין לו א"י זירא בעומד במרדו ורבי היא דתניא רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יו"כ מכפר וכו', ע"כ. ולכאורה נראה דבגמרא הקשו הדהיא מצות עשה אי דלא עשה תשובה אמאי מכפר עליו שעיר המשתלח הא זבח ושעים הוא ואין השעיר מכפר עליו. ותירצו דאתאי כרבי וא"כ תימה על רבנו דאיך קאמר דשעיר המשתלח מכפר אע"פ שלא עשה תשובה על הקלות הא בגמרא אמרו דאינו כן אלא לרבי דהיכי תירצו בעומד במרדו ורבי היא ואנן ק"ל כרבנן ודלא כרבי דאי כרבי אפילו אחמורות נמי שעיר המשתלח מכפר ורבינו כתב דעל החמורות אינו מכפר וא"כ ודאי דפסק כרבנן וכן כתב לקמן עצמו של יו"כ מכפר לשבים והיינו כו' יהודה דפליג עליה דרבי כדאמרין שם בגמרא דלרבי אפילו לאינן שבים מכפר וא"כ איך כתב רבינו דעל הקלות מכפר. ונראה דהוא ז"ל מפרש דברי המקשה כך האי עשה היכי דמי אי דלא עבד תשובה א"כ כל הני דמתניתין נמי דלא עבד תשובה דבחד גוונא מיירי מתניתין וא"כ קשה דעל החמורות מאי

שיעור ז' ג' פרקים ליום

הלכות תשובה

שיעור 49 פרק אחד ליום

מצות עשה אחת, [א] והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ה', ויתודה. ובאור מצוה זו ועקרם הנגדרים עמה בגללה – בפ'קיים אלו.

פרק א

א. כל המצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה – אם עבר אדם על אחת מהן, בין בידון בין בשגגה – פשיעשה תשובה וישוב מחטאו, חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנגאמר: "איש או אשה כי יעשו. . . והתודו את חטאתם אשר עשו"², זה ודוי דברים³. וודוי זה – מצות עשה⁴.

כיצד מתודה? אומר: 'אנא ה', חטאתי עויתי פשעתי לפניך, ועשיתי כן וכן⁵, וְהִרִי נַחֲמֵתִי וּבִשְׁתִּי בַמַּעֲשִׂי, וְלַעֲוֹלָם אֵינִי חוֹזֵר לְדַבֵּר זֶה'⁷. זה הוא עקרו של ודוי; וְכֹל הַמֵּרְבֵּה לְהִתְדוֹת וּלְהִצְרִיךְ בְּעִנְיָן זֶה, הִרִי זֶה מִשְׁבַּח. וְכֹל בְּעֲלֵי חַטָּאוֹת וְאֲשָׁמוֹת – בְּעֵת שֶׁמִּבְּיָאִין

פרק ראשון א איש או אשה וכו'. והתודו את חטאתם אשר עשו זה ודוי דברים: מצאתי כתוב דאיתא בספרא פ' אחרי מות: כיצד מתודין וכו'. יומא פ' אמר להם הממונה (ל"ו:); ת"ר כיצד מתודה עויתי פשעתי חטאתי וכו' וכן במשה הוא אומר נושא עון ופשע וחטאה דברי ר"מ וחכ"א עונות אלו

הודונות פשעים אלו המרדים חטאים אלו השגגות ומאחר שהתודה על הודונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות אלא כך היה מתודה חטאתי עויתי פשעתי וכן ברוד הוא אומר חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו וכן בשלמה הוא אומר חטאנו והרשענו ומרדנו וכן בדניאל הוא אומר חטאנו והעוינו והרשענו ומרדנו אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה אמר משה לפני הקב"ה רבשע בשעה שישאל חטאים לפניך ועושים תשובה וכן בעלי חטאות וכו'. זה פשוט שהרי מביא ראיה מהכתוב ובהדיא אמרו בפ"ק דשבועות (דף י"ג). שחטאת ואשם אין אין מכפרים אלא על השבים: וכן כל מחוייבי מיתות וכו'. משנה בסנהדרין פרק נגמר הדין (דף מ"ג) כל המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב שכן מצינו בעכ"פ שהתודה שא"ל יהושע יעכרך ה' היום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעתיד לבא: וכן החובל כו'. משנה בבב"ק סוף החובל (דף צ"ב). אע"פ שנותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה. ומ"מ מאי דמפיק לה רבינו מכל חטאות האדם צ"ע היכא מייתי לה [בילקוט פ' נשא איתא הכי בשם ספרי זוטא]:

קְרַבְנֹתֶיהֶן עַל שִׁגְגָתָן או על זְדוּנָן, אֵין מִתְכַּפֵּר לָהֶן בְּקִרְבָּנָן, עַד שְׁיַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, וְיִתְּדוּ וְדוּי דְּבָרִים⁸, שְׁנֹאֲמַר: "וְהִתְּדוּהָ אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ"⁹. [ב] וְכֹן כֹּל מַחֲיִבֵי מִיתוֹת בֵּית דִּין, וּמַחֲיִבֵי מִלְּקוּת – אֵין מִתְכַּפֵּר לָהֶן בְּמִיתָתָן [א] או בְּלִקְוֹתָן, עַד שְׁיַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְּדוּ¹⁰. וְכֹן הַחֹבֵל בְּחֻבְרוֹ או הַמְזִיק

מכפר היכא דלא עבד תשובה הא זבח ושעים תועבה אבל על עשה לית ליה שום קושיא כלל ומאי דקאמר האי עשה היכי דמי הוא משום דעבי למפרך הקושיא האחרת היכא דעבד תשובה והך פירכא לא קאי אלא אעשה לכך קאמר האי עשה היכי דמי אבל לעולם דהקושיא הראשונה לא הוי אלא אכריתות ומיתות כו'. וא"ל מי חזיקין לרבינו לפרש כן דבריה בגמרא ו"ל דרצה למעט במחלוקת שבין רבי לרבנן וכיון דלרבי מכפר אפילו אכריתות די לנו לומר שלרבנן דעל הכריתות

הגהות מיימוניות [א] ואפילו מי שחלה נטשה למות אומרים לו התודה כדאיתא בפ' במה מדליקין (דף ל"ב): (שם) ובספרא: וכן כל מחוייבי מיתות עד ויתודו. פ' נגמר הדין (דף מ"ג ע"ב) ובספרא: וכן החובל כו' עד מכל חטאות האדם. פרק החובל (דף צ"ב): שיעיר המשתלח עד כל עונות בני ישראל. פרק שני שעירים (דף ס"ו) ופ"ק דשבועות (דף יג ע"ב):

פרדס המלך

רק לתקנו אלא גם להפכו לטובה כמאמר חז"ל "ודונות נעשו לו כזכויות"².

לקוטי שיחות חלק ט' עמוד 428.

ב. "וכן כל מחיבי מיתות בית דין ומחיבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקיתן עד שיעשו תשובה ויתודו".

מכאן ראי' שמטרת עונשי התורה אינה עונש כי אם כפרה, שאילו היו עונש היה מתכפר להם אחר העונש גם ללא תשובה. ומוכח הדבר גם מהטעם שכתב חסדקו משנה לפסק הרמב"ם בהלכות ערוה: שאין עונשים עדים וזממים אם נהרג על פי עדותם אבל אם לקה זה שהעידו עליו לוקין. "כיון שבמקום שנהרגו על פיהם

מקורות היד הלכות תשובה 1 ראה זהר ח"ג קכב, א (ברע"מ). עיין ירושלמי מע"ש פ"א ה"א: האוכל מעשר שני שלו בין בשוגג בין במיזד יצחק לשמים. פרק א 1 נשא ה, ר"ו. ובספרי זוטא עה"פ. 2. 3 ת"כ אחרי טז, כא. 4 ספרי זוטא שם. וראה זהר ח"ג קכב, א (ברע"מ). 5 תוספתא יומא פ"ב, א. יומא לו, ב. ירושלמי שם פ"ג ה"ו. ועיין יומא לו, א. 6 עפ"י יומא לא, יח. 7 עיין ירושלמי סוף יומא. ויק"ד פ"ג, ג. 8 ספרי זוטא נשא ה, ו. ועיין ספרי שם. שבועות יב, ב ואילך. כריתות ז, א. ת"כ אמור כג, כו. ועיין ת"כ זוטא פ"ב. 9 ויקרא ה, ה. 10 סנהדרין מג, ב. ועיין פיה"מ נזיר פ"ו מ"ד. עיין יבמות לג, ב: נפקא מינה לקוברו וכו'. שבת צב, א: כגון ששגג על האוכלין והודיד על הכלי.

מקורות הפרדס א. תניא אגרת התשובה פ"ב. ב. יומא בסופה. ג. פ"ב ה"ב.

מקורות היר

11 ב"ק צב, א. ספרי זוטא נשא, ה. ו. 12 נשא שם. 13 שבועות יג. ב. יומא סא, א. טו. א. מנחות צב, א. חולין קלא, ב. תרי"כ אחרי טז, לג. 14 יומא טו, א. תוספא שם פ"ג, ה. תרי"כ שם. 15 אחרי טז, כא. 16 שבועות, ב. ב. 17 שם יג, א. ועיין ירושלמי יומא פ"ח ה"ו. 18 ירושלמי שבועות פ"א ה"ו. ועיין בפיהמ"ש שבועות פ"א מ"ו. 19 שבועות יב, ב. 20 עיין תמורה ג, א. שבועות כא, א.

ב שיעור המשתלח מכפר וכו'. משנה פ"ק דשבועות (דף ב.). ועל שאר עבירות שבתורה הקלות והחמורות והזדונות והשגגות הודע ולא הודע עשה ולא תעשה כריתות ומיתות ב"ד שיעור המשתלח מכפר. ובגמ' (י"ב:): היינו קלות היינו עשה ול"ת היינו חמורות היינו כריתות ומיתות ב"ד הודע היינו מויד לא הודע היינו שוגג אמר רב יהודה הכי קאמר על שאר עבירות שבתורה בין קלות בין חמורות בין שעשאן בשוגג בין שעשאן כמזיד אותן שעשאן בשוגג בין שנודע לו ספיקן בין שלא נודע לו ספיקן ואלו הן קלות עשה ולא תעשה ואלו הן חמורות כריתות ומיתות ב"ד ואמרין דאליבא דרבי אפילו לא עשה תשובה שיעור המשתלח מכפר אבל אליבא דרבנן דוקא בשעשה תשובה שיעור המשתלח מכפר אבל אם לא עשה תשובה אין מכפר, וידוע דאין הלכה כרבי מחביריו ולכן כתב רבינו והוא שעשה תשובה: ומ"ש אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות. ק"ל דהתם משמע דלרבנן אפילו עבר אעשה אם לא עשה תשובה אין שיעור מכפר ולרבי אפילו על החמורות מכפר בלא תשובה חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה ומפר ברייתו בבשר וצ"ע: ומה הן הקלות וכו'. כבר נתבאר במימרא דרב יהודה שכתבתי חמורות היינו כריתות ומיתות ב"ד וקלות היינו עשה ולא תעשה. ובפ' בתרא דיומא (דף פ"ה:): תניא אלו הן קלות עשה ול"ת חוץ מלא תשא ואע"ג דדחי התם ואוקי דכל ל"ת שלא ניתק לעשה מהחמורות וכי קאמר חוץ מלא תשא וכל דמי ליה הא אסיקנא תנאי היא וכיון דר' יהודה אמר בשבועות פ"ק (י"ב:): דחמורות היינו כריתות ומיתות ב"ד ולא הזכיר ל"ת שלא ניתק לעשה אלמא ס"ל דכל לא תעשה הוי בכלל קלות ולא קיימא לן כסתם מתני' דיומא דסברה דלא תעשה שלא ניתק לעשה חמורות הן דהא ר' יהודה בפ"ק דשבועות [שם] אליביה דנפשיה הוא דקאמר אלו הן קלות ואלו הן חמורות ולא מפליג בין ניתק לעשה ללא ניתק. וא"ת גם לא מפליג התם בין שאר לאוין ללא תשא ולמה כתב רבינו שיש חילוק בנייהם יש לומר דמלא תשא ליכא הוכחה מהתם דכיון דאינה אלא מצוה אחת לא חש לאפוקה אבל כל מצות לא תעשה שלא ניתק לעשה דטובא ניהו אם איתא דליתנהו בכלל קלות ה"ל לפרושי ותדע דרב יהודה לא תשא בכלל חמורות היא דאלת"ה רב יהודה דלא כמאן דאי כסתם מתניתין דיומא כל ל"ת שלא ניתק לעשה בכלל חמורות היא ואי כאידך תנא הא לא תשא בכלל חמורות היא אלא ודאי כדאמרן:

ג בזמן שאין בית המקדש קיים התשובה מכפרת. כלומר דרך כלל וכמו שביאר הוא ד"ל בסמוך: ומ"ש אפילו רשע כל ימיו וכו'. פ"ק דקידושין (דף מ:):

משנה למדך

ג ועצמו של יוה"כ מכפר כו'. (א"ה עיין בדברי הרב המחבר פ"ג מה' שגגות דין (ע"ד) [ט'] דהוכיח מהגמרא דאין יוה"כ מכפר על חצי שיעור יע"ש):

מדגל עז

וסוף פ"ק דקידושין (דף מ ע"ב): ועצמו של יוה"כ כו' עד יכפר עליכם. פ"א דכריתות (דף ט. 1):

שיעור המשתלח כו' עד תשובה. פ"ק דשבועות: אבל אם לא עשה תשובה עד הן הקלות. פ' בתרא דיומא (דף פ"ה ע"ב): בזמן הזה עד שובו מרשעו. פרק בתרא דיומא (דף פ"ה) ובירושלמי פ"ק דיומא.

פרדס המלך

ממנו (בענין זה גופא) מציאותו בתור יחיד ולכן הביא גם את הפר אשר לו לכפרת עצמו.

לקוטי שיחות חלק לב עמוד 110.

ד. "בזמן שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה - אין שם אלא תשובה".

ויש להקשות מהגמ"י במעשה דר' ישמעאל שקרא בשבת לאור הנה והטה ויכתב על פנקסו כו' לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמינה" ואם כדברי הרמב"ם כאן הרי בזמן שאין ביהמ"ק קיים כבר נתכפר לו בתשובה והיאך יביא חטאת והרי "אין חטאת קרבה נדבה" וי"ל ע"פ הידוע שר' ישמעאל חי בזמן רבי יהושע בן חנינא שאז נתנה המלכות רשות לבנות ביהמ"ק ובזמן ההוא קודם שביטלו הרשות קרה לר' ישמעאל שהטה וכתב על פנקסו.¹¹

לקוטי שיחות חלק י"ח עמוד 416 הע' 51.

גדול עונשם מנשוא ואין ראוי לתת להם מיתת ב"ד שתכפר עליהם אלא ראוי להניחם שיהיו נידונין אחר מיתתם בעונשים נוראים דוגמא לדברי נותן כל זרעו למולך שהוא פטור" מה שאין לומר כן בהלקו ע"פ עדותם".

לקוטי חלק כ"ט עמוד 118.

ג. "שיעור המשתלח לפי שהוא כפרה לכל ישראל כו'".

בכפרת השעיר שני ענינים; מצד אחד הוא שייך לציבור מבלי שייכות מיוחדת ליחיד ע"ד ממון ציבור שצריך ל"מסור לציבור יפה יפ"י ועם זאת פסק כאן שאין השעיר מכפר אלא אם עשה תשובה היינו, שעם היותו של ציבור חלה כפרתו על כל יחיד ויחיד לעצמו. וי"ל שזהו אחד הטעמים שהכה"ג הביא פר לכפרת עצמו ולא דיו בזה שהוא כלול בתוך כפרת כלל ישראל כי מצד היותו שלוחם של ישראל בעבודת וכפרת יוה"כ היו בו שני ענינים אלו, האחד כאיש של הצבור ושלוחם ובא כוחם של כל ישראל, ולאידך לא התבטלה

אינו מכפר אבל על הקלות מכפר. ועוד דטעמיה דרבנן הוא משום דהכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב כלומר דהני תלתא פורק עול מגלה פנים ומפר בריית אין מיתה מכפרת אבל בשאר דומיא דהנך מיתה מכפרת, אבל יוה"כ לא, וכיון שכן לא דייקין דיוקא דקרא אלא באחרינא דומיא דהנך שהם כריתות ומיתות ב"ד אבל לא הקלות דודאי בקלות אפילו יוה"כ מכפר, זה נראה טעמו של רבינו: בין עבר בשגגה וכו'. פירש"י ז"ל בגמרא (דף י"ב:): דליכא לפרושי האי שוגג אלא באשם תלוי דבאשם ודאי אין יוה"כ מכפר. ורבינו סתם וכתב לשון המשנה:

ממונו - אף על פי ששלים לו מה שהיה חייב לו - אין מתכפר לו, עד שיתודה וישוב מלעשות כנה לעולם¹¹, שנגאמר: "מכל חטאת האדם"¹².

ב. [ג] שיעור המשתלח - לפי שהוא פפרה לכל

ישראל¹³, כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל¹⁴, שנגאמר: "והתודה עליו את כל עונת בני ישראל"¹⁵.

שיעור המשתלח מכפר על כל עברות שפותרה, הקלות והחמורות, בין שעבר בנדון בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו בין שלא הודע לו - הפל מתכפר בשעיר המשתלח¹⁶; והוא, שעשה תשובה¹⁷. אבל אם לא עשה תשובה, אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות¹⁸.

ומה הן הקלות, ומה הן החמורות? החמורות הן העברות שחייבין עליהן מיתת בית דין או כרת¹⁹; ושבועת שוא ושקר - אף על פי שאין בה כרת, הרי היא מן החמורות²⁰. ושאר מצוות לא תעשה, ומצוות עשה שאין בהן כרת - הן הקלות. ג. [ד] בזמן שאין בית המקדש קיים, ואין לנו מזבח כפרה - אין שם

בית דין וכו'. (א"ה עיין בדברי הרב המחבר פ"ג מה' שגגות דין (ע"ד) [ט'] דהוכיח מהגמרא דאין יוה"כ מכפר על חצי שיעור יע"ש):

משנה למדך

ג ועצמו של יוה"כ מכפר כו'. (א"ה עיין בדברי הרב המחבר פ"ג מה' שגגות דין (ע"ד) [ט'] דהוכיח מהגמרא דאין יוה"כ מכפר על חצי שיעור יע"ש):

מדגל עז

וסוף פ"ק דקידושין (דף מ ע"ב): ועצמו של יוה"כ כו' עד יכפר עליכם. פ"א דכריתות (דף ט. 1):

שיעור המשתלח כו' עד תשובה. פ"ק דשבועות: אבל אם לא עשה תשובה עד הן הקלות. פ' בתרא דיומא (דף פ"ה ע"ב): בזמן הזה עד שובו מרשעו. פרק בתרא דיומא (דף פ"ה) ובירושלמי פ"ק דיומא.

פרדס המלך

ממנו (בענין זה גופא) מציאותו בתור יחיד ולכן הביא גם את הפר אשר לו לכפרת עצמו.

לקוטי שיחות חלק לב עמוד 110.

ד. "בזמן שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה - אין שם אלא תשובה".

ויש להקשות מהגמ"י במעשה דר' ישמעאל שקרא בשבת לאור הנה והטה ויכתב על פנקסו כו' לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמינה" ואם כדברי הרמב"ם כאן הרי בזמן שאין ביהמ"ק קיים כבר נתכפר לו בתשובה והיאך יביא חטאת והרי "אין חטאת קרבה נדבה" וי"ל ע"פ הידוע שר' ישמעאל חי בזמן רבי יהושע בן חנינא שאז נתנה המלכות רשות לבנות ביהמ"ק ובזמן ההוא קודם שביטלו הרשות קרה לר' ישמעאל שהטה וכתב על פנקסו.¹¹

לקוטי שיחות חלק י"ח עמוד 416 הע' 51.

מקורות הפרדס

ד. ראה סמיג ל"ת מ. ה. סנהדרין טו, ב. רמב"ם הל' ע"ז פ"ו ה"ד. ג. ר"ה ז, רש ע"ב. ועוד. ז. להעיר ממכתב כ"ק אדמו"ר הרי"ץ (קובץ תהילים (בסוף תהילים אהל י"י) ע' 204. אגרות קדש שלו ח"ד ע' קלא ואילן), שהתשובה דריה היא תשובה כללית - התשובה של יוה"כ - תשובה פרטית, לפרט החטאים. ח. שבת יב, ב. ט. חולין מא, ב. י. בראשית רבה ספס"ד. יא. וראה שיחתו יתשרי תשמ"א.

ד (ג-ד)) בזמן הזה שאין ביהמ"ק קיים וכו'. הן ארבעה חילוקי כפרה שהוזכרו בפי' יוה"כ (דף פ"ו). עבר על עשה ושב אינו זו משם עד שמוחלין לו וכו' עבר על ל"ת ועשה תשובה תולה ויוה"כ וכו' עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין וכו' אבל מי שיש בידו חילול השם וכו', והוקשה לו

לרבינו דהא במשנה אמרו דשעיר המשתלח מכפר על הקלות ועל החמורות כשעשה תשובה וא"כ איך קאמר הכא עבר על כריתות ומיתות ב"ד דצריך תשובה ויוה"כ לתלות ויסורין למרק וכן על הקלות למה לי תשובה ביוה"כ לבר סגי לכן תירץ דהכא איירי בזמן שאין בית המקדש קיים דליכא שעיר המשתלח ולכן אינו מכפר וצריך כל הני. וא"ת הא אמרו במתניתין שם בפרק יוה"כ (דף פ"ה): תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל ל"ת וא"כ איך קאמר דצריך תשובה ויוה"כ לל"ת כבר תירצו התוס' בשבועות פ"ק (דף י"ב: ד"ה לא זו) דמכפרת דמתניתין אינה מחילה גמורה אלא שמקילין לו מן הדין. וא"ת הא לרבנן דפליגי עליה דרבי בפ"ק דשבועות (י"ג) משמע דס"ל דמיתה בלא תשובה מכפרת על כל העבירות חוץ מפרק עול ומפר ברית ומגלה פנים דצריך מיתה ותשובה וכאן משמע דבחילול השם בעינן ארבעה דברים שהם תשובה ויוה"כ ויסורין למרק ומיתה גומרת וא"כ נראה דהוא דלא כרבנן דלדידהו משמע דכל כריתות ומיתות ב"ד מיתה עם התשובה סגי אפילו חילול השם מדלא חלקו. ועוד קשה על רבינו למה לא הזכיר כלל מסכת רבנן דבכולהו עבירות סגי מיתה חוץ משלש ודוחק לומר דראב"ע דקאמר ארבעה חילוקי כפרה פליגי על רבנן ורבינו פסק כוותיה. ונראה לומר דרבינו מפרש דמאי דקאמרי רבנן מיתה ממרקתן בכל עבירות חוץ משלש היינו דלא תכרת הנפש לעולם אלא ביסורין שבאין לה אחר כך יזכה לעוה"ב וכמו שכתבו התוספות. וכן מה שכתב בהני שלש דמיתה ותשובה ממרקת י"ל דלא תכרת הנפש אלא ביסורין שיבאו לה אחר המות תזכה לעוה"ב ובהכי לא פליגי רבנן כלל על ראב"ע דרבנן קאמרי דיש לו חלק לעוה"ב אבל לעולם דצריך אחר המות עונש למרק העונות וראב"ע קאמר כדי שתהיה מחילה גמורה וכפרה מכל וכל ולהכי קאמר וכל עבירות שבתורה תשובה ויוה"כ ויסורין מכפרין כפרה גמורה חוץ מחילול השם שהוא

ברייאת דרשב"י. ופ"ק דר"ה (דף י"ח): [לא מצאתי שם]: ועצמו של יוה"כ מכפר וכו'. משנה פרק בתרא דיומא (דף פ"ה): מיתה ויוה"כ מכפרים עם התשובה ובגמ' נ"מא דלא כרבי דאמר בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יוה"כ מכפר ואע"פ דדחי התם ואמר

כדמשמע בפ"ק דשבועות ולא קי"ל כרבי מחביריו לכן כתב רבינו ועצמו של יוה"כ מכפר לשבים כלומר אבל לא לשאינם שבים:

ד אע"פ שהתשובה מכפרת וכו' עד סוף הפרק. ברייתא שם שאל רבי מתיא בן חרש את ראב"ע ברומי שמעת ארבעה חילוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש אמר ל"י שלשה הן ותשובה עם כל אחד מהן כלומר שלשה הם הנחלקים שיש עבירה שהיא נצרכה לכלם עבר על עשה כו' ושב אינו זו משם עד שמוחלין לו וכו' ומסיים בה כלשון רבינו:

פרק שני א א זו היא תשובה גמורה וכו'. בפרק בתרא דיומא (שם) ונ"ך פ"ו: [מימרא דרב יהודה: אפילו עבר כל ימיו וכו'. כבר כתבתי בפרק שקודם זה דאיתא בפרק קמא דקדושין (דף מ'): אבל הא דקאמר אפילו ביום מיתתו שנאמר עד אשר לא תחשך וכו'. (שבת פרק כ"ג דף ק"א):

מיתת בית דין, ועשה תשובה – תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, ובאלו נאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם"³⁰.

עבר על פרתות ומיתות בית דין, ועשה תשובה – תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין הבאין עליו גומרים לו הפפרה, ולעולם אין מתפפר לו פפרה גמורה, עד שייבאו עליו יסורין; ובאלו נאמר: "ופסקתי בשבט פשעם, ובנגעים עונם"³¹.

במה דברים אמורים? בשלא חלל את השם בעת שעבר. אבל המחלל את השם – אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורין, אינו מתפפר לו פפרה גמורה עד שימות, אלא תשובה ויום הכפורים ויסורין שלשתן תולין, ומיתה מכפרת³², שנאמר: "ונגלה באזני, ה' צבאות, אם יכפר העון הזה לכם, עד תמותו"³³.

שיעור 50
פרק אחד ליום

פרק ב

א. איזו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשותו, ופרש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מפשולון כח'. ביצד?

חמור וצריך שתהיה הארבעה דברים לכפרו כפרה גמורה שהם תשובה ויוה"כ ויסורין ומיתה אבל לעולם דלהיות לו חלק לעוה"ב בתשובה ומיתה סגי לכל העבירות. והשתא רבינו אינו צריך להזכיר כלל מסכת רבנן דפורק עול שהוא כופר בעיקר ומגלה פנים בתורה דכבר הזכיר לקמן בפרק שלישי דאין להם חלק לעוה"ב והוה הכרת תכרת שאמרו רבנן ובמיתה ותשובה סגי להיות לו חלק לעוה"ב גם זה הזכיר כבר רבינו ז"ל שבסוף הפרק כתב בד"א שכל אחד מאלו אין לו חלק לעוה"ב כשמת תשובה וכו' אבל אם שב מרשעו וכו' הרי הוא מבני העוה"ב. אבל ודאי נראה לי דסובר רבינו שבכל אלו שהזכיר בפ"ג באפיקורסים וכו' ומחטיא הרבים וכל השאר ודאי אפילו שמתו בתשובה אין מתכפרת להם כפרה גמורה ומפני זה כתב יש לו חלק לעולם הבא כלומר יש לו חלק אבל אינה מתכפרת לו כפרה גמורה אלא צריך עונש למרק העונות דודאי בכל הני שהזכיר שם איכא בהו חילול השם דאטו כל כופר בתורה ואפיקורוס וכל הני לית בהו חילול השם ומי גריעי מהאי ח"ה שהוזכר בפרק יוה"כ שאומר שם היכי דמי חלול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר וכו' אלא ודאי צריך עונש אחר המות למרק העונות ומפר ברית כבר הזכירו רבינו שאין לו חלק לעולם הבא בסוף הלכות מילה שכתב שם ז"ל דישאל המפר בריתו של אברהם אבינו אין לו חלק לעוה"ב, וא"כ עלו דברי רבינו כהוגן דרבנן וראב"ע כי הרדי נינהו ולא פליגי:

פרק שני א איזו היא תשובה גמורה וכו' זהו בעל תשובה גמורה וכו'. בפרק יוה"כ (דף פ"ו): אמרו היכי דמי בעל תשובה אמר רב יהודה כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום. והשעם פירש"י ז"ל מתוך שדומה מכל וכל לזמן שנכשל בו

מגדל עז

אע"פ שהתשובה עד סוף הפרק. פרק בתרא דיומא (דף פ"ו): אי זו היא עד בעל תשובה הוא. פ' בתרא דיומא (פ"ו ע"ב) שם ופ"ק דע"ז (דף י"ט):

- מקורות הדי
- 21 עיין תרבי"א זוטא פכ"ג.
- 22 קידושין מ, ב.
- 23 יחזקאל לג, יב. 24 ת"כ
- אחרי טו, ל. 25 שבועות יג.
- א. יומא פו, א. פה, ב. ועיין
- אוצה"ג יומא, התשובות, ס"ו
- צא (ע' 34-5). 26 אחרי טו,
- ל. 27 יומא פו, א. ירושלמי
- שם פ"ח ה"ו. סנהדרין פ"י
- ה"א. שבועות פ"א ה"ו.
- מכילתא יתרו כ, ז. 28 יומא
- שם. שבועות יב, ב. וזבחים
- ז, ב. ועיין חגיגה ה, א.
- 29 יומ"ג, ג. כב. 30 אחרי
- טו, ל. 31 תהלים פט, לג.
- 32 יומא א"ט. אדר"ג פל"ט,
- א. 33 ישעי' כב, יד. פרק
- ב 1 יומא פו, ב.

מקורות היר

2 ראה ח"י יג, ב. 3 שבת קנא. ב. קה"ר פ"ב, א. תנחומא חיי שרה ז. 4 קהלת יב, א. 5 תנחומא שם. ועיי' יומא פו, א"ב. ראה ע"ז יט, א: אשרי מי שעשה תשובה כשהוא איש. 6 יליש בלק רמו תשנא. ועיי' ספרי נשא ה, ו: זה בנה אב לכל המתים וכו'. 7 קידושין מ, ב. ע"ז יז, א. א. ירושלמי פאה פ"א סה"א. ירושלמי חגיגה פ"ב, ה"א. 8 קהלת יב, ב. 9 ראה שבת קנא, א.

ב ומה היא התשובה וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות וכו'. וא"ת מה ראייה מביא מולא נאמר עוד אלהינו וכו'. ויש לומר דהכי קאמר יקה לעד להשי"ת עליו שלא ישוב לחטאו עוד שנאמר ולא נאמר עוד וכו' כלומר שתחלת הפסוק הוא קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ומה תאמרו לא נאמר אלהינו למעשה ידינו שהיא עבודת כוכבים הרי פשטיה דקרא שלוקח לשם יתברך לעד עליו שלא ישוב עוד לאותו עון:

הָרִי שָׁבָא עַל אִשָּׁה בְּעֵבְרָה, וְלֹאֲחֵר זְמַן נִתְיַחַד עִמָּהּ, וְהוּא עוֹמֵד בְּאַהֲבָתוֹ בָּהּ וּבְכַח גּוֹפוֹ, וּבְמַדִּינָה שְׁעֵבֶר בָּהּ, וּפְרָשׁ לֹא עֵבֶר – זֶה הוּא בְּעַל תְּשׁוּבָה גְמוּרָה². הוּא שְׁשֻׁלְמָה אוֹמֵר³: "וַיִּזְכֹּר אֶת בּוֹרְאֵיךְ בְּיָמֶיךָ בְּחַוְרוֹתֶיךָ"⁴.

וְאִם לֹא שָׁב אֶלָּא בְּיָמֶי זְקֻנּוֹתוֹ, וּבְצִעַת שְׂאֵי אֶפְשָׁר לוֹ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁהָיָה עוֹשֶׂה – אָף עַל פִּי שְׂאֵינָהּ תְּשׁוּבָה מְעֻלָּה⁵, מוֹעֵלֶת הִיא לוֹ, וּבְעַל תְּשׁוּבָה הוּא. אֶפְלוּ עֵבֶר כָּל יָמָיו, וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּיוֹם [א] מִיתָתוֹ וּמֵת בְּתְשׁוּבָתוֹ – כָּל עֲוֹנוֹתָיו

נִמְחָלִין⁷, שְׁנֵאָמַר: "עַד אֲשֶׁר לֹא תִחַשֵׁף הַשְּׂמֶשׁ"⁸, שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה⁹ – מְכַלָּל, שְׂאֵם זָכַר בּוֹרְאוֹ וְשָׁב קָדָם שְׂפִימוֹת, נִסְלַח לוֹ. ב. [ה] ומה היא התשובה? הוּא שְׂיַעֲזֹב הַחוּטָא חֻטָּאוֹ, [ו] וְיִסְיָרְנוּ מִמַּחְשְׁבָתוֹ, וְיִגְמַר בְּלִבּוֹ

הגהות מיימוניות

[א] וכ"כ בס"ה לשון העמוד עד ומת בתשובה שתשובתו תשובה שנאמר עד אשר וכו' ע"כ:

מגדל עוז

אפילו עבר עד שגמר בלבו. פרק בתרא דיומא ומס' שבת פרק השואל (דף קנג.) ובכמה מקומות בתלמוד ובירושלמי ובתוספתא:

פרדס המלך

יש מפרשים¹¹ שכוונת הרמב"ם היא שבשעה שעושה תשובה מקבל עליו בכל לב שלא ישוב לזה החטא בעתיד אלא שלפי מעמדו ומצבו בעת הזאת שאינו שייך לעבור על עבירה זו. אבל תירוץ זה קשה ביותר שהרי מדובר בעדותו של הקב"ה ופשוט שכאשר הקב"ה מעיד "שלא ישוב לזה החטא לעולם" הכוונה היא לעולם ממש.

ויש לומר שהרמב"ם מדבר בכמה דרגות בתשובה: הדרגה הנמוכה היא תשובה מיראה שהוא מצד עצמו אינו רוצה בתשובה אלא רק בגלל ענין צדדי כיראת העונש וכו' עושה תשובה ופורש מהחטא. למעלה מזה היא תשובה מאהבה שהיא שלימות התשובה ש"זיונות נעשות לו כזכויות" ובוזה גופא דרגא נעלית יותר זה שבאה לידו עבירה שעבר בה ואפשר בידו לעשותו ואינו עושה מפני התשובה ולא מיראה ולא מכשלוך כח וכו' אבל הדרגה הכי נעלית היא כשהתשובה כל כך עמוקה בנפשו עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" והיא הדרגה היותר נעלית בתשובה. ואף שמלשון הרמב"ם משמע שהיא תחילת התשובה שהרי כתב בפשטות "ומה היא התשובה" מכל מקום מצד הקושיות דלעיל יש לומר שדיבר בדרגה הכי נעלית שבתשובה.

¹¹ יין מלכות ספר מדע סימן ל"ד.

ו. "...ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד כו'".

סדר הדברים מדוייק, שקודם יסירו ממחשבתו ואח"כ יגמור בלבו כי האדם הוא "עולם קטן"¹² וכמו שבעולם הגדול ישנו מלך המושל במדינה כך גם ראשו ומוחו של אדם צריך למלוך ולשלוט בכל גופו¹³ ולכן הסדר הוא שקודם יסירו ממחשבתו ועל ידי שמושל בכל גופו יגמור גם בלבו.

ויש להוסיף בפנימיות הענינים: בפרש"י על הפסוק "אשר נשיא יחטא"¹⁴ "אשרי הדור שהנשיא שלו נתון לב להביא כפרה על שגגותו ק"ו שמתחרט על זדונותיו" שבעולמו הפרטי של האדם הוא האושר - "אשרי" - שיש לו בשעה ש"מוח שליט על הלב" שהרי "כל אדם יכול ברצונו שבמוחו להתאפק ולמשול ברוח תאוות שבלבו שלא למלאות משאלות לבו במעשה דבור ומחשבה כו"¹⁵ ולכן סדר הדברים הוא כנ"ל יסירו ממחשבתו ואח"כ יגמור בלבו".

לקוטי שיחות חלק י"ז עמוד 41 והערה 50.

ה. "ומה היא התשובה...כו' ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם".

מפשטות לשונו משמע שזוהו תנאי לתשובה ומביא ראייה על זה מהפסוק "...ולא נאמר עוד אלוקינו למעשה ידינו כו"¹⁶. וכמבואר במפרשים¹⁷ "היינו שלוקח עליו את הקב"ה לעד"¹⁸.

וצריך להבין: א. מניין לחדש שהתשובה צ"ל באופן כזה שיעיד עליו כו' שלא יחטא לעולם הרי לפי זה אם עבר ושנה אין תשובתו תשובה, שהרי אתגלי מילתא למפרע שלא עשה תשובה ולא מצינו בהלכה שישנו תנאי בתשובה שלא ישוב לעולם ואדרבה, מצינו שאין ב"יד עושים בחינה אם התשובה היא באופן כזה שלא ישוב עוד לעולם (כדלקמן). ב. איתא בגמרא¹⁹ "המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור, אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו" ואף שמה שמקודשת מספק הוא מפני שספק אצלנו אם הרהר תשובה, אבל אילו היה יודע שבודאי הרהר תשובה הרי זה בודאי קידושין כי על ידי הרהור תשובה נעשה צדיק גמור ועובר ממצב של רשע גמור למעמד של צדיק גמור ופשיטא שבזמן קצר כל כך אי אפשר להתבונן כלל אם תשובתו היא באופן שיעיד עליו יודע תעלומות, ואיך יתכן תנאי זה ש"יעיד עליו יודע תעלומות כו'".

ג. "הרשעים פסולין לעדות"²⁰ ו"אין מוציאין ממון בעדותן ולא ידון עד שיועד שעשה תשובה"²¹ ולדוגמא: "מאימתי חזרת המשחקים שבקביא (שנעשים כשרים לעדות) משישברו ספיסיהם כו"²² וכיון ש"עיקר תשובה בלב"²³ איך יפסקו בית דין ויוציאו ממון מחזקתו של פלוני על סמך עדותו של זה שאין יודע מה בלבו והרי מדובר בממון המונח בחזקתו ולא בספק²⁴ ואילו כשרותו של העד אינה וודאית ואיך נדע שעשה תשובה באופן ש"לא ישוב לעולם". ובפרט שלא מצינו שבית דין מחויבים לעשות "בחינות" לוודא שהתשובה היא כדבעי או "שלא ישוב... לעולם" ואין לומר כאן ענין של רוב שהרי "אין הולכין בממון אחר הרוב"²⁵.

ד. "שלא ישוב לעולם" הוא הדין המציאות שהרי רואים בפועל שיכול יהודי לעשות תשובה ולהיות כשר לעדות ולאחר זמן "עבר ושנה" ומכל מקום הוא מוחזק כשר על אותו הזמן שהוציאו ממון על פיו והלא איתגלי מילתא למפרע שלא היה במצב ש"לא ישוב לזה החטא לעולם".

מקורות הפרדס

יב. הושע יד, ד. יד. כסף משנה כאן, ועוד. יד. ועד"ו מפרשים ע"פ מדרשי חז"ל (פסקתא דריב"ז) על הפסוק (הושע שם, ג ועוד) "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'" - "אמרו ישראל לפני הקב"ה אם עשיתנו אנו תשובה מי מעיד בנו? א"ל לרעה אני נעשה לכם עד ולתובה איני נעשה לכם עדי" - ומבאן שעיקר בתשובה שהקב"ה יעיד "שלא ישוב לזה החטא לעולם". טו. קידושין מט, ב. טז. רמב"ם הלכות עדות פ"י ה"א שריע ח"י"מ סליד ס"א. ז"ב, שם ה"ג, יח, שם פ"י ה"ו, יט. תניא פכ"ט (ל"ב), כ. שאו המוציא מחברו עליו ראייה - ב"ב ל, א. ועוד. כב. ב"ק נו, ב. ב"ב צב, ב. טושיע ח"י"מ סר"ב ס"ג, ועוד. כג. לחם משנה על הרמב"ם כאן, כד. תנחומא פקודי ג. זח"ג לג, ב. תקיזו תטי' (ק"ב). וראה ארז"ל פ"א, ג. כה. כמורמו בר"ת מלך - מוח, לב, כבד - שלושת השליטים באדם (מגן אבות לרשב"ץ פ"ה מ"ט). ערכי הכינויים (לבעל סה"ד) בערכו. ניצוני אורות לח"ב קנג, א (בשם הרמ"ז). כו. ויקרא ד, כב. כז. תניא פ"ב.

היא כך כיון שהכתוב אמר כל תשא עון וקה טוב הרי כיון שאנו אומרים לו שלא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו הרי אנו מקבלים אותו לעד על ככה:

ג כל המתודה בדברים וכו'. בסדר תעניות (דף ט"ז) והובא בהלכות הרי"ף בפרק יוה"כ: וצריך לפרט החטא כו'. בפרק יוה"כ (דף פ"ו ע"ב) וצריך לפרט

החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה [ויעשו להם אלהי זהב] דברי ר' יהודה בן בבא ר"ע אומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ופסקו שאר הפוסקים כר"ע דהלכתא כותיה מחבירו ורבינו פסק כרבי יהודה בן בבא וכבר נתן הרב"י טעם לדבר והראה שהביא מברייתא (שם) דעבירות שהתודה עליהן יוה"כ זה וכו' אינה ראייה דיש לדחות דאיירי בעבירות שבין אדם לחבירו שמתודה עליהן כגון גזל וריצחה וכיוצא בהן אבל מכל מקום הטעם האחר שכתב אע"פ שהוא חלוש קצת כמ"ש הוא ז"ל יש לסמוך עליו לפסוק דלא כר"ע משום דלר"ע כשיזכרם לית לן בה שכן בירושלמי כשהביאו דברי ר"ע אמרו ר"ע אומר אינו צריך שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ממשע דלר"ע אם הזכירם לית לן בה ולר' יהודה בן בבא צריך להזכירם וכן נקטינן כר' יהודה בן בבא כיון דליכא פסידא לר"ע וכל שכן דאיכא קצת טעמא לסייע לפסוק כר'

יהודה בן בבא. וא"ת היכי קאמר הכא הפורט חטאו שהוא עבירות שבין אדם למקום שכן הביא ראייה מקרא דאנא חטא העם הזה חטאה גדולה שהוא עבירות שבין אדם למקום הא אמרין לקמן דעבירות שבין אדם למקום אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. וז"ל הדיין דוקא לגלותם ברבים אבל בינו למקום צריך לגלותם ולפורטם. זהו שכתב רבינו לקמן אלא שב לפני האל ברוך הוא ופורט חטאיו לפניו כלומר בינו למקום וכן למעלה בריש פרק א' כשהזכיר הוידוי אמר עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כן וכך כלומר שצריך לפרט החטא לפניו ויחברך אבל לא ברבים וזה שאמר ר"ב בן בבא וצריך לפרט החטא ולר"ע אפילו בינו למקום לא צריך ולית הלכתא כותיה מטעמא דפירשתי:

מגדל עז

כל המתודה בדברים עד ירוחם. פ' סדר תעניות (דף י"ז): וצריך לפרט עד אלהי זהב. פרק בתרא דיומא (דף פ"א):

ג כל המתודה בדברים וכו'. ריש פרק ב' דתעניות (דף ט"ז). אמר רב אדא בר אהבה אדם שיש בו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו שאע"פ שטובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה וזקן מידו כיון שטבל במ' סאה עלתה לו טבילה שנאמר ומודה ועובד ירוחם. ומפרש רבינו האי שאינו חוזר בה שאינו

גומר בלבו לשוב: וצריך לפרט החטא וכו'. ברייתא בפ' בתרא דיומא (דף פ"ו): וצריך לפרוט החטא שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב דברי רבי יהודה בן בבא ר"ע אומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אלא מה זה שאמר משה ויעשו להם אלהי זהב כר' ינאי דא"ר ינאי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כסף וזהב שהרבות לישראל עד שאמרו די גרם להם שיעשו להם אלהי זהב. ואע"ג דהלכה כר"ע מחבירו לא פסק רבינו כוותיה משום דאמר התם רב יהודה רמי כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח ל"ק כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם. והא כר' יהודה בן בבא אולא דאילו לר"ע אפילו מפורסם נמי לא דהא חטא העגל מפורסם הוה ואפלו הכי אמר עליה אשרי נשוי פשע ודריש לויעשו להם לדרשא אחריתי אלא ודאי כר' יהודה בן

בבא אתיא וכיון דסבר רב כוותיה הכי נקטינן ואע"ג דרב זוטרא בר טוביה אמר רב נחמן משני האי רמא דרמי רב כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו והאי שינויא מצי אתי כר"ע ופסקה רבינו להאי שנוייה סובר דמ"מ הלכה כר' יהודה בן בבא כדמשמע מדרב יהודה אמר רב. ומיהו אין נראה כן מדברי הרי"ף והרא"ש ז"ל ויש ראייה לדברי רבינו מדאיפליגו התם על עבירות שהתודה עליהם ביה"כ שעבר אם יכול להתודות עליהם ביה"כ אחר אם לאו וע"כ כמפרש חטאיו מיירי אלמא דלדברי הכל כל שלא התודה עדיין עליהם צריך לפרטם:

הגהות מיימוניות

[ב] פרק בתרא דיומא דאמרין כר' יהודה בן בבא לגבי ר"ע דאמר אשרי נשוי פשע ע"ש וכן פ"ה וכן פסק ר' שמחה:

פרדס המלך

על מצות המלך ח"ו, הן במ"ע והן במצות ל"ת היינו בנוגע לכללות התומ"צ"ל.

ספר השיחות תשמ"ט ח"א עמוד 156.

ט. "כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו".

המשל שבחר להסביר מצבו של "המתודה בדברים ולא גמר בלבו כו" ל"טובל ושרץ בידו" הוא מדויק. כי הוידוי בדברים פועל כמה ענינים:

- א: מגלה את הדברים החבויים בלבו ומחשבתו של אדם.
- ב: מוסיף התעוררות בנושא המדובר (ע"ד המובא בספרים ל' שהכועס טוב לו שישתוק כי הדיבור מעורר את הכעס עוד).
- ג: בשעה שמשמיע לעצמו את חטאיו מרגיש בעצמו אי מנוחה ובושה מחטאיו.

משום כך, בוידוי עצמו יש תועלת ולכן נמשל המתודה לטובל (ולא לזה שלא טבל כלל) כיון שהתודה, אבל כיון שעדיין לא גמר בלבו לעשות תשובה הרי הוא כטובל ושרץ.

ענין זה מדויק מכך ששינה מלשון הגמרא ל"למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו שאפ"י טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה" אבל הרמב"ם שינה כנ"ל וכתב "הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו" להדגיש שהטבילה היא בדוגמת הוידוי.

לקוטי שיחות חלק כ"ז עמוד 21 והערות 27, 36.

מקורות הוד

- 10 ירושלמי סוף יומא.
- 11 ויק"ר פ"ג, ג. 12 ישעי' נה, ז. 13 ירושלמי תענית פ"א ה"א. 14 ידמי' לא, יח.
- 15 עיין יל"ש הושע רמז תקלב. פסיקתא רבתי פמ"ד.
- זהר ח"ג רמ, א. 16 הושע יד, ד. 17 תענית טז, א. יל"ש משלי רמז התקסא. 18 משלי כח, יג. ועיין פסיקתא דר"כ פיסקא שבה (בבב"ר קנט, א).
- יל"ש תהלים רמז תתנה. 19 יומא פו, ב. ירושלמי שם פ"ח ה"ז. נדרים פ"ה ה"ה. עיין פס"ד פמ"ה: ופורטים ענותיהם ופשעיהם (עבוה"מ).

מקורות הפרדס

- כח. מנ"ח מצוה שסד. כט. פ"א. ל. ישעי' נה, ז. לא. ואתחנן ד, ל. נצבים ל' ב. לב. הלכות תשובה פ"ז ה"ה. לג. ראה ליקוטי פירושים כו' לאגה"ת ע' כא. לד. ראה ספר המאמרים תרנ"ט ע' ה (בשם ר"ח). לה. תענית טז, א.

מקורות היר

20 תשא לב, לא. 21 ראה סנהדרין כה, ב. 22 זהו ח"א קלא, ב. ח"ג טו, א. סו ע, א. 23 עין ספרי דברים ג, כט. 24 ב"ר פמ"ד, ר"ה טו, ב. (לקו"ש חל"ד ע 64. עיי"ש). 25 סנהדרין לו, ב. תענית טו, א. 26 משלי כח, יג. 27 יומא פו, ב. 28 ברכות לד, ב. 29 י"ל"ש הושע רמו תקלב, 30 תהלים לב, א. 31 ר"ה טו, א, יח, א. דברי פ"ב, יב. פסיקתא דר"כ ופסיקתא שובה (בבב קנ, א). ועין יומא פו, ב. 32 יעשי נה, ו.

ד מדרכי התשובה וכו'. פרק קמא דראש השנה (דף ט"ו:) אמר ר' יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה ויש אומרים אף שנוי מקום, ואל חמשה דברים אלו רמו רבינו בדבריו אלה:

ה ושבח גדול לשב וכו'. פרק בתרא דיומא (דף פ"ו:) אמר רב יהודה רב רמי כתיב אשרי נשוי פשע וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח ל"ק כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם רב זוטרא בר טוביה אמר רב נחמן כאן בעבירות שבין אדם למקום וכאן בעבירות שבין אדם לחבירו: וכתב הראב"ד א"א וכן עבירות המפורסמות וכו' ויתבייש ברבים, עכ"ל. כוונתו לומר דהיינו דאמר כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם. ומדקדק בלשון רבינו דלא קאמר דעבירות שבינו למקום אינו צריך לפרסמם אלא כשאניס מפורסמים שכך כתב ועזות פנים היא לו אם גילם ואילו היו מפורסמים לא הוה שייך לומר אם גילם דהא גלויים ועומדים הם וג"כ בסוף דבריו יוכיח דקאמר וטובה היא לו שלא נתגלה עונו ואי במפורסמים הרי אע"פ שהוא לא גילם כבר נתגלו אלא ודאי כדאמרן. וטובר רבינו דחטא מפורסם שבינו למקום לא דמי לעבירות שבין אדם לחבירו דעבירות שבין אדם לחבירו מצוה לפרסמם כדי שימחול לו חבירו אבל בעבירות שבינו למקום נהי דאין לו להעלימם כשאמרו לו עברת עביה פלוגית לא יאמר לא עברתי כיון שנתפרסם אלא יאמר עברתי ואני שב בתשובה שלימה לפני המקום מ"מ אינו מצווה לפרסמם שאולי יהיה שם אדם שלא ידע בדבר ועכשיו ידע ואיכא חילול השם ולכן לא כתב רבינו שבעבירות שבינו לבין המקום מצוה לפרסמן:

ו אף על פי שהתשובה וכו'. פ"ק דר"ה (דף י"ח.) א"ר שמואל בר אונאי משמיה דרב מנין לגזר דין של ציבור שאפילו שנחתם מתקדע שנאמר מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו והא כתיב דרשו ה' בהמצאו התם ביחיד ויחיד אימת אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו אלו עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ:

ד מדרכי התשובה וכו' ומשנה שמו וכו' ומשנה מעשיו וכו'. בפרק קמא דר"ה (דף ט"ז ע"ב) אמר ר' יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הם צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה. צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות. צעקה דכתיב ויצעקו אל ה' בצר להם וכו'. שנוי השם דכתיב שרה אשתך וכו'. שנוי מעשה דכתיב וירא אלהים את

גְּדֹלָהּ, וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב²⁰. ד. מְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, לְהִיּוֹת הַשָּׁב צוּעֵק תְּמִיד לְפָנָי ה', בְּבָכִי וּבְתַחֲנוּנִים, וְעוֹשֶׂה גַן צְדָקָה כְּפִי פִחוֹ, וּמְתַרְחֵק הַרְבֵּה מִן הַדָּבָר שֶׁחָטָא בו²¹, וּמְשַׁנֶּה שְׁמוֹ²² — כְּלוֹמֵר: 'שְׂאֵנִי אַחַר, וְאֵינִי אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁעָשָׂה אוֹתָן הַמַּעֲשִׂים'²³ — וּמְשַׁנֶּה מַעֲשָׂיו כְּלֵן לְטוֹבָה וּלְדַרְךָ יִשְׂרָאֵל, וְגוֹלָה מִמְקוֹמוֹ²⁴ — שְׁגִלוֹת מְכַפְרֵת עוֹן²⁵, מִפְּנֵי שְׁגוּרְמַת לוֹ לְהִכְנַע וְלְהִיּוֹת עָנּוּ וְשִׁפְלָ רוּחַ. ה. וְשִׁבַח גְּדוֹל לְשָׁב, שִׁיתְּוֹדָה בְּרַבִּים יוֹדִיעַ פְּשָׁעָיו לָהֶם, וּמְגַלֶּה עֲבֻרוֹת שְׁבִינוּ וּבִין חֲבָרֵי לְאַחֲרֵים, וְאוֹמֵר לָהֶם: 'אֲמַנֶם חָטְאֵתִי לְפָלוּנִי וְעָשִׂיתִי לוֹ כֶּף וְכָף, וְהִרְיֵנִי הַיּוֹם שָׁב וְנַחֵם'. וְכָל הַמִּתְנַגֵּה וְאֵינוֹ מוֹדִיעַ, אֲלֵא מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו — אֵין תְּשׁוּבָתוֹ גְּמוּרָה, שְׁנֹאֲמַר: "מְכַסֶּה פְּשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ"²⁶.

*בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים?

בְּעֲבֻרוֹת שְׁבִין אָדָם לְחֲבָרוֹ. אֲבָל שְׁבִינוּ לְבִין הַמְּקוֹם — אֵינוֹ צָרִיף

השגת הראב"ד במה... להבירו א"א וכן עבירות המפורסמות ומגולות אע"פ שאינן עם חבירו שכמו שנתפרסם החטא כך צריך לפרסם התשובה ויתבייש ברבים.

לְפָרְסָם חָטְאוֹ²⁷, [ד] וְעֻזוֹת פָּנִים הֵיא לוֹ אִם גְּלָם²⁸; אֲלֵא שָׁב לְפָנָי הָאֵל בְּרוּךְ הוּא, וּפּוֹרֵט חָטְאוֹ לְפָנָיו, וּמְתוּדָה עֲלֵיהֶן בְּפָנָי רַבִּים סֵתָם²⁹. וְטוֹבָה הֵיא לוֹ שְׁלֵא נִתְגַּלָּה עֻזוֹ, שְׁנֹאֲמַר: "אֲשֶׁרִי נְשׁוּי פֶשַׁע כְּסוּי חָטְאָה"³⁰. ו. אֵף עַל פִּי שֶׁהִתְשׁוּבָה וְהִצַּעֲקָה יָפָה לְעוֹלָם³¹, בְּעֶשְׂרֵת הַיָּמִים שְׁבִין רֵאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכְּפוּרִים הֵיא יָפָה בִּיתוֹר, וּמְיָד הֵיא מִתְקַבְּלָת, שְׁנֹאֲמַר: "דְּרָשׁוּ ה' בְּהִמְצָאוֹ, קְרָאוּהוּ בְּהִיּוֹתוֹ קְרוֹב"³². [י]

משנה למ"ד

אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם כעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ היא יפה ביותר כו' בד"א ביחיד כו'. (א"ה לשון זה קנה מקומו בספר דרשות הרב המחבר ז"ל בדרך הרבים (דף כ"ט ע"ב) יע"ש):

הגהות מיימוניות

[ג] פ"ק דר"ה אמר רבי יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה ושנוי השם וצעקה ושנוי מעשה כו' ע"ש ו"א אף שנוי מקום:

מגד"ל עוז

בד"א בעבירות עד חטא. פי' אין עומדין (דף ל"ד ע"ב): כתב הראב"ד ז"ל וכן בעבירות מפורסמות וכו' ולהתבייש ברבים עכ"ל: ואני אומר כי זאת סברא נכונה היא ויש כמה ראיות בתלמוד כמו וידוי עכן ומעשה דשמעון בן שטח שהיה

פרס המלך

בעשיית יש בה כח כתפילת הציבור שבכל השנה זומה מובן במכ"ש וק"ו מעלתה של התפילה בציבור בימים אלה"י. ואם כך הוא בתפילה שעניינה לפעול רצון חדש למעלה (ובמילא אין זה בוודאות כמו ההמשכה שנעשית על ידי ברכה) על אחת כמה וכמה ברכת

מדרכי התשובה עד ושפל רוח. פ"ק דר"ה (דף ט"ז ע"ב): ושבח גדול עד לא יצליח. פרק בתרא דיומא (דף פ"ו ע"ב) ופרק אין עומדין (דף ל"א):

מקורות הפרס

לו. ראה ריף לעניי יבמות מט, ב. אודית שיש ע' אתסב. ד"ה דרשו ה' תשמ"ה ובכ"מ.

ז ומצות וידוי יוה"כ וכו'. פרק יוה"כ (פ"ז ע"ב) ת"ר מצות וידוי ערב יוה"כ עם חשיכה אבל אמרו חכמים יתורה קודם שיאכל וישתה שמה יארע דבר קלקלה בסעודתו כך הובא בהר"ף ובגוסתנו שמה תטרף דעתו עליו. ורבינו גורס כג"י הר"ף ז"ל ומפרש שמה יתקן בסעודה. ורש"י ז"ל לא פירש כן: ואע"פ שהתורה וכו'. כל זה שם

ז ומצות וידוי וכו' עד בכרכה רביעית. הכל ברייתא פרק בתרא דיומא (דף פ"ז):

ח הוידוי שנהגו בו וכו'. שם נחלקו אמוראי מה אומר ובסוף כלם אמר בר המדורי הוה קאימנא קמיה דמר שמואל והוה יתיב כי מטא שליח ציבור לאלב חטאנו קם אכרעיה אמינא ש"מ עיקר וידויא האי הוא: עבירות שהתורה עליהם וכו'. ברייתא שם (פ"ז): פלוגתא דרבי אליעזר בן יעקב ות"ק ופסק כרבי אליעזר בן יעקב דמשנתו קב ונקי:

ט אין התשובה וכו'. משנה שם (פ"ה): אע"פ שהחזיר לו וכו'. משנה בב"ק סוף החובל (דף צ"ב): אפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים וכו' עד מניחו והולך לו. מימרא דר' יצחק פרק בתרא דיומא (דף פ"ז): ואם היה רבו וכו'. כ"כ הר"ף והרא"ש, ונראה שטעמם מדרגסינן בגמ' (שם) דרב הלך י"ג פעמים לבקש

במה דברים אמורים? בייחוד; אבל בצבור – קל זמן שעושים תשובה וצוּעֵקִין בלב שלם הן נעניין³³, שְׁנֵאָמַר: "פה" אֲלֵהֵינוּ, בְּכָל קְרָאָנוּ אֲלֵינוּ"³⁴. ז. [יא] יום הכפורים – הוא זמן תשובה לכל, לייחוד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לְיִשְׂרָאֵל³⁵; לְפִיכָף, תִּיבִין הַכֹּל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה³⁶ ולְהַתְּוֹדֹת בְּיוֹם הַכְּפוּרִים. וּמִצְוֹת וְדוּי יוֹם הַכְּפוּרִים – שִׁיתְּחִיל מַעֲרֵב הַיּוֹם קֹדֶם שְׂאִכְל³⁷, שְׁמָא יִתְּנַק בְּסַעֲוָה קֹדֶם שִׁיתְּוֹדָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַתְּוֹדָה קֹדֶם שְׂאִכְל, חוֹזֵר וּמִתְּוֹדָה בְּלֵילֵי יוֹם הַכְּפוּרִים עֲרֵבִית; וְחוֹזֵר וּמִתְּוֹדָה בְּשַׁחֲרִית, וּבְמוֹסָף, וּבְמִנְחָה, וּבְנֶעֱלָה. וְהֵיכָן מִתְּוֹדָה? יַחֲדָה, אַחַר תְּפִלָּתוֹ; וְשָׁלִיחַ צְבוּר, בְּאֲמִצֵּעַ תְּפִלָּתוֹ בְּבִרְכָה רְבִיעִית³⁸.

ט אין התשובה ולא יוה"כ וכו'. שם (דף פ"ה ע"ב) במשנה עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה

ח. הוידוי שנהגו בו כל ישראל – אֲבָל אֲנַחְנוּ חֲטָאֲנוּ. . . ; [ח] והוא עקר הוידוי³⁹. עֲבֵרוֹת שֶׁהַתְּוֹדָה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכְּפוּרִים זֶה – חוֹזֵר וּמִתְּוֹדָה עֲלֵיהֶן בְּיוֹם הַכְּפוּרִים אַחֵר, אֵף עַל פִּי [ו] שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּתְּשׁוּבָתוֹ⁴⁰, שְׁנֵאָמַר: "כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע, וְחַטָּאתַי נִגְדִי תִמִּיד"⁴¹. ט. [יב] אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין, אלא עבירות שִׁבִין אָדָם לְמִקּוֹם, כְּגוֹן מִי שֶׁאֲכַל דָּבָר אֲסוּר אוֹ בָּעַל בְּעֵלָה אֲסוּרָה וְכִיּוֹצֵא בָהֶן. אֲבָל עֲבֵרוֹת שִׁבִין אָדָם [ז]

הגהות מיימוניות
[ח] אמר בר המדורי הוה קאימנא קמיה דמר שמואל כו' עד ש"מ עיקר וידוי הוא ודלא כאמוראי דמפרשי וידוי בענין אחר:
[ו] כו' אליעזר בן יעקב ודלא כת"ק דברייתא ע"ש. וכן ס"ה וכן רבינו שמחה:

התלמוד שיביא בקצרה מחבורו ועיקר הדבר פ' בתרא דיומא כי רבינו משה ז"ל פסק כדפריך רב וטרא בר טוביה משמיה דרב והראב"ד ז"ל כסתמא דפריך אליבא דרב יהודה כד"ן:
אע"פ שהתשובה וכו' עד אליו. פ"ק דר"ה (דף י"ח):
יום הכפורים עד בכרכה רביעית. סוף יומא (דף פ"ז ע"ב):

מגדל עזו
המטחטח על קבר עד זומם שהרג וסבירין העם לומר קולו של הרוג הוא כו' ורוצה שגלה לעיר מקלטו ורוצה בני העיר לכבדו אומר להם רוצח אני שנאמר וזה דבר הרוצח וכהנה רבות. ור"מ ז"ל לא חבר במשנה תורה אלא סדר התלמוד וזה מסודר פרק בתרא דיומא (פו ע"ב) ופרק אין עומדין (לד ע"ב) ולכן קראו משנה תורה כמו שכתבתי וכל דבר ודבר כתב במקומו והניחו למשכיל המביא ראיות בארוכה מן

מגדל עזו
התלמוד שיביא בקצרה מחבורו ועיקר הדבר פ' בתרא דיומא כי רבינו משה ז"ל פסק כדפריך רב וטרא בר טוביה משמיה דרב והראב"ד ז"ל כסתמא דפריך אליבא דרב יהודה כד"ן:
אע"פ שהתשובה וכו' עד אליו. פ"ק דר"ה (דף י"ח):
יום הכפורים עד בכרכה רביעית. סוף יומא (דף פ"ז ע"ב):

פרדס המלך
הוא ביה"כ כי הוא "אחת בשנה" שבו מתגלה בחינת היחידה (שנקראת אחת²) שבכל אחד ואחד מישראל, ומיום הכיפורים נמשך בכל עשיית, שבכולם מודגשת מעלת היחיד בחינת היחידה.
יין מלכות ספר מדע סימן ל"ו.

כהנים שגם בכל השנה ממשיכה ברכות והמשכות חדשות למטה בלי שום עיכוב ובעשיית פועלת ברכת כהנים ביתר שאת וביתר עז.
לקוטי שיחות חלק ל"ט עמוד 381.

יא. "יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים וכו'"
מבואר בספרי¹ שעבודת התשובה של יום הכיפורים היא תשובה עילאה בדרגתה הגבוהה ביותר ומגיעה אחרי התשובה תתאה של חודש אלול ועבודת התשובה של הסליחות ולאחר התשובה עילאה של ר"ה ועשרת ימי תשובה.
המיוחד בתשובת יום הכיפורים שאינה על החטאים אלא עיקר תוכנה הוא התדבקות הנשמה בשורשה ומקורה - "הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה"² ולכן צריכה להעשות מתוך שמחה דווקא. ענין זה מתבטא גם בתורה וב"לוחות האחרונות" שניתנו ביה"כ³.
זה שמדייק הרמב"ם שהוא "זמן תשובה לכל" כי גילוי בחינת היחידה ביוה"כ הוא לכל ישראל בשווה.
ויש להוסיף דיוק בלשונו "יוה"כ" הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים" כי בעשיית מודגשת מעלת היחיד ועליו נאמר "דרשו ה' בהמצאו" שבימים אלו הקב"ה מצוי ליחיד כמו לציבור בכל השנה. ו"ל שבלשונו כאן רמז שיעקר הענין של "דרשו ה' בהמצאו...ביחיד"

יב. "אין התשובה ולא יוה"כ מכפרין אלא עבירות שבין אדם למקום... אבל עבירות שבין אדם לחברו כגון החובל... אינו נמחל לו לעולם עד כו'"
לכאורה יש להבין מדוע צריך המזיק לבקש מחילה מהניזק והלא ההיזק כבר נגזר על הניזק משמים ורוע בחירתו של המזיק הוא ענין שבינו לבין קונו וכהסבר אדה"ו באגה"ק על מארז"ל "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה"⁴ שבעת כעסו נסתלקה ממנו האמונה שמאת ה' היתה לו זאת.
והביאור בזה: בקשת המחילה של המזיק היא כתשלום לניזק וכמו שתשלומי נזק צער ריפוי שבת ובושת מקטינים צערו של הניזק כך גם המפייסו מקטין צערו. וכנראה במוחש שאם נתייש אדם מחברו ומבקש מחילתו בפני אותם שביישו בפניהם הרי זה מקטין את צערו ובושתו של הניזק, ולכן, כשם שחובתו להשיב את הגזילה אשר גזל כך חובתו להקטין את צערו של הניזק ולרצותו.
יין מלכות ספר מדע סימן ל"ו.

מקורות הפרדס
לו. לקרית תצא לו, ג. לו, ד. מאמרי אה"י תקס"ה (כרך ב) ע' תתמא. סה"י תרל"ז (כרך ב) ע' שטט. עטרת עי' תרכ ואילך. ועוד. לת. ראה לקרית בלק עד, א (ושם עה), ריש ע"ב). שבת טובה סו, ג. סה"י תרצ"א ע' לו. לט. משנה תענית כו, ב. ובפרש"י. גמרא שם ל, ב. מ. תר"ה אחת - מנחות יח, א. מא. אף שלא מצינו המקור למאמר זה אבל הרמב"ם הביאו בספרו דעות פ"ב ה"ג.

מקורות היד
33 ר"ה י"ח, א. פסיקתא דר"כ פיסקא בחודש השביעי (קמ), ב. 34 ואתחנן ד, ז. 35 נוסח תפילת נעילה (אתה פ"ג: לפיכך צריכין כל ישראל להתוידק בתשובה וכו'. 37 יומא פו, ב (כג"י הר"ף): והכ"א צריך שיתודה קודם שיאכל וכו'. 38 יומא פו, ב. ירושלמי שם פ"ח ה"ז. תוספתא שם פ"ד, יג"ד. ועיין ויק"ר פ"ג, ג. 39 יומא פו, ב. 40 שם פו, ב. 41 תהלים נא, ה.

מקורות היר

42 יומא פה, ב (במשנה). תרי"ב אחרי טו, ל. תנחומא (בבב) וירא ל. פסיקתא רבתי פל"ח. 43 ב"ק צב, א (במשנה). 44 יומא פו, א. 45 יומא שם. ירושלמי שם פ"ח ה"ו. 46 פ"ח ה"ו. ב"ק פ"ח ה"ו. 47 במדב"ר פ"ט, כג. תנחומא חוקת יט. 48 יומא פו, ב. (כג"ה ה"ר"ף ר"ח). 49 ב"ק צב, א. יומא פו, ב. 50 אבות פ"ה מ"א. 51 יומא כג, א. 52 עפ"י יומ"ט, כה. 53 עפ"י עמטס א, יא.

מחילה מרבי חנינא והיכי עביד הכי והאמר ר"י בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר מג' פעמים רב שאני. ומפרשים דה"ק דר' חנינא הוה רבו וכשהוא רבו שאני משאר בני אדם שצריך לבקש ממנו אפילו כמה פעמים. ורש"י לא פירש כן:

י אסור לאדם להיות אכזרי וכו'. שם בההיא עובדא דר' חנינא היכי עבד הכי והאמר רבא כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו. ובסוף החובל [צ"ב]. תנן מנין שלא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים:

לְחַבְרוֹ, כְּגוֹן חוֹבֵל בְּחַבְרוֹ אוּ הַמְקַלֵּל אֶת חַבְרוֹ אוּ גוֹזֵל וְכִיּוֹצֵא בְהֶן – אֵינוֹ נִמְחַל לוֹ לְעוֹלָם, עַד שְׂיִתֵּן לְחַבְרוֹ מֵה שֶׁהוּא חֵיב לוֹ, וְיִרְצָהוּ.⁴² אָף עַל פִּי שֶׁחֲזִיר לוֹ מְמוֹן שֶׁהוּא חֵיב לוֹ, צָרִיף לְרִצּוֹתוֹ וְלִשְׁאֵל מִמֶּנּוּ שְׂמִיחָל לוֹ⁴³; וְאֶפְלוּ לֹא הִקְנִיט אֶת חַבְרוֹ אֶלָּא בְּדַבְרֵים, צָרִיף לְפִיּוֹ וְלִפְגַּע בּוֹ עַד שְׂמִיחָל לוֹ.⁴⁴

לֹא רָצָה חַבְרוֹ לְמַחֵל לוֹ – מִכִּיּא לוֹ שׁוֹרָה שֶׁל שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם מֵרַעֲיוֹ, וּפּוֹגְעִין בּוֹ וּמְבַקְשִׁין מִמֶּנּוּ⁴⁵. לֹא נִתְרַצָּה לְהֵן, מִכִּיּא לוֹ שְׁנֵי וְשְׁלִישִׁית. לֹא רָצָה, מִנִּיחוֹ וְהוֹלֵף לוֹ⁴⁶; וְזָה שֶׁלֹּא מְחַל, הוּא הַחוּטָא⁴⁷. וְאִם הָיָה רְבוֹ – הוֹלֵף וְכֹא אֶפְלוּ אֶלֶף פְּעָמִים, עַד שְׂמִיחָל לוֹ⁴⁸. י. [ג] לְפִי שֶׁאָסוּר לְאָדָם לְהִיטֵן אַכְזָרִי⁴⁹ וְלֹא יִתְפָּיֵס, אֶלָּא יִהְיֶה נוֹחַ לְרִצּוֹת וְקָשָׁה לְכַעֵס⁵⁰, וּבְשַׁעָה שֶׁמְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ הַחוּטָא [ט] לְמַחֵל, מוֹחֵל בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנַפְשׁ חַפְצָה; וְאֶפְלוּ הַצָּר לוֹ וְחָטָא לוֹ הַרְבָּה, לֹא יִקַּם וְלֹא יִטְרֹן⁵¹. וְזָה הוּא דְרַכְסָם שֶׁל זָרַע יִשְׂרָאֵל, וְלִפְסֵם הַנְּכוּזִן. אֶבֶל הַגּוֹיִם עָרְלֵי לֵב אֵינָן כְּנִי⁵², אֶלָּא "וְעַבְרָתוֹ שְׂמֵרָה נֶצַח"⁵³; וְכֵן הוּא אוֹמֵר עַל הַגְּבֻעוֹנִים, לְפִי שֶׁלֹּא

חבירו, ובגמרא (דף פ"ז) אמר רב יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו וכו'. עוד שם וצריך לפייסו בשלש שורות של בני אדם. עוד שם כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים ואם מת מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו וכו' ונתבאר כל זה בדברי רבינו: ואם היה רבו הולך ובא וכו'. שם (דף פ"ז) רב הוה פסיק סדרא קמיה דרבי עייל וכו' אתא ר' חנינא וכו' אקפד רבי חנינא אזל רב לגביה תליטר מעלי יומא דכיפורי ולא אתפייס והיכי עביד הכי והאמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו וכו' ומשני רב שאני. מפרש רש"י ז"ל רב שאני מחמיר היה על עצמו. ורבינו גורס רבו שאני כלומר דר' חנינא רבו היה. והקשו עוד ר' חנינא היכי עביד הכי והאמר רבא כל המעביר על מדותיו וכו' אלא ר' חנינא חלמא חזא וכו' כלומר ראה בחלומו שרב יעמוד ראש ישיבה שמא ימות הוא כדי שרב יהיה ראש משום דאין מלכות נוגעת בחבירתה כמלא נימא ולכן לא היה מוחל לו דאמר אדחיייה מהכא ויברח לבבל ושם יהיה ראש. וא"ת לדעת רבינו שאומר דברבו אפילו אלף פעמים היכי אמר אדחיייה מהכא הא היה חייב רב שלא ללכת משם עד שיפייסנו. וז"ל דמכל מקום כיון שיראה רב שבשום צד ואופן אחר כמה פעמים אינו רוצה למחול לו ישא רגליו וילך לבבל:

הגהות מיימוניות

[II] כדאיתא התם דרב אתא לגבי ר' חנינא תליטר מעלי יומא דכפורי לפייסו, ע"ש: [III] בירושלמי דפוק החובל גרסינן הא דאת אמר שצריך למחול כשלא הוציא לו שם רע אבל הוציא לו שם רע אין לו מחילה עולמית ע"כ:

מגדל עוז

הוידי שנהגו עד ולא תטור. הכל פרק בתרא דיומא: וזהו דרכם עד המה. פ"ק דר"ה (דף ט"ז) וכמה מקומות בתלמוד וכמה מדרשות:

פרדס המלך

כפרה על החטא ש"ידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו" משא"כ בהלכות תשובה ודעות המדברות במדרגת מחילה נעלית יותר (מצד שלמות מדותיו של המוחל או לשם שלמות תשובתו של המבקש) אין צורך בתנאים אלו.

ב: בהלכות חובל ומוזיק קורא את המוחל "נחבל" כי רוצה להדגיש שהמחילה היא על פעולת החבלה, בהלכות תשובה קראו "אדם" על שם שמסייע לתשובת חברו, ואילו בהלכות דעות קראו "מוחל" כי מדבר במידות הנעלות והסלחניות שראוי לאדם להנהיג בעצמו.

ג: בהלכות חובל ומוזיק ובהלכות תשובה כתב "אסור.. להיות אכזרי כו" ובהלכות דעות כתב רק "ולא יהיה המוחל אכזרי" כי שם מדבר במחילה נעלית הבאה מיד בפעם הראשונה ולפנים משורת הדין ומבטאת את מידותיו הנעלות של המוחל.

ד: בהלכות חובל ומוזיק כתב "אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימוחל" כיון שמדבר במחילה בלבד אבל כאן כתב "אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס" כי כאן מדבר בדרגת מחילה נעלית יותר - התפייסות.

בביאור זה יובן פרש"י על הפסוק "ויתפלל משה בעד העם"י"י "מכאן כו" שלא יהא אכזרי מלמחול" הלא עוד לפני כן מוכח הדבר מ"ויתפלל אברהם כו"י"י האמור באבימלך ומדוע מדגיש דווקא "מכאן אמרו". אלא שהמחילה האמורה באברהם היא מחילה בדרגתה הנמוכה לענין הסרת העונש - "ויפרא אליקים" את אבימלך גו' וילדרו" אבל תפילה משה על ישראל באה ממחילה מהסוג הנעלה ביותר היינו התפייסות גמורה כאילו לא חטאו כלפיו מעולם.

לקטני שיחות חלק כה עמוד 144.

* [הוכיחו זה מקרא דישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי. ופירש"י ישור לשון שורה ואין שורה פחות משלש בני אדם ושלש פעמים דכתוב חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי דהן שלש לשונות של בקשת מחילה, ע"כ]:

יג. "...לפי שאסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהיה נח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם כו'".

ענין זה ש"לא יהיה המוחל אכזרי כו" מוכר בשניו לשונות בעוד שני מקומות; בהלכות דעותי"י ובהלכות חובל ומוזיקי"י.

בהלכות דעות כתב "כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק בו אלא מצוה עליו להודיע בו" ומסיים: ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר כו". ובהלכות חובל ומוזיק כתב: "יאסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימוחל אין זו דרך זרע ישראל אלא כיון שביקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימוחל לו".

ויש לבאר טעם שינוי השלשונות בהקדים שלוש דרגות מחילה: הראשונה היא המחילה לחברו כדי שלא יענש בסיבתו ויפטר מעונשו על מעשהו.

השנייה, שהמוחל מסיר מלבו כל טינה כלפי הפוגע.

השלישית, שמתפייס עם הפוגע כאילו לא חטא כלפיו מעולם. בהלכות חובל ומוזיק מדבר בדרגת המחילה הראשונה היינו זו המכפרת על חטא החבלה, בהלכות תשובה מדבר בדרגא נעלית יותר המביאה למחילה והתפייסות גמורה ושעל ידה מתקבלת תשובתו של הפוגע. ובהלכות דעות מדבר במחילה מצד שלימות מדותיו של המוחל, ומכאן יובנו הבדלי השלשונות:

א: בהלכות חובל ומוזיק מפרט את התנאי הצריך למחילה לשם

מקורות הפרדס

מב. פ"ו ה"ו. מג. פ"ה ה"י. מד. חוקת כא, ז. מה. וירא כ"ז.

פרק שלישי א כל אחד ואחד מבני האדם וכו'. עיקר הדברים לפי מה שרבינו סבור הוא שבתחלה נדונים היחידים שבעיר כל אדם שנמצא שזכותו מרובין מעונותיו צדיק ומי שעונותיו מרובין מזכותיו רשע. ואח"כ דנין המדינה כולה אם ראו מעונותיה מרובין מזכותיה או ודאי נחרת והצדיקים ודאי יוצאים

מחלו ולא נתפסו: "והגבוענים – לא מבני ישראל המה" 54. יא. החוטא לחברו, ומת חברו קדם שיבקש ממנו מחילה – מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו, ואומר לפניהם: 'הטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוגי זה שעשיתי לו כן וכך' 55. ואם היה חיב לו ממון, יחזירו ליושיו 56; לא היה יודע לו יורש – יניחנו בבית דין, ויתודה 57.

פרק ג שיעור 51 פרק אחד ליום א. כל אחד ואחד מבני האדם, יש לו זכות ועונות: מי שזכותיו תרות על עונותיו, צדיק; ומי שעונותיו תרות על זכותיו, רשע; מחצה למחצה, בינוני.

יא החוטא לחבירו וכו'. פ' בתרא דיומא [פ"ו]. מימרא דר"י בר חנינא: ומה שאמר ואם היה חיב לו ממון. בב"ק ק"ג במשנה:

פרק שלישי ב אדם שעונותיו מרובים וכו': כתב הראב"ד א"א לא כמו שהוא סובר וכו' ועיקר דבר זה ביבמות [דף ג']. עכ"ל. וי"ל שטעם רבינו וראיתו מדאמרין בסוף פ"ק דקידושין [מ:]: וכתבו רבינו בעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חיב וכן יראה לכל המדינה ולכל העולם עשה מצוה אחת אשריו שהכריע לו ולכל העולם ולכל המדינה לכך זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע עצמו וכל המדינה וכל העולם לכך חובה ולמאי אמר אם הכריע עצמו ומדינתו וכל העולם לכך חובה אלא לומר שכיון שהוכרעו לכך חובה מיד הם אובדים וכמו שהביא רבינו ראה מסודם ועמורה. ומה שהקש' הראב"ד כי יש רשעים חיים הרבה כבר תירץ זה רבינו במה שכתב ושיקול זה אינו לפי מנין הזכות וכו' ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות. הרי שכבר אפשר שיראה לנו שהוא רשע גמור ועשה מצוה שבעבורה ראוי שיכופר כענין שנאמר באביה יען נמצא בו דבר טוב:

מקורות הדיד 54 ש"ב כא, ב. ועין יבמות עח, ב. 55 יומא פז, א. ירושלמי שם פ"ח ה"ו. 56 ב"ק קג, א (במשנה). 57 עין בפיהמ"ש שם. פרק ג 1 עין קידושין ט, ב. ר"ה טז, ב. ראה ירושלמי פאה פ"א ה"א: רובו זכויות יורש ג"ע וכו'. 2 ירושלמי תענית פ"ג ה"ד. 3 עין קידושין שם. 4 עין קידושין מ, ב (מ"ב). 5 ירמ"ל, יד. 6 וירא יח, כ. 7 עין סנהדרין קג, א: ביקש הקב"ה להחזיר את העולם וכו' (עבוה"מ). 8 בראשית ה, ה. 9 אבות פ"ב מ"א. ועין גיטין נח, א. יומא ט, ב. ב"ב ט, א. 10 מ"ק כח, ב. ועין סנהדרין מו, ב. 11 מ"א יד, יג. קהלת ט, יח.

וכן המדינה – אם היו זכות פל יושביה מרבות על עונותיהם, הרי זו צדקת; ואם היו עונותיהם מרובין, הרי זו רשעה. וכן פל העולם פלו. ב. *אדם שעונותיו מרובין על זכותיו – מיד הוא מת ברשעו, שנאמר: "על רב עונותיו" 5. [יד] וכן מדינה שעונותיה מרובין – מיד היא אובדת, שנאמר: "זעקת סדם ועמרה פי רבה" 6. וכן פל העולם פלו, אם היו עונותיהם מרובין – מיד הן נשחתין, שנאמר: "ויפרא ה' פי רבה רעת האדם" 8.

ושקול זה אינו לפי מנין הזכות והעונות, אלא לפי גדלן 9; יש זכות 10 שהיא פגוד עונות, שנאמר: "יען נמצא בו דבר טוב" 11; ויש עון שהוא פגוד כמה זכות, שנאמר: "וחוטא אחד, ואבד טובה הרבה" 12. ואין שוקלין אלא

ב אדם שעונותיו מרובין וכו' מיד הוא מת וכו'. קשה לזה דהא כמה צדיקים ראינו שמתים וכמה רשעים שחיים. ועוד קשה דאמרין בברייתא בסוף פ"ק דקדושין [דף ל"ט]: כל שזכותו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף את כל התורה כלה וכל שעונותיו מרובין מזכותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים את כל התורה כלה והעלו באתו סוגיא דשכר מצות בהאי עמלא ליכא והרבה תירוצים נאמרו בקושיא זו. ונראה דכונת רבינו במה שאמר כאן מת ברשעו רוצה לומר מיתת העוה"ב. ורבינו איירי כאן בשיקול העשוי בשעת מיתתו כמו שביאר לקמן ואמר כשם ששוקלין זכות האדם בשעת מיתתו משמע דעד השתא בשיקול העשוי בשעת מיתת איירי. וכ"מ מ"מ הרי כתב לקמן בר"ה מי שנמצא צדיק נחתם לחיים ומי שנמצא רשע נחתם למיתה. יש לומר דצדיק דקאמר רוצה לומר צדיק באותו הדין ורשע דקאמר רשע באותו הדין כמו שתייר הרמב"ן ז"ל ולכך לא כתב רבינו ז"ל לקמן מי שנמצא זכותו מרובין מעונותיו נחתם לחיים אלא כתב צדיק שאע"פ שיהיה רשע גמור ורוצה הקב"ה לפרוע לו שום שכר מצוה נותן לו חיים ומקרי צדיק בזה הדין: ובהשגות השיג הראב"ד ז"ל קושיא זו על רבינו

מגדל עז

מרובין על זכותיו מיד הוא מת שנאמר על רוב עונותיו. פ' ארבעה ראשי שנים (שם): כתב הראב"ד ז"ל לא כמו שהוא סובר עד ועיקר דבר זה ביבמות עכ"ל: ואני אומר פירוש זה יפה וסוף פ' החולין (מ"ט ע"ב) גבי מספר ימין אמלא דאוקימנא

החוטא לחבירו עד כך וכך. פ' בתרא דיומא (דף פ"ו) ובמכילתא: ואם היה חיב עד סוף הפ'. בב"ק פ' הגזול ע"ג (דף ק"ג). במשנה וכמה מקומות: כל אחד ואחד עד כל העולם כולו. פ"ק דר"ה (דף טז ע"ב): אדם שעונותיו

פרדס המלך

וקטני קטנים בכללם (מלבד נח ומשפחתו) היו גרועים כ"כ עד שנתחייבו כליה 2, וזה שנשמדו לא בא כעונש (משפט מיתה כו') אלא מצד חרטה על עצם בריאת האדם ולכן אין נפק"מ בין רשע גמור לרשע שאינו גמור (שיש לו גם מעשים טובים) שאם לא קיים הרצון לבריאת האדם נאבד הכל בדרך ממילא ואילו הצלת נח ומשפחתו היתה כדי לבנות מהם עולם חדש.

לקוטי שיחות חלק ל"ט עמוד 36.

יד. "וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדם ועמרה כי רבה, וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מיד הן נשחתים".

לגבי סודם מצינו שאם היו בה צדיקים היו ניצולים אלא שלפועל היו כל אנשי סדום 3 ירעים וחטאים לה' מאוד. משא"כ עונשם של בני דור המבול לא נמנע אף שודאי אין לומר שכל אנשי דור המבול

מקורות הפרדס מו. רש"י וירא יט, ד. ד"ה כל העם. מו. ומ"ש (בראשית ה, יב) "כי השחית כל בשר" הרי פרשי' שם "אפילו בהמה היה ועוף ונקקין כו" ואין ראיה שיכל אדם (ממש) השחית את דרכו.

מקורות היד

13 תחומא (כובר) כי תשא
 טו. 14 קידושין מ. ב.
 ירושלמי פאה פ"א סה"א.
 15 יחזקאל לג. יב. 16 ר"ה
 טז, א (במשנה). שם, ב.
 17 פינחס כט, א.

ג כל מי שניחם וכו'. סוף פ"ק דקידושין (דף מ'): רשב"י אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות שנאמר וצדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעו ופריך ונהוי כמחצה עונות ומחצה זכויות כלומר ולמה איבד את הראשונות אמר ר"ל בתוהא על הראשונות: **וכשם ששוקלים וכו'.** פ"ק דראש השנה (דף ט"ז): מימרא דרבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן:

בְּרַעְתּוֹ שֶׁל אֵל דְּעוֹת, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ הַיֶּאֱפָה עוֹרְכִין הַזְּכִיּוֹת פִּנְגָד הָעוֹנוֹת¹³. ג. כָּל מִי שֶׁנִּחַם עַל

הַמַּצּוֹת שֶׁעָשָׂה, וְתָקָה עַל הַזְּכִיּוֹת, וְאָמַר בְּלִבּוֹ: 'וַיְמָה הוֹעֲלֵתִי בַּעֲשֵׂתְךָ? אוֹלִי לֹא עָשִׂיתִי אוֹתָךְ! – הֲרִי זֶה אֶבֶד אֶת כְּלִי, וְאֵינִי מוֹפְרִין לוֹ שׁוּם זְכוֹת בְּעוֹלָם¹⁴, שֶׁנֶּאֱמַר: "צַדִּיקַת הַצְּדִיק לֹא תִצְלָנוּ בְּיוֹם רִשְׁעוֹ"¹⁵; אֵין זֶה, אֲלֹא בְּתוֹהָה עַל הָרֵאשׁוֹנוֹת.

כְּשֶׁם שְׁשׁוֹקְלִין עוֹנוֹת אָדָם וְזְכִיּוֹתָיו בְּשַׁעַת מִיתָתוֹ – כֶּף בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, שׁוֹקְלִין עוֹנוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּאֵי הָעוֹלָם עִם זְכִיּוֹתָיו בְּיוֹם טוֹב שֶׁל רֵאשׁ הַשָּׁנָה: מִי שֶׁנֶּמְצָא צְדִיק, נִחְתָּם [א] לְחַיִּים; וּמִי שֶׁנֶּמְצָא רָשָׁע, נִחְתָּם לְמִיתָה. וְהַבִּינוּנִי, תוֹלִין לוֹ עַד יוֹם הַכְּפוּרִים: אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה, נִחְתָּם לְחַיִּים; וְאִם לֹא, נִחְתָּם לְמִיתָה¹⁶. ד. [טו] אָף עַל פִּי שֶׁתְּקִיעַת שׁוֹפָר בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה גְּזֵרַת הַכֶּתוּב¹⁷

מפני שסובר שהדין דהך מת ברשעו דקאמר היא מיתה ממש והוא תירץ דמיתה רוצה לומר שלא ימלאו ימיהם שהם שני הדור כדאמרין בסוף פרק החולץ (דף מ"ט): את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות, ופירש"י אלו שנים שפוסקים לאדם בשעת לידתו ע"כ. ואפילו נחתם למיתה רוצה לומר לרעתו שאם גזור עליו בשעת לידה שיחיה חמשים שנה לא יחיה אלא ארבעים: וכן מדינה שעונותיה וכו'. שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה. וא"ת א"כ כיון דסדום עונותיה מרובים מזכותיה למה הקב"ה היה מוחל להם בשביל החמשים צדיקים כיון דהדין נותן שנאבדת. ויש לומר מפני תפלת אברהם היה מוחל אע"פ שאין הדין כך: ג כל מי שניחם וכו'. סוף פ"ק דקידושין (דף מ') בברייתא דרבי ר"ש בן יוחאי ופירשו בגמ' בתוהא על הראשונות: **וכשם ששוקלים וכו'.** רבינו טובר דשוקלין בשעת מיתתו של אדם וכן בראש השנה. ונראה שיצא לו ממה שאמרו בפ"ק דראש השנה (דף ט"ז): ג' ספרים נפתחים בראש השנה וכו' הרי שקול של ראש השנה ועוד אמרו שם ג' כיתות ליום הדין וכו' וסובר רבינו שזה הוא ליום המיתה: **הבינונים** וכו'. פ"ק דר"ה (דף י"ז) אמרו שם בברייתא שלש כתות ליום הדין וכו' בינונים יורדים לגיהנם ומצפצפין ועולין וכו' ב"ה אומרים ורב חסד וכו' פושעי ישראל בגופם יורדים לגיהנם ונדונין בה שנים עשר חדש וכו' אבל המינין והמסורות ואפיקורוסין שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפרשו מדרכי צבור וכו' יורדים לגיהנם ונדונים בה לדורי דורות. וכן עוד שם אמר מר ב"ה אומרים ורב חסד וכו' והא כתיב והבאתי וכו' התם בפושעי ישראל בגופן והקשו והא אמרת לית להו תקנתא ותירצו כי לית להו תקנתא ברוב עונות הכא מחצה עונות וכו' ואת בהו נמי עון פושעי ישראל וכו' לא סגי' להו בלאו והבאתי וכו': עוד שם פושעי ישראל בגופן מאי ניהו א"ר קרקפתא דלא מנח תפילין ונחבארו דברי רבינו ז"ל מ"ש דדוקא פושעי ישראל בינונים יורדין לגיהנם אבל שאר בינונים רב חסד מטה כלפי חסד וכן נחבארו כל שאר הדברים. ושופכי דמים ובעלי לשון הרע והמושך ערלתו לא מצאתי בגמרא: **אם עשה תשובה נחתם וכו' ואם לא נחתם למיתה.** וא"ת כי לא עשה תשובה אמאי נחתם למיתה הא מחצה על מחצה ורב חסד מטה כלפי חסד כבר תירצו בזה דהיכא דלא עשה תשובה הוי עון אחד נוסף על העונות משום דבאלו עשרה ימים של תשובה הוא חייב לעשות תשובה ואם לא עשה הרי עון אחד נוסף על העונות:

משנה למלך

שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו ושמא בשמים ברה"ה היו מזכירין דין הנגזר בפסח א"נ כרבי יהודה דאמר הכל נדונין ברה"ה וגזר דין בפסח על התבואה ע"כ. ויש לדקדק בתירוצא קמא דלאזיה סיבה מזכירין ברה"ה דין הנגזר בפסח. ונ"ל כמ"ש הר"ן ז"ל אמתניתין דבד' פרקים העולם נידון דשלשה דברים הללו נידונין לכל העולם בג' זמנים אלו אבל ברה"ה כל באי עולם עוברים לפניו

וכשם ששוקלין זכויות אדם וכו'. משנה פ"ק דר"ה (דף ט"ז). בד' פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ברה"ה כל באי עוברין לפניו כבני מרון שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. וכתבו התוספות ז"ל בפסח על התבואה בפרק מי שמתו [י"ח]: גבי חסיד שהקניטתו אשתו ערב ר"ה משמע דבר"ה שמע שתי רוחות שמספרות זו את זו ששמעו מאחורי הפרגוד

הגהות מיימוניות

ועוני וכיוצא בהם כינו אותם חכמים בלשון מיתה וכינו השכר והגמול הטוב בלשון חיים:

[א] פירשו התוספות דחיים אלו פי' לחיי עד ומיתה זו פי' לגיהנם, אבל הרמב"ן כתב ז"ל אין אדם נידון ברה"ה אלא לענייני העולם הזה וזה שאמר לחיים ולמיתה אינם בימים בלבד אלא כל העונשים שבעולם הזה נגעים ומיתת בנים

מגדל עוז

ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ומי יודע אם דרך בדרך הסוד הנכון הזה כי גדול מאד כד"ן: **ושקול זה כו' עד עורכין הזכויות כנגד העונות.** במדרש ובפ"ק דקדושין עם מקצת מקומות שיקבל פירושן: **כל מי שניחם עד על הראשון.** סוף פ"ק דקדושין (דף מ ע"ב) וחיברה ר"י אלפס ז"ל פ"ק דר"ה: **וכשם ששוקלין כו' עד נחתם למיתה.** מימרא דר' כרוספדאי היא פ"ק דר"ה (טז ע"ב) ובגירסא שלנו בשם ר' יוחנן אמרה: **אע"ג שתקיעת שופר עד אשר לא טובה.** במדרש: **לפיכך צריך כל אדם עד והצילו.** סוף פ"ק דקדושין (דף ל"ט): **ומפני זה נהגו עד שיאור היום.** ר"ל שסמכו על מה שאמרו פ"ק דרש"ה' בהמצאו אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ויה"כ שהוא מצוי לכל ותפץ לזכותן:

כתנאי דתניא את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי ר"ע והכ"א זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו והסוגיא אשר שם מגלה הסוד ואנו רגילים לפרש פירוש עם שאר פירושין על מימרא דר' כרוספדאי א"ר יוחנן בפרק קמא דר"ה ופירוש זה עם הנסתר המקובל בו מופלג ומקובל הרבה אבל אין תפיסה בזה על ר"מ ז"ל כי הוא העתיק לשון התלמוד בכל מקום מלשון בבלי ללשון עברי ולא רצה לפרש כמנהגו במשנה תורה כמו שכתבתי וכל איש ימלא את ידו לפרש כרצונו. והקושיא שהזכיר הראב"ד ז"ל רוב העולם מקשים פ"ק דר"ה ויש לנו כמה תירוצין בפשט הענין כמו שקבלנו מרבותינו בעלי התוספות ז"ל. ולבי אומר לי כי ר"מ ז"ל לא פסק זה מדר' כרוספדאי עד לפניו בזה הפרק ופירש כי הוא ביו"ט של ר"ה והוא ג"כ סתיר זה הענין ופירושו בחדרי ידיעת הבורא פ' שני מהלכות ישוריי התורה (ה"ה) וכללו בקצרה לפנינו פרק חמישי ואמר כי תשובת אותה שאלה

פרס המלך

ולא בהלכות תשובה כך הוי צריך להביא הרמז הנ"ל בהלכות שופר. והביאור בזה: בתקיעת שופר כמה ענינים האחד שהיא מצוה מתרי"ג מצות ונסדרה במנין המצוות והשני, הוא ענין התשובה שבו אבל תשובה היא למעלה מהמצוות (שלכן יכולה לכפר על העבירות) ולכן לא כתב הרמז בהלכות שופר כי שם מדובר על מצות שופר ואילו הרמז נוגע בענין התשובה שהיא למעלה מהמצוה ונמצא שכתב הענין היותר נעלה שבשופר.

טו. "אף על פי שתקיעת שופר ברה"ה גזירת הכתוב - רמז יש בו עורו ישנים משנתכם... וחזרו בתשובה".

צריך להבין מדוע כתב כאן רמז זה שבשופר ולא בהלכות שופר, ואף שהרמז הוא בענין התשובה, סוף סוף מדבר במצות תקיעת שופר המעוררת לתשובה, וכשם שאת הרמז בענין מקוהו "לטהר נפשו מטמאות הנפשות כו' ודעות הרעות כו"מ" הביא בהלכות מקוואות

מקורות הפרס
 מח. סוף הלכות מקוואות.

לקוטי שיחות חלק ד' עמוד 1146.

ד ומפני ענין זה. כלומר מפני שבשופר מזהירין בראש השנה לחפש במעשיו לכך באלו עשרה ימים צריך לעשות מצות ומעשים טובים:

ה בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכיותיו כו'. בפרק קמא דראש השנה (דף י"ז.) אמרו תנא דבי רבי ישמעאל נושא עון ועובר על פשע מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מיחשב בהדיהו. ובהלכות פירש בו ב' פירושים, האחד פ"י הרי"ף ז"ל וז"ל פירוש אדם ישר ותמים בדרכיו אם נכשל בחטא ועדין לא בא חטא לידו מעודו אותו החטא אין הקב"ה כותבו אלא מעבירו וכך היא מדרשו של הקב"ה שלא לחייבו מתחלה כדכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר אמר רבא וכי ע"כ. הרי שהרכיב ב' מאמרים המאמר במס' ר"ה מעביר ראשון ראשון וכי עם המאמר הנאמר ביומא [פ"ו:] תניא ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אדם חוטא פעם ראשונה ושניה וכי והכל איירי בראש השנה וה"ה בשעה ששוקלין בעת מיתתו שעושיין כך לדעת רבינו שסובר ששוקלין נמי בעת ההיא. והפירוש של הרי"ף ז"ל ביארו שם הרי"ף ז"ל דלדעת מאן דקאמר ועון עצמו אינו נמחק ר"ל שהעון ראשון ושני דאין מונעין לו הם תלויים ועומדים ואי איכא רובא עונות חוץ מראשון ושני מגלגלין עליו את הכל ואי ליכא לא. ויש שם פירוש אחר שפירש שם הגאון דאין הכונה באומרו מעביר ראשון לענין חטא ראשון ושני דלא קא חשיבו. ולדעתו אין הפרש בין ראשון ושני כלל לכל שאר, וה"פ כשהקב"ה רואה לאדם שרובו זכאי מעביר ראשון כלומר כל העונות שעושה מעבירם ונחשב כאילו לא עשה עונות כלל וקאמר רבא אע"פ שמעבירים אינם נמחקים לגמרי אלא תלויים ועומדים שאם נמצאו רובם זכיות אותם העונות נמחקים אז לגמרי אבל אם רובן עונות אז דאי כל אחד נחשב ואינו מעביר ראשון ראשון כלל. ונראה לכאורה דרבינו תפס לו דרך הרי"ף ז"ל רבו ומרכיב שני המאמרים ופירש מעביר ראשון ראשון ר"ל דחטא ראשון ושני לא קא חשיבו כלל, אבל לשון ואם

ד לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו וכו' עד זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. ברייתא ספ"ק דקידושין (דף מ' מ:):

ה בשעה ששוקלים עונות אדם וכו'. פרק בתרא דיומא (דף פ"ו:) תניא ר"י בר יהודה אומר עבר אדם עבירה פעם ראשונה ושניה מוחלין לו שלישית אין מוחלין לו שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והתניא שלישית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו הא ביחיד הא בצבור, זו היא גירסת הרי"ף והיא גירסת רבינו והראב"ד לא היה גורס כן ולפיכך כתב ואין הפרש בגמרא בין יחיד לצבור ולא ידעתי מאין מצאו, ודע דגרסין בספ"ק דר"ה ב"ש אומרים שלש כיתות ליום הדין צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים. רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה בינונים יורדים לגיהנם ומצפצפים ועולים וכו' וה"ה אומרים רב חסד מטה

— רָמַז יֵשׁ בּוֹ¹⁸, כְּלוֹמַר: עוֹרוּ עוֹרוּ יְשׁוּנִים מְשַׁנְתְּכֶם, וְהַקִּיצוּ נְרַדְמִים מִתְרַדְמַתְּכֶם; וְחַפְּשׂוּ בְּמַעֲשֵׂיכֶם וְחַזְרוּ בְּתְשׁוּבָה, וְזָכְרוּ בּוֹרְאֵכֶם. אֱלוֹ הַשּׁוֹכְחִים אֶת הָאֱמֶת בְּהֶבְלֵי הַזְּמַן, וְשׁוֹגִים פֶּל שְׁנָתָם בְּהֶבֶל וְרִיק אֲשֶׁר לֹא יוֹעִיל וְלֹא יִצִּיל — הַבֵּיטוּ לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם, וְהִיטִיבוּ דְרָכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם; יַעֲזֹב כָּל אֶחָד מִכֶּם דְּרָכּוֹ הַרְעָה, וּמִחֲשֻׁבְתּוֹ אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה¹⁹.

[טז] לְפִיכֶף, צָרִיף כָּל אָדָם שִׁירָאָה עֲצָמוֹ כָּל הַשָּׁנָה

כְּלָה, כְּאֵלוֹ חֲצִיּוֹ זָכָאֵי וְחֲצִיּוֹ חַיְבֵי, וְכֵן כָּל הָעוֹלָם (כְּלוֹ), חֲצִיּוֹ זָכָאֵי וְחֲצִיּוֹ חַיְבֵי²⁰; חֲטָא חֲטָא אֶחָד — הֲרֵי הַכָּרִיעַ עֲצָמוֹ וְהַכָּרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ לְכַף חוֹבָה, וְגַרְם לְהֵן הַשְּׁחָתָה; עֲשֵׂה מִצְוָה אַחַת — הֲרֵי הַכָּרִיעַ אֶת עֲצָמוֹ וְהַכָּרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ לְכַף זְכוּת, וְגַרְם לְהֵן תְּשׁוּעָה וְהַצֵּלָה²¹. זֶה הוּא שְׁנֵאמַר:

”וְצַדִּיק, יְסוּד עוֹלָם”²² — זֶה שְׂצַדִּיק עֲצָמוֹ, הַכָּרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ וְהַצִּילוֹ²³.

וּמִפְּנֵי עֲנִין זֶה, נִהְגוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהַרְבּוֹת בְּצַדָּקָה וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים וּלְעַסֵּק בְּמִצְוֹת מְרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְעַד יוֹם הַפְּפוּרִים, יִתֵּר מִכָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה²⁴. וְנִהְגוּ כְּלָם לְקוֹם בְּלִילָה בְּעֶשְׂרֵת יָמִים אֱלוֹ, וְלִהְתַּפְּלֵל בְּבִתֵּי גְּנוּסִיּוֹת בְּדַבְרֵי תַחֲנוּנִים וְדַבְרֵי כְבוֹשִׁין עַד שְׂיֵאוֹר הַיּוֹם²⁵. ה. *בְּשַׁעַה שְׁשׁוּקְלִין עֲוֹנוֹת אָדָם עִם זְכִיּוֹתָיו, אֵין מִחֲשָׁבִין עֲלָיו תַּחֲלַת עֲוֹן שְׁחָטָא בּוֹ וְלֹא שְׁנֵי, אֱלֹא מְשַׁלְּשֵׁי וְאֵילָף²⁶. אִם נִמְצָאוּ עֲוֹנוֹתָיו מְשַׁלְּשֵׁי וְאֵילָף מְרַבִּין עַל זְכִיּוֹתָיו — אוֹתָן שְׁנֵי הַעֲוֹנוֹת מְצַטְרְפִין²⁷,

השנת הראב"ד

בשעה . . . שחטא א"א זה מן הערוב שמערבב הדברים זה בזה ומדמה בדעתו שהן אחדים והם זרים ונפרדים מאד, לפי שראה בראש השנה ורב חסד מטה כלפי חסד ותנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, וראה ביומא רבי יוסי ברבי יהודה אומר אדם חוטא פעם ראשונה ושניה ושלשית מוחלין לו רביעית אין מוחלין לו סבר בדעתו שהן ענין אחד והן רחוקים מאד דההיא דרבי ישמעאל היא ליום הדין הגדול ולהציל הבינונים מגיהנם כדברי בית הלל ואין שם זכר למחילת עון אבל הא דרבי יוסי ברבי יהודה בעולם הזה ובתחלת מעשיו של אדם מימי עונשו ואילך שחטא הראשון והשני והשלישי שידמנו לידו אם עשה מהם תשובה אע"פ שהם מן החמורים שצריכין יסורין ויזה"כ למרק אלו הראשונים אינן צריכין שהם מוחלין לגמרי, זו היא הצעת הדברים ועיקרן ואין הפרש בגמרא בין יחיד לצבור ולא ידעתי מאין מצאו.

מחשבין עליו תחלת עון שחטא בו ולא שני, אלא משלישי ואילף²⁶. אם נמצאו עונותיו משלישי ואילף מרבין על זכיותיו — אותן שני העונות מצטרפין²⁷, ודנין אותו על הכל.

מחשבין עליו תחלת עון שחטא בו ולא שני, אלא משלישי ואילף²⁶. אם נמצאו עונותיו משלישי ואילף מרבין על זכיותיו — אותן שני העונות מצטרפין²⁷, ודנין אותו על הכל.

משנה למך

דין הגנוז בפסח. תו יש לדרק בתירוצא בתרא דמוקי ההיא דפרק מי שמתו כרבי יהודה דכיון דע"כ לא אתיא כמתני' ההיא דפ' מי שמתו דהא מתני' לא אתיא כר"י כדמשמע בגמרא א"כ אמאי לא מוקי ההיא דמי שמתו כר"מ דאמר הכל נידונין בר"ה וגזר דין שלהם ביוה"כ. ונראה דניחא להו להתוס' לאוקמי

אחד אחד וגזרום לו חלקו מדברים האלו ע"כ. הנה כי כן מש"ה מזכירין בר"ה דין הגנוז בפסח משום דבר"ה נידון האדם על כל המאורעות שלו ועל תבואותיו ופירותיו כמ"ש הרי"ף וכיון שאדם נידון בר"ה על פי מעשיו צריך לידע מה שנגזר כבר אל כללות העולם כדי לתת לאיש כדרכו ומשום הכי היו מזכירין בר"ה

מגדל עזו

תוהא על הראשונות סתם משום דשייכי בכל ענין וכבר כתבתי במקומן, וסמוך לזה ביאר כשם ששוקלין עונות אדם וזכיותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה כו' כדרכי כרוספדאי וכמו שביארתי בפירושו דבריו עד שיאור היום, ועתה חזר וכתב סתם בשעה

בשעה ששוקלין עד מרביעי ואילך : כתב הראב"ד ז"ל והו מן הערוב וכו'. זה הוא עיקר הדברים אין הפרש בגמרא בין יחיד לצבור ולא ידעתי מאין הוציא עכ"ל: ואני אומר כי ר"מ ז"ל לא ערבב אבל תיקן ונוהר יפה וכתב מראש הפרק עד

פרדס המלך

שאין לקטן מחשבה יש לו מעשה וגם "מצודה אחת" של קטן מכריעה לכף זכות ומביאה תשועה והצלה.

בתקופתנו, נראית במוחש חשיבותו של מעשה שבליחצת כפתור נכונה על האטום יכול אדם לגרום לשינוי עצום בכל עולם ואינו צריך להיות מלומד המבין איך בדיוק פועל האטום וגם נער קטן יכול לשנות את כל העולם בליחצת אחת פשוטה כפתור. אם כך הדבר בענין שלילי על אחת כמה וכמה שבורא העולם קבע בעולמו את האפשרות שינצל עוברה זו בכיוון הרצוי והחיובי.

טז. "...לפיכך צריך כל אחד שיראה עצמו כל השנה כולו כאילו הוא חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה כו'".

כיון שמעשה אחד יכול להכריע את העולם כולו הרי שגם מעשה של קטן שיש לו חשיבות ותוקף של מעשה על פי תורה"ש ואף על פי

מקורות הדיד
18 ראה פדרי"ב פכ"ג (בבב קנר, א): שופר שפרו מעשיכם. 19 עיין ויק"ר פכ"ט, ו. פסיקתא רבתי (הוצאת מא"ש) פל"ט. שם פ"מ (ד"ה ועשייתם וכו'). ועיין פסיקתא דר"כ פסקא שובה (בבב קנז, א). פסיקתא חרתא (אוצר מדרשים ע' 494). 20 קידושין מ, ב. 21 ראה תיקונים - הובא במאמרי אדה"ו הקצרים ע' תג (ע"פ שחת כ"ק אדמור"ד, 1 אדר השתמ"ה). וראה הדר חדש ס"פ נח (ג, ד). יומא פו, ב. 22 משלי י, כה. 23 עיין יומא לח, ב. ועיין יל"ש ר"פ עזבים רמז תתקמ. 24 עיין ירושלמי שבת פ"א ה"ג. עיין ירושלמי פאה ספ"ח: איתתו סבין ביומנו מאן דהוה יב לון מבין ירש שחת לצומא רבא הוה נסבון וכו' (וכ"ה בשני קצת בירושלמי שקלים ספ"ח). 25 סדר רע"ג ח"ב סי' קז (ע' קמה). ועיין אוצה"ג ר"ה, התשובות, סי' כז ואילך (ע' 31). מגן אבות להמארי הענין הכ"ה. 26 יומא פו, ב (כנ"י הרי"ף). ועיין יל"ש איוב רמז תתקט. 27 ר"ה יז, א (לפי גי' הרי"ף והרי"ף).

מקורות הפרדס
מט. חולין יב, ב ואילך. רמב"ם הלכות טומאת אוכלין פי"ד ה"ב. הלכות כלים רפ"ב.

מקורות היר

28 איוב לג, טו. 29 יומא שם. 30 עמוס ב, ו. 31 ר"ף ר"ה רמו תתקלט. 32 ר"ה ר"ה א. 33 שם טו, ב.

כלפי חסד. תנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מיחשב בהדיהו. וא"ת כיון שכתב ואם נמצאו זכותיו כנגד עונותיו אשר משלישי ואילך מעבירין על כל עונותיו ראשון עד יוה"כ ואם לא עשו תשובה נחתמים למיתה. וי"ל דלעיל מיירי ברי"ה ואז אין מעבירין ראשון ראשון אלא מונין כל עונותיו גם את הראשון גם את השני והכא מיירי בשעת מיתתו לדעת אם ילך לגן עדן או לגיהנם. וא"ת א"כ דבשעת מיתה מיירי היכי קאמר ברי"ה ביחיד אבל בצבור תולין וכי' דהא בצבור לא שייך בשעת המיתה שכל הצבור אין מתים ביום אחד לשנאמר שנידון כאחד אם ילכו לגן עדן או לגיהנם, ועוד שאמר תולין להן ובשעת המיתה לא שייך תולין. וי"ל דשייך לומר שהצבור נדונים כאחד אם ילכו לג"ע או לגיהנם והא כיצד אם כל אחד מהצבור לא עשה עון בפני עצמו לשלך לגיהנם אבל הוא ראוי לילך לג"ע והצבור בכלל חטאו חטאים הראויים בעדם ללכת לגיהנם ילכו כן אחד ואחד וכימות לגיהנם שהרי מצנינו דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב ולא אשכחן שמתו כלם כאחד אלא ודאי כדאמרן: ומ"ש תולין עניינו שתולין להם שלש עונות אלו ואין מניחין אותן במשקל עד שישקלו כל עונותיהם כיון ששקלו עונותיהם אם נמצאו מרביעי ואילך מרובין על זכותיהם אותם ג' עונות מצטרפין ודנים אותם על הכל ואם נמצאו זכותיהם כנגד עונותיהם מרביעי ואילך מעבירין כל עונותיהם ראשון ראשון, מעתה לא יקשה על רבינו מה שהקשה עליו הראב"ד וז"ל זה מה הערוב וכי' זו היא הצעת הדברים ועיקר עכ"ל הראב"ד. ולדעת רבינו ההיא דרי"י בר יהודה בשנדון אם ילך לגן עדן או לגיהנם דומיא דההיא דרי' ישמעאל: הבינונים אם היה בכלל מחצה וכי'. פ"ק דרי"ה (דף י"ו). אמרין דבינונים דאמרי ב"ה רב חסד מטה כלפי חסד דוקא שאין בכלל עונותיהם עון פושעי ישראל בגופן ומאי ניהו קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם.

וְאִם נִמְצְאוּ זְכוּתוֹ כְּנֶגְדַּ עֲוֹנוֹתָיו אֲשֶׁר מֵעוֹן שְׁלִישִׁי וְאֵילָף – מֵעֲבִירִים כָּל עֲוֹנוֹתָיו רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן; לְפִי שֶׁהַשְּׁלִישִׁי נִחְשָׁב רִאשׁוֹן, שֶׁכֶּבֶר נִמְחָלוּ הַשְּׂנִיִּים; וְכֵן הֶרְבִּיעִי הֵרִי הוּא רִאשׁוֹן, שֶׁכֶּבֶר נִמְחָל הַשְּׁלִישִׁי; וְכֵן עַד סוּפֵן. בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּיַחֲדִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "הֵן כָּל אֱלֹהִים יַפְעֵל אֶל פְּעָמִים שְׁלוֹשׁ עִם גְּבָר" 28. אֲבָל הַצָּבוּר – תוֹלִין לָהֶן עוֹן רִאשׁוֹן וְשְׁנִי וְשְׁלִישִׁי 29, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבוּנִי" 30. וְכִשְׁמַחְשְׁבִין לָהֶם עַל דְּרָף זו, מִחְשְׁבִין לָהֶן מְרִבִּיעִי וְאֵילָף. הַבִּינוּנִים – אִם הָיָה בְּכֹלל מִחְצָה עֲוֹנוֹת שֶׁלָּהֶן שְׁלֹשׁ הַנִּיחַ [ב] תְּפִלִּין מְעוֹלָם 31 – דָּנִין אוֹתוֹ כְּפִי חֲטָאֵיו 32, וְיֵשׁ לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא 33; וְכֵן כָּל הַרְשָׁעִים שֶׁעֲוֹנוֹתֵיהֶן מְרִבִּין – דָּנִין אוֹתָן כְּפִי חֲטָאֵתֵיהֶן, וְיֵשׁ לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא; שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, אִף עַל פִּי

נמצאו זכותיו כנגד עונותיו מעבירין כל עונותיו ראשון ראשון שכתב אח"כ נוטה קצת לפירוש הגאון דמשמע דפירוש מעביר ראשון ראשון ר"ל דמעביר כל אחד ואחד כאילו לא היו לו עונות לכך דברי רבינו הם סתומים. לכך נראה ודאי שהוא תופס דרכו של הר"ף ז"ל כדכתב בשם הר"ן ז"ל והכי פירושו מעביר ראשון ראשון כלומר החטא הראשון ושני מעבירים וכך היא המדה כלומר מכאן ואילך ליתר העונות כמו שעשה בתחלה להעבירם כלם אחד אחד והיינו דוקא כשהעונות הם כנגד הזכות אבל אם יותר מגלגלין עליו את הכל וכמו שפירש רבא ועון עצמו אינו נמחק. נמצא דבפירוש וכך היא המדה נשתנה פירושו מדברי הר"ף ז"ל דלפירוש הר"ף ר"ל וכך היא מדרתו שלא לחשוב לו חטא ראשון ושני. והראב"ד ז"ל בהשגות לא מתחוויר לו דרך זה של הר"ף ז"ל והוא מפרש דשני המאמרים הם חלוקים דתנא דבי ר' ישמעאל איירי ביום ר"ה ולא הוזכר כאן כלל חטא ראשון ושני ופירש הוא שכששוקל העונות ומצאם כנגד הזכות מחשבו הקב"ה לצדיק גמור ומעביר כל עונותיו ראשון ראשון וכמו שהוא לפירוש הגאון ולא איירי בחטא ראשון ושני כלל וזה לא איירי ברי"ה אלא בחטא ראשון ושני שעושה האדם בתחלת ימיו שהקב"ה מוחלו בתשובה ולא בענין יוה"כ ויסורים זהו דעתו ז"ל מבואר בהשגות: ברי"ה ביחיד שנאמר הן כל אלה וכי'. בפ' יוה"כ (דף פ"ו): תניא ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אדם עובר עבירה פעם ראשונה מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו ורביעית אין מוחלין לו שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל וכי' ואומר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר מאי ואומר וכ"ת ה"מ בצבור אבל ביחיד לא ת"ש הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש, זו היא נוסחתנו בגמרא וכך היה גורס הראב"ד ז"ל בעל ההשגות ומפני כן השיג על רבינו ז"ל שזה החילוק של ציבור ליחיד לא הוזכר בגמ' וכך הוא האמת לפי גירסא זו אבל רבינו גורס גירסת הר"ף שהובא בהלכות זו"ל תניא ר' יוסי אומר וכי' (עין בכ"מ) ונתבאר דברי רבינו ז"ל לפי גרסא זו:

משנה למ"ך

היא דמי שמתו כר"י ולא כר"מ משום דלר"מ הדין של ר"ה אינו מעלה ומוריד דהא אפשר דעדי יוה"כ יעשו תשובה ויתבטל הדין וא"כ למאי הלכתא וכריזו ברקיעא ברי"ה הדין כיון שאפשר שיתבטל לא היה להם להכריז אלא ביה"כ שעצמו של יום הוא גזר דין. אבל לדברי ר' יהודה דתחלת דין הוי ברי"ה וגמר

הוא דמי שמתו כר"י ולא כר"מ משום דלר"מ הדין של ר"ה אינו מעלה ומוריד דהא אפשר דעדי יוה"כ יעשו תשובה ויתבטל הדין וא"כ למאי הלכתא וכריזו ברקיעא ברי"ה הדין כיון שאפשר שיתבטל לא היה להם להכריז אלא ביה"כ שעצמו של יום הוא גזר דין. אבל לדברי ר' יהודה דתחלת דין הוי ברי"ה וגמר

הגהות מיימוניות

[ב] כפ"ק דרי"ה כתבו התוספות בשם ר"ת דאיירי שהמצות בויות עליו ואומר מה תועלת ברצועות הללו אבל אם אין מניח תפילין משום דאין גופו נראה לו

[ב] כפ"ק דרי"ה כתבו התוספות בשם ר"ת דאיירי שהמצות בויות עליו ואומר מה תועלת ברצועות הללו אבל אם אין מניח תפילין משום דאין גופו נראה לו

מדג"ע עז

פושעי עונות אדם עם זכותיו כו' עד מרביעי ואילך כמו בתחלת הפרק השייך בכל ענין ובכל זמן ששוקלין בין ברי"ה ובין בשעת מיתה לדעת באי זה דרך מוליכין אותו בין ביום הדין כדתיא ברי"ה (דף ט"ז ע"ב) שלש כתות הן ליום הדין וכי' וכתב כי אותן השתי עונות ראשונות אינן נחשבין לו כדרי' יוסי בר' יהודה מדכתבי פעמים שלש עם גבר אלא א"כ רבו עונותיו כדרי"ה. וכן חיבין ר"י אלפס ז"ל פ"ק דרי"ה סמוכין זו לזה וכן פירש דתנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה בפירוש קבלתו ואחרי כן כתב תשובת גאון ז"ל בפירושו וחילק בין יחיד לצבור כדתיא בגמרא להדיא סוף יומא (דף פ"ו ע"ב) מקרא דעל שלשה פשעי ישראל כו' דגרסינן תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר אדם עובר עבירה כו' עד שנאמר על שלשה

פושעי עונות אדם עם זכותיו כו' עד מרביעי ואילך כמו בתחלת הפרק השייך בכל ענין ובכל זמן ששוקלין בין ברי"ה ובין בשעת מיתה לדעת באי זה דרך מוליכין אותו בין ביום הדין כדתיא ברי"ה (דף ט"ז ע"ב) שלש כתות הן ליום הדין וכי' וכתב כי אותן השתי עונות ראשונות אינן נחשבין לו כדרי' יוסי בר' יהודה מדכתבי פעמים שלש עם גבר אלא א"כ רבו עונותיו כדרי"ה. וכן חיבין ר"י אלפס ז"ל פ"ק דרי"ה סמוכין זו לזה וכן פירש דתנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה בפירוש קבלתו ואחרי כן כתב תשובת גאון ז"ל בפירושו וחילק בין יחיד לצבור כדתיא בגמרא להדיא סוף יומא (דף פ"ו ע"ב) מקרא דעל שלשה פשעי ישראל כו' דגרסינן תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר אדם עובר עבירה כו' עד שנאמר על שלשה

מקורות הפרדס

ג. קידושין מ, רע"ב. גא. ולהעיר מסדר פעולתו של משיח שבתחילה ילחום מלחמות ה' וינצח' - רח"ת וביטול המנגד - ואח"כ הענין החיובי - לא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת אמת ה' בלבד".

פרדס המלך

לשון הרמב"ם היא "תשועה והצלה" ללמדך שבמצוה אחת פועל אדם תשועה והצלה, תשועה היינו החיוב - והצלה היא השלילה מענינים לא רצויים.

הפסק של הרמב"ם נאמר בזמנו ומיוסד על דברי הגמרא שהייתה זמן רב לפניו וכבר אז היה בכוחו של אדם להכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף זכות ועאכו"כ בימינו שהתוספו בעולם מצוות ופעולות טובות לרוב בוודאי אפשרי הדבר שפעולה זו היא הברירה האחרון לפני ביאת משיח צדקנו.

יין מלכות ספר מדע סימן ל"ט.

ז חמשה הן (מישראל) הנקראים מינין כו'. י"ל בפירושו המינין וכל שאר הענינים שהזכיר רבינו טובא. חדא מה שפירש המינין הם חמשה מאי זה. הא בגמרא פרק אין מעמידין (דף כ"ו:): לא נמצא שם שום סברא כזו אלא חד אמר דמומר להכעיס מין וחד אמר איזהו מין זה והעובד כוכבים אבל אלו החמשה לא מצאנו. מיהו הא ל"ק דבכלל עובד כוכבים הוה הני חמשה דעובד כוכבים ר"ל שמקבל אלוה אחר זולת האל יתברך ומכחיש אלהותו וכן אלו החמשה מכחישו אלהותו הן. אבל קשה מה שפירש באפיקורוסים דבגמ' דסנהדרין בריש פ' חלק (דף צ"ג) כשאמרו במשנה ואלו שאין להם חלק לעוה"ב והזכיר אפיקורוס אמרו בגמרא (דף צ"ט ע"ב) מאי אפיקורוס רב ור' חנינא אמרי תרוייהו זה המבזה ת"ח רבי יוחנן ור' יהושע בן לוי אמרי זה המבזה חבירו בפני ת"ח אבל ביאור זה שהזכיר רבינו באפיקורוס לא מצאנו בגמרא. וקשה עוד מזה דלקמן כתב רבינו ז"ל דמבזה ת"ח אין לו חלק לעוה"ב וזה על כרחין יצא לו מאפיקורוס שאמרו בפרק חלק וכבר ור' חנינא מאי שנא דשם מפרש אפיקורוס מבזה ת"ח וכאן פירש באופן אחר. עוד קשה מה שפירש במומרים ישראלים שהם ב' ומנה אחד ומור להכעיס וזה תימה דבפ' אין מעמידין (כ"ו:): פליגי רב אחא ורבינא חד אמר לתאבון מומר להכעיס מין וחד אמר אפילו להכעיס מומר הוי. ורבינו פסק בהלכות רוצח פרק ד' כמאן דאמר אפיקורוס הוי שכתב שם האפיקורוסים והם העושים עבירות להכעיס וכו' ה"ז אפיקורוס וא"כ לדברי זה אין למנות אפיקורוס ומומר להכעיס בתרתי דהא בפירושו אמרו בגמ' [שם] לדחות זה כשמנה שם בברייתא האפיקורוסים וממרים ואמרו סמי כמאן מומר משום דקסבר דהוי אפיקורוס וא"כ הוי בכלל אפיקורוס וא"כ רבינו כיון שירד למנותו בכלל אפיקורוס היה לו למנותו. ובהל' עכו"ם בפ"י גבי מורידין ולא מעלין כתב רבינו אבל המוסרין והאפיקורוסים מישראל מצוה לאבדן כו' לא הזכיר שם מומרים ונראה דפסק כמ"ד אפיקורוס הוי ומסכים להל' רוצח וא"כ איך כתב כאן דמומר הוי. וע"ק דבהלכות עדות פ"א כתב המוסרין והאפיקורוסים לא הצריכו חכמים למנותם בכלל פסולי עדות וכו' שלא מנו אלא רשעי ישראל אבל אלו המורדים הכופרים פחותים הם מעכו"ם שהעכו"ם לא מעלין ולא מורידין וכו' ואלו מורידין ולא מעלין. הוי שם שהזכיר גבי הורדה לבור מומרים וכמ"ד מומר הוי והוה הפך למה שכתב בהל' רוצח

שְׁחָטָאוּ 34 — שְׁנֵאמַר: "וְעַמְךָ פְּלִים צְדִיקִים, לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ" 35; אֶרֶץ זו — מְשָׁל, פְּלוֹמַר: אֶרֶץ הַחַיִּים; וְהוּא הָעוֹלָם הַבָּא 36. וְכֵן גַּם חֲסִידֵי אַמּוֹת הָעוֹלָם, יֵשׁ לָהֶן חֶלֶק חֶלֶק וְלְעוֹלָם הַבָּא 37. וְאֵלו שְׂאִין לָהֶן חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, אֲלֵא נִכְרְתִין וְאוֹבְדִין, וְנִדְוִינָן עַל גְּזֵל רְשָׁעִים וְחֲטָאתָם לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים 38: הַמֵּינִים, וְהַאֲפִיקוֹרוֹסִים, וְהַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה, וְהַכּוֹפְרִים בַּתְּחִית הַמֵּתִים 39, וְהַכּוֹפְרִים בְּבִיאַת הַגּוֹאֵל 40, וְהַמְשַׁמְדִים, וְהַמְחַטְיָא הַרְבִּים 41, וְהַפּוֹרְשִׁים מִדְרָכֵי צְבוּר 41, וְהַעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּיַד רָמָה בְּפִרְהֶסְיָא כִּיהוֹקִים 42, וְהַמוֹסְרִין 43, וּמְטִילֵי אֵימָה עַל הַצְּבוּר שְׁלֵא לְשֵׁם שְׁמַיָּם 44, וְשׂוֹפְכֵי דְמַיִם 45, וּבַעֲלֵי לְשׁוֹן הָרַע 46, וְהַמּוֹשֵׁף עֲרֵלְתוֹ 47. ז. תַּמְשָׁה הֵן הַנְּקָרָאִים [ה] 'מֵינִים': הָאוֹמֵר שְׂאִין שָׁם אֱלוֹהִים, וְאֵין לְעוֹלָם מְנַהִיג 48; * [ז] וְהָאוֹמֵר שֵׁישׁ שָׁם מְנַהִיג, אֲכַל הֵם שְׂנֵיִם אוֹ יִתְרֵי 49; וְהָאוֹמֵר שֵׁישׁ שָׁם רְבוֹן אֶחָד,

השנת הראב"ד
והאומר . . . תמונה א"א ולמה קרא לזה מין וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

וכתב הר"ן דה"ה לשאר מצות עשה שלא קיימם מעולם כגון שלא קרא ק"ש ולא בירך על המזון אחריו מעולם. וכתב ר"ת ז"ל דדוקא כשנמנע מלהניחם מחמת שהמצוה בזויה בעיניו אבל אם אינו נמנע מלהניחם אלא מפני שהם צריכין גוף נקי והוא ירא שמא לא יוכל לזוהר בהם אין זה בכלל פושעי ישראל בגופן עכ"ל. ומפורש שם בגמרא דבינונים שיש בכלל עונותיהם עון פושעי ישראל בגופן מצפצפין ועולים ואם עונותיו מרובין מזכותיו ובכלל עונותיו עון פושעי ישראל בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חדש ולאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמטן נשרפת ורוח מפורתן תחת כפות רגלי הצדיקים כלומר זכות הוא להם שהם תחת רגלי הצדיקים דעל כ"פ הצדיקים יקשו עליהם רחמים. ומסיים בברייתא אבל האפיקורוסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי הצבור ושנתנו חתימתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט יורדים לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וגיהנם כלה והם אינם כלים ופריש רב סהרס דשנתנו חתימתם בארץ החיים היינו פרנס שמטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים. והשאר שכתב רבינו צ"ע היכא מייתי להו: ומ"ש וכן חסידו אומות העולם וכו'. פלוגתא דר' אליעזר ור"י בפ' חלק (דף ק"ב:) ופסק כר"י. וכתב רבינו בפירושו המשנה דהכי משמע מתני' דמני בלעם בהדי ארבעה הדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא: ז חמשה הם הנקראים מינים. בפרק אין מעמידין (דף כ"ו:): אמרין דמין זה העובד כוכבים וטובר רבינו דכל הני מינים מיקרו: והאומר שיש שם רבון אחד וכו'. כתב הראב"ד ולמה קרא

לזה מין וכו' המשבשות את הדיעות, עכ"ל. ויש לתמוה על פה קדוש אין יקרא לאומרים שהוא גוף ובעל תמונה גדולים וטובים ממנו. ואפשר שיעקר הנוסחא כמו שכתוב בספר העיקרים פ"ב ממ"א וז"ל. א"א אע"פ שיעקר האמונה כן הוא המאמין היותר גוף מצד תפיסתו לשונות הפסוקים והמדורות כפשוטן אין

להגות מיימוניות
גוים שכחי אלהים אלו עכו"ם א"ל ר' יהושע וכי נאמר בכל גוים והלא לא נאמר אלא כל גוים שכחי אלהים פירש"י כגון בלעם ושכמותו אבל אחרוני אתו כדאמרין בריש פירקין ועמדו זרים ורעו צאנכם וכו', ע"ש: [ה] רש"י כתב המינים המהפכים דברי אלהים חיים:

מגדל עז
בזאת האמונה והלא אמרו פ"א דחולין (ו.) בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כ"ש. אמנם בפירושו פ' חלק האריך ר"מ ז"ל וביור דבריו כי שם עיקר ההלכה. והכמי לנוגיל לא החזיקו כן לרבינו הרב, אלא שאין כמותו ממורח למערב:

פרס המלך

למעשה, אין זה היפך האמת כי גם הילד מבין שכוח ידו של המלמד אינו מצד הבשר והעצמות הגשמיים כי אם מצד הכח וההיות שניתנו בה מכת הנשמה שאינה נראית לעיניו כלל. כך בכל דבר שלומד הקטן בתורת ה' מתלבש ומצטמצם הדבר בשכלו ומצד פשט התורה מתלבש בהבנתו לפני ערכו וככל שמגדיל מגיע לעומק גדול יותר עד להבנה המופשטת לגמרי מהגשמיות ועד להבנה שעל פי סודות התורה.

לקוטי שיחות חלק ט"ו עמוד 80.

- מקורות הדי**
34 סנהדרין צ, א. 35 ישעי' ס, כא. 36 עין ברכות ד, א. 37 סנהדרין קה, א. י"ל ש' תהלים רמז תרפה. ראה תוספתא סנהדרין פ"ג: הא יש צדיקים בעובדי כוכבים שיש להם חלק לעולם הבא. וראה משנת ר"א פ"ו (ע"ג) 121. זהר חדש עה, ד. 38 סנהדרין צ, א (במשנה). תוספתא שם פ"ג, ה. ר"ה יו, א. סדר עולם רבה פ"ג. 39 סנהדרין צ, א (כג') הוצאת לו. 40 ראה ומב"ם ה' מלכים פ"א ה"א. וראה ד"א רבה פ"א הנותן את הקץ וכו' (כפי הנחלת יעקב). 41 תוספתא שם פ"ג, ה. ר"ה שם. 42 ירושלמי פאה פ"א סה"א. סנהדרין פ"ה ה"א. 43 תוספתא שם. ר"ה שם. סדר עולם רבה שם. 44 ר"ה שם. 45 ראה תוספתא פאה פ"א, ב. ובפיה"מ אבות פ"א מ"ז (בסופו). ועיין בירושלמי פאה פ"א ה"א. אר"ג פ"מ מ"א. 46 דא"ר פ"א. פדרא פ"ג. 47 אבות פ"ג מ"א. ירושלמי שם סה"א. סנהדרין פ"ה ה"א. תוספתא סנהדרין פ"ה, ב. 48 ברכות יב, ב. מדרש שו"ט פ"א. 49 סנהדרין לו, א (במשנה). וראה ירושלמי ברכות פ"ט ה"א. שמור"ר פכ"ט, א.

יז. " ... והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה כו'".

וצריך להבין איך יתכן ללמד ילד קטן פסוקים המתפרשים בצורה זו כפשוטם כמו "היד הגדולה" והיד החזקה" והלא עלולים לחשוב שהוא בעל גוף ח"ו. וי"ל, שכשלאומדים עם ילד אודות היד הגדולה והחזקה של הקב"ה והוא מצייר במחשבתו יד גשמית גדולה וחזקה יותר מיד אדם

מפני שראה בכתוב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כו' אין ראוי לקרותו אפיקורוס. ורבינו סובר שאין לך אפיקורוס גדול מזה כמ"ש בפירוש העיקרים במשנה דבפ' חלק: וכן האומר שאינו לבדו האחד וצור לכל. כו' הראב"ד ז"ל בהשגות כאותו שאמר אליהם צייר גדול היה וכו'. נראה ביאור דבריו מפני שלשון רבינו מורה שכוונתו שהאומר שאין הקב"ה ראשון אלא שקדם לו סבה שבשביל אותה סבה נהיה הוא הרי זה אפיקורוס לכך קאמר דאפילו לא קאמר כן אלא פחות מזה שאע"פ שלא נהיה האל בחמת סבה כלל אלא בריאת העולם לא ברא אלא יש מיש הרי זה אפיקורוס. וזה ודאי נראה כוונת רבינו ז"ל שכן כתב וצור לכל:

יא וזהו הנקרא מגלה פנים וכו'. בפרק חלק (ט"ז). אמר מבזה ת"ח והו אפיקורוס ומגלה פנים כגון מנשה וכוה פסק רבינו ז"ל:

מְהַבִּירָא לְלֵב בְּנֵי הָאֲדָם; וְהַמְכַחֵשׁ נְבוֹאָתוֹ שֶׁל מִשָּׁה רַבְּנוּ⁵³; וְהָאוֹמֵר שְׁאִין הַבּוֹרָא יוֹדֵעַ מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם⁵⁴. כֹּל אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה אֱלוֹ – הֵן אֶפִיקוֹרוֹס.

שְׁלֹשָׁה הֵן הַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה: [ט] הָאוֹמֵר שְׁאִין הַתּוֹרָה מֵעַם ה' – אֶפְלוּ פְסוּק אֶחָד, אֶפְלוּ תִבָּה אַחַת, אִם אָמַר: 'מִשָּׁה אָמַרוּ מִפִּי עֲצָמוֹ', הֲרִי זֶה כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה⁵⁵; וְכֵן הַכּוֹפֵר בְּפִרוּשָׁה, וְהִיא תּוֹרָה

שֶׁבַעַל פֶּה, וְהַכַּחֵשׁ מִגִּידֶיהָ⁵⁶, כְּגוֹן צְדוּק וּבִיתוֹס⁵⁷; וְהָאוֹמֵר שֶׁהַבּוֹרָא הִחְלִיף מִצְוָה זוֹ בְּמִצְוָה אַחֶרֶת, וְכִבֵּר בְּטֵלָה תּוֹרָה זוֹ, אִף עַל פִּי שְׁהִיא הִיְתָה מֵעַם ה', כְּגוֹן הַנוֹצְרִים וְהַהֲגָרִים⁵⁸. כֹּל אֶחָד מִשְׁלֹשָׁה אֱלוֹ – כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה. ט. שְׁנַיִם הֵם הַמְשַׁמְדִים: הַמְשַׁמְד לַעֲבָרָה אַחַת, וְהַמְשַׁמְד לְכָל הַתּוֹרָה כְּלָהָ⁵⁹. הַמְשַׁמְד לַעֲבָרָה אַחַת – זֶה שֶׁהִחְזִיק עֲצָמוֹ לַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ עֲבָרָה בְּדוֹן, וְנִתְפָּרַס בָּהּ וְהִרְגֵל, אֶפְלוּ הִיְתָה מִן הַקְּלוֹת, כְּגוֹן שֶׁהִחְזַק תְּמִיד לְלַבֵּשׁ שַׁעֲטָנָיו⁶⁰ אוֹ לְהִקְיף פֶּאֶה, וְנִמְצָא כְּאֵלוּ בְּטֵלָה מִצְוָה זוֹ מִן הָעוֹלָם אֲצֵלוֹ – הֲרִי זֶה מְשַׁמְד לְאוֹתוֹ

השגת הראב"ד

והמשומד... הגויים א"א ומי שחזר לדת העובדי כוכבים הנה הוא מודה באלהיהם והרי הוא מין.

דָּבָר; וְהוּא, שֶׁיַּעֲשֶׂה הַלְכָעִיס⁶¹. *וְהַמְשַׁמְד לְכָל הַתּוֹרָה, כְּגוֹן הַחֹזֵר לְדַתֵּי הַגּוֹיִם בְּשַׁעַת שְׁגוֹזְרִין שְׁמֵד וְיִדְבֵק בָּהֶן, וְיֹאמַר: 'מַה בָּצַע לוֹ לְהִדְבֵק בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵן שְׁפִלִים וְנִרְדָּפִים, טוֹב לוֹ שִׁדְבֵק בְּאֵלוּ שִׁידֵן תְּקִיפָה – הֲרִי זֶה מְשַׁמְד לְכָל הַתּוֹרָה כְּלָהָ. י. מַחְטִיאֵי הַרְבִּים בִּיצֵד? אֶחָד שֶׁהִחְטִיא בְּדָבָר גְּדוֹל, כִּיִּרְבָּעִם⁶² וְצְדוּק וּבִיתוֹס⁶³; וְאֶחָד שֶׁהִחְטִיא בְּדָבָר קָל, אֶפְלוּ לְבַטֵּל מִצְוֹת עֲשֵׂה⁶⁴; וְאֶחָד הָאוֹנֵס אַחֵרִים עַד שִׁיחְטֹאוּ – כְּמִנְשָׁה⁶⁵, שֶׁהִיא הוֹרֵג יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיַּעֲבֹדוּ עֲבוֹדָה זָרָה; אוֹ שֶׁהִטְעָה אַחֵרִים וְהִדִּיקָם – פִּישׁוּעַ⁶⁶. יא. הַפּוֹרֵשׁ מִדְּוָכֵי צְבוּר – אִף עַל פִּי שְׁלֹא עָבַר עֲבֵרוֹת, אֲלָא נִבְדֵּל מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל וְאִינוּ עוֹשֶׂה מִצְוֹת בְּכֻלָּן, וְלֹא נִכְנַס בְּצַרְתָּן וְלֹא מִתְעַנֶּה בְּתַעֲנִיתָן⁶⁷, אֲלָא הוֹלֵךְ בְּדַרְכּוֹ כְּאֶחָד מִגּוֹיֵי הָאָרֶץ, וְכֹאֵלוּ אִינוּ מֵהֵן – אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא⁶⁸.

בגמרא (צ"ט): שאפילו אומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק זה מק"ו זה מג"ש זו זהו כי דבר ה' בזה ומדאמר הכא ק"ו וג"ש אלמא לא שנתא כופר בתורה שבכתב לא שנתא כופר בתורה שבעל פה ככלל האומר אין תורה מן השמים הוא

וכל שכן האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת שהרי זה מכחיש כמה כתובים המורים שהתורה נצחית: ט שנים הם המומרים וכו'. מכואר בכמה מקומות בתלמוד מהם פ"ק דחולין (דף ה'): ומ"ש הוא שיעשה להכעיס. גם זה מכואר שם דמומר אוכל נבלות לתיאבון דינו כישראל. ובפ' אין מעמידין (דף כ"ו): מומר פליגי ביה רב אחא ורבינא חד אמר לתיאבון מומר להכעיס אפיקורוס הוי וחד אמר אפילו להכעיס נמי מומר אבל איזהו אפיקורוס העובר עבודת כוכבים ובפלוגתא דרב אחא ורבינא ק"ל לקולא ולכך פסק רבינו דלהכעיס הוי מומר ולא אפיקורוס: המומר לכל התורה וכו'.

כלומר אפילו שגזרו גזירה כיון שמעצמו הלך וחזר לדתם באומרו מה בצע לי להדבק בישראל וכו' וכ"ש אם לא היה שם גזרה וברצון נפשו הלך וחזר וכו': וכתב הראב"ד והמומר לכל התורה כולה כגון החוזר לדת העובדי כוכבים א"א ומי שחזר לדת עבודת כוכבים הנה הוא מודה באלהיהם. טעמו להשיג על רבינו שה"ל לקרותו מין כיון שמודה בעבודת כוכבים והוא כתב למעלה שהאומר שהוא גוף ובעל תמונה הוא מין ועוד שהם אומרים שהם הרבה והוא כתב למעלה שהאומר שיש שם מנהיג אבל הם הרבה הוא מין והיאך קראו מומר. ואני אומר אילו לא היתה אומה אחרת בעולם אלא עובדי כוכבים היה לו להשיג כן אבל כיון שיש אמונות אחרות שאינן עובדים כוכבים היאך יקרא מין לחוזר לדתם. ועוד י"ל שהחוזר לדת ההיא שני שמות רעים נקראו לו מין ומומר. ועוד י"ל שמין נקרא המאמין באחד מחמשה דברים הנזכרים למעלה והחוזר לדת העובדי כוכבים אע"פ שלא יאמין בדתם אלא שחוזר לדתם כדי שלא להיות שפל ונרדף ישראל מומר מיקרי אבל מין לא

מיקרי שהרי אינו מאמין בלבו שיש צור זולתי אלהינו. ובפ"ב מהלכות עבודת כוכבים כתב רבינו ישראל שעבד עבודת כוכבים הרי הוא כעובד כוכבים לכל דבריו ואינו כישראל שעובר עבירה שיש בה סקילה ומומר לעבודת כוכבים הרי הוא מומר לכל התורה כולה:

מגדל עז

בש"ט בנפש על כל הענינים הנזכרים אשר לא כדת. ועיקר הדבר סוף הוריות וסוף יומא. ויש לי ראייה פשוטה כי הכל תלוי בלב פ' קמא דחולין (דף יג ע"ב) גמרא דמתניתין דשחיטת נכרים דאמרין אין מינין באומות ואסיקנא כד' יותנן דאמר האומות שבחוצה לארץ לאו עובדי עכו"ם הם אלא מנהג אבותיהם בידיהם וכד'ן: מחטאי הרבים מיד הקדשים. נשנו ונשתלו פ"ק דר"ה (דף י"ז). וסוף פרק בתרא דיומא (דף פ"ז). ופ' חלק (צט ע"ב) ובהרבה מקומות בתלמוד נתלגלו:

שנים הם המומרים עד התורה כולה. סוף הוריות וסוף יומא: כתב הראב"ד ז"ל ומי שחזר לדת העובדי כוכבים הנה מודה וכו' והרי הוא מין עכ"ל: ואני אומר שיפה נשמר ר"מ ז"ל מקושיא זו דהכי איתא פרק אין מעמידין (כו ע"ב) להריא אלא שפירש כי אינו חוזר מחמת שמאמין אלא מחמת שפלות אלו וגדלות אלו וגם רבים שאין להם דעת להבחין ואין פיהם ולבם שוין. והמינין לא כן דרכם אלא מאמינים בלבם ואומרים בפיהם כמו שביאר פרק שני מהלכות עכו"ם שעובדים

פרדס המלך

"אנבי ה' אלקיך" ובין הפסוק "ותמנע היתה פלגש" כ"י מצד עצם התורה אין בה שום התחלקות או הגדרות. ולכן גם האומר על פסוק אחד מהתורה שמשעה אמרו מעצמו, אפילו שאינו כופר באמיתת הפסוק ובקדושתו אלא רק שמשעה אמרו מעצמו הרי הוא כופר בתורה כולה.

לקוטי שיחות חלק ה' עמוד 352 חלק ט"ו עמוד 286.

יט. "האומר שאין תורה מעם ה' אפילו פסוק אחד אפילו תיבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה".

התורה כולה על כל חלקיה, סתים וגליא שבה, מצותיה, חוקיה והוראותיה היא תורה אחת בקדושתה ובענין זה אין הבדל בין הפסוק

מקורות הדי
53 ראה ירושלמי סנהדרין פ"י ה"א. 54 ראה מדרש שו"ט פ"ד. מדרש משלי פכ"ה. 55 סנהדרין צט, א. 56 שם. וראה קרושין טו, א. 57 אדר"ג פ"ה, ב. 58 ראה שבת קטז, ב. 59 חולין ה, א. 60 ע"ז כו, ב. הוריות יא, א. גיטין מו, א. 61 הוריות שם. 62 מ"ב יו, כא. 63 אדר"ג פ"ה, ב. 64 סנהדרין קז, ב. 65 מ"ב כא, טו. ועיין סנהדרין קג, ב. 66 (עפ"י כת"י). סנהדרין קז, ב (בכתי דק"ס). 67 ראה תענית יא, א. 68 ר"ה יז, א.

מקורות הפרדים
נב. שמות כ, ב. נג. פיה"מ להרמב"ם סנהדרין פ"י בעיקר השמיני מה"י עיקרים.

מקורות הדין

- 69 ראה סנהדרין קג, ב.
- 70 ירושלמי פאה פ"א ה"א. 71 אבות פ"ג מ"א.
- 72 תדא"ו פ"א. תדא"ר פ"א. ראה ב"מ פג, ב ואילך. גיטין ז, א. 73 עיין ב"ק ק"ו, א. ר"ף שם. 74 ר"ה יז, א. תוספתא סנהדרין פ"ג, ה. סדר עולם רבה פ"ג, 75 ראה ר"ח העניית, א. 76 ראה ב"מ נח, ב. 77 ב"מ נח, ב. ובר"ף שם. 78 ב"מ נח, ב. אבות פ"ג מ"א. 79 ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ח. ב"ד פ"א, ה. 80 סנהדרין צט, ב (כגו השאלות ברכה שאלתא (ספ): ריב"ל אמר אף המבזה תלמידי חכמים (ראה העמק שאלה שם). 81 סנהדרין צט, ב. 82 אבות פ"ג מ"א. פסחים ק"ח, א. 83 אבות שם. 84 ירושלמי פאה פ"א ה"א (קרו לטופו). פסיקתא חדתא – איצו מדרשים ע' 498. ר"ף ר"ה ס"י תתקלט. זהר חדש בראשית יט, ד. 85 פסיקתא דרי"כ פסיקתא שובה (בוכר קטג, ב). תדא"ר פ"ב. 86 קידושין מ, ב. 87 ישיעי נג, יט. וראה מדרש שוח"ט פק"כ.

יד ויש עבירות שהם קלות וכו'. במסכת אבות פרק שלישי [משנה י"א] רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפזר ברייתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלביץ פני חבירו ברבים אע"פ שיש בו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא. וק"ל למה לא מנה רבינו מפר ברייתו של אברהם אבינו, חמיר בעל לשון הרע ממבזה מועדות. ואפשר לומר שמפר ברייתו של אברהם היינו מושך בערלתו שמנה בהדי הנך דלעיל. אבל קשה למה לא מנה גם מגלה פנים בתורה, וי"ל בדפדוף חלק (סנהדרין דף צ"ט): אמרין דמגלה פנים בתורה היינו מבזה תלמיד חכם או מבזה חבירו בפני תלמיד חכם וכבר מנה רבינו מבזה תלמיד חכם דפסק כרב ורבי חנינא דאמרי התם הכי ולא כר' יוחנן וריב"ל דאמרי דהיינו מבזה חבירו בפני תלמיד חכם דאע"ג דהלכה כר' יוחנן לגבי רב מכל מקום ר' חנינא אפשר דעריף מר' יוחנן וריב"ל כיון דאיכא רב נמי בהדיה וכיון דהוא מידי דספיקא פסק לקולא: ומכנה שם רע לחבירו. תניא בפרק הוהב [ב"מ דף ג"ח:] דאין לו חלק לעולם הבא ואמרו שם דאפילו דש ביה בשמיה ופירש"י כבר הורגל בכך שמכנים אותו בכך ואין פניו מתלבנות ומכל מקום זה להכלימו מתכין עכ"ל. נראה מדבריו דאי דש ביה בשמיה וזה אינו מתכוין להכלימו דשרי ובוהן לבבות הוא יודע. ורבינו כתב דמכנה שם ולא כתב שם רע. ונ"ל שכתב כן לרבות הא דדש ביה בשמיה שכבר אין נראה בעיניו שם רע ואפ"ה אסור. ומה שמנה רבינו קורא לחבירו בכינוי ומתכבד בקלון חבירו לא ידעתי מקום שבו יאמרו שאין להם חלק לעולם הבא רק בפרק בני העיר (מגילה דף

כ"ח). אמרו שאמר רבי נחוניא בן הקנה אחד מהדברים שבשבילם האריך ימים בעבורם הוא שלא נתכבד בקלון חבירו ורבי זירא אמר מהדברים שבשבילם האריך ימים הוא שלא קרא לחבירו בכינויו. וי"ל לדעת רבינו היינו קורא לחבירו בכינויו היינו מכנה שם לחבירו כיון דאמרו דאפילו דש ביה בשמיה א"כ אינו המכנה הראשון. ואפשר שמשמעות מכנה היינו המכנה הראשון. וממה שאמרו אע"ג דדש ביה בשמיה למד רבינו לקורא לחבירו בכינוי בהוא הדין וצ"ע: כמה דברים אמורים שכל אחד מאלו וכו'. כן כתב הר"ף בפרק קמא דר"ה וכן כתבו התוס' וראה מהא דתניא פרק קמא דקידושין [דף מ':] אפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו: כל הרשעים וכו'. פרק לפני אידיהן [ע"ז דף ד.ו] וכלן שחזרו בהם אין מקבלין אותם עולמית דבדי ר"מ ר"י אומר חזרו בהם במטמוניות אין מקבלין אותם בפרהסיא מקבלין אותם. א"ד עשו דבריהם במטמוניות מקבלין אותן בפרהסיא אין מקבלין אותן ר"ש ור' יהושע בן קרחא אומרין בין כך ובין כך מקבלין שנאמר שובו בנים שובבים אמר ר' יצחק איש כפר עכו א"ר יוחנן הלכה כאותו הווג. ומפרש רבינו דהאי וכלן קאי אכל רשעים ופושעים וכיוצא בהם. ונראה דקאי לכל הנך שכתב בפ' זה גם לאפיקורוסין ואע"פ שכתב בפרק ב' דעכו"ם שהאפיקורוסין אין מקבלין אותם בתשובה לעולם כבר כתב שם והאפיקורוסין הם התרים אחר מחשבות לבם בסכלות דברים שאמרנו עד שנמצאו עוברים גופי תורה להכעיס בשאט נפש ביד רמה ואומרים שאין בזה עון משמע דבהנך אפיקורוסים דוקא הוא דקאמר שאין מקבלין אותם:

הַעוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת בְּיַד רָמָה פִּיהוּקִים⁶⁹ – בֵּין שְׁעֵשֶׂה קְלוֹת, בֵּין שְׁעֵשֶׂה חֲמוּרוֹת – אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא⁷⁰; [כ] וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא מְגַלֵּה פְּנִים בַּתּוֹרָה⁷¹, מִפְּנֵי שֶׁהֵעִז מִצָּחוֹ וּגְלָה פְּנָיו וְלֹא בִשׁ מִדְּבָרֵי תוֹרָה. יב. שְׁנַיִם הֵם הַמּוֹסְרִין: הַמּוֹסֵר חֵבְרוֹ בְּיַד גּוֹיִם לְהַרְגוֹ אוֹ לְהַכּוֹתוֹ⁷², וְהַמּוֹסֵר מִמּוֹן חֵבְרוֹ בְּיַד גּוֹיִם אוֹ בְּיַד אֲנָס שֶׁהוּא כְּגוּי⁷³ – שְׁנִיָּהוּ, אֵין לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא⁷⁴. יג. מְטִילֵי אֵימָה עַל הַצָּבוּר שֶׁלֹּא לְשֵׁם שְׁמַיִם – זֶה הַרְוֵדָה צָבוּר בַּחֲזָקָה וְהֵן יִרְאִין וּפּוֹחֲדִין מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה, וְכּוֹנְנָתוֹ לְכַבּוֹד עֲצָמוֹ וְכָל חֲפָצָיו, לֹא לְכַבּוֹד שְׁמַיִם, כְּגוֹן מַלְכֵי הַגּוֹיִם. יד. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים⁷⁵ אֲנָשִׁים אֱלוֹ שְׁמַנְיָנוּ – אֵף עַל פִּי שֶׁהֵן יִשְׂרָאֵל, אֵין לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וַיֵּשׁ עֲבֵרוֹת קְלוֹת מְאֹלוֹ, וְאֵף עַל פִּי כֵן אָמְרוּ חֲכָמִים שֶׁהַרְגִיל בָּהֶן אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, כְּדִי לְהַתְּרַחַק מֵהֶן וּלְהַזְהֵר מֵהֶן⁷⁶. וְאֱלוֹ הֵן: הַמְּכַנֶּה אֶת חֵבְרוֹ⁷⁷, וְהַקּוֹרֵא לְחֵבְרוֹ בְּכַנּוּי, וְהַמְּלַבֵּץ פְּנֵי חֵבְרוֹ בְּרַבִּים⁷⁸, וְהַמְּתַפְּבֵד בְּקָלוֹן חֵבְרוֹ⁷⁹, [ו] וְהַמְּבַזֶּה תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים⁸⁰, וְהַמְּבַזֶּה רַבּוֹתֵי⁸¹, וְהַמְּבַזֶּה אֶת הַמוֹעֲדוֹת⁸², וְהַמְּחַלֵּל אֶת הַקְּדוּשִׁים⁸³.

והמבזה רבבותיו⁸¹, והמבזה את המועדות⁸², והמחלל את הקדושים⁸³. במה דברים אמורים, שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא? בשמות בלא תשובה. אבל אם שב מרשעו, ומת והוא בעל תשובה – הרי זה מבני העולם הבא; שאין לה דבר שעומד בפני התשובה⁸⁴. אפלו פטר בעקר כל ימיו⁸⁵, ובאחרונה שב – יש לו חלק לעולם הבא⁸⁶, שנאמר: "שלוש שלום לרחוק ולקרוב, אמר ה' – וירפאתיו"⁸⁷.

לחם משנה

פירוש ופירושו פי' אחר ורבינו גורס כגורס הר"ף ז"ל שגורס כל הפושעים שחזרו בהן כו' ונתבאר דברי רבינו לפי גורסא זו:

יד ויש עבירות וכו'. כל אלו הוזכרו שם בפרק חלק בברייתא וקצת מהם בשאר הפרק: כל הרשעים וכו'. בפרק קמא דעבודת כוכבים (דף ד.ו) ת"ר וכלן שחזרו בהם וכו' (עיין בכ"מ). ופירש"י ז"ל דוכלן אגולנים ועמי ארץ קאי והתוס' דחו

הגהות מיימוניות

[1] בפ"ק דר"ה פירש"י אפיקורוס מבזה ת"ח וכן בגמרא דחלק פליגי אמוראי רב אמר זה המבזה תלמידי חכמים ר' יהושע בן לוי אומר זה המבזה חבירו בפני ת"ח וכ"כ בערוך

מגדל עז

קמיה דרבי יוחנן מנשה עשה תשובה לג' שנים כו' עוד אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כו' עד שעשה הקב"ה כעין מתחרת ברקיע כדי לקבלו, נמצא הכל תלוי בתשובה: כל הרשעים והפושעים כו' עד סוף הפרק. בכחורות סוף פ' עד כמה (דף לא.) פ"ק דע"ז (דף ז.ו):

בד"א שכל אחד וכו' עד ולקריב. תשובת גאון היא זו והעתיקה ר"י אלפס ז"ל בהלכות פ"ק דר"ה ותשובה נכונה ועל פי התלמוד בבלי ירושלמי שאין לה דבר שעומד בפני התשובה שרמזנו כבר. וראה יש לי בזה פרק חלק (דף ק"ג.) אמר רבי יוחנן כל האומר מנשה אין לו חלק לעוה"ב מרפה ידיהם של בעלי תשובה דתני תנא

מקורות הפרדים

- נד. ע"ד ברכות סג, ב.
- עירובין יג, ב. שם נד, ב.
- ובכ"מ. נה. וכן פירש במחזור ויטרי "המגלה פנים בתורה" שבמסכת אבות - פנים, ענינים ומראות טעמים כמותה שאמרו (מדרש תהילים יב, ז) במיט פנים התורה נדרשת.

פרדס המלך

"מראה לו פנים" וכיו"ב שהכוונה נתינת טעם והסבר. או "פנים" מלשון אופנים חדשים⁸⁵ שעי"ז מעקם ומעוות את שכל התורה במשפטים שהם מצוות שכליות.

כ. "...וזה הוא הנקרא מגלה פנים בתורה".

עניינו של "מגלה פנים" הוא על דרך הלשון "מסביר פנים בהלכה"⁸⁵

לקוטי שיחות חלק לח עמוד 57.

פרק רביעי א ארבעה ועשרים דברים מעכבים את התשובה וכו'. ברייתא זו לא נמצאת אלא בדברי הר"ף ז"ל בפרק יו"כ ושם מנה אלו כ"ד דברים ורבינו ביארן כולם בטעמים: האומר אחטא ואשוב וכו'. בפ' יו"כ (פ"ז).

אמרו האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקן בידו לעשות תשובה והקשו בגמרא למה לי אחטא ואשוב תרי זימני ותידעו כדב"ה הו"א אמר רב דאמר רב הונא אמר רב כיון שעובר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה ס"ד אלא אימא נעשית לו כהיתר ע"כ, וא"כ קשה על רבינו דמשמע בגמ' דבעינן שיאמר תרי זמני אחטא ואשוב ואיך כתב דבחד סגי. ור"ל דרבינו הוקשה לו דברייתא לא הזכיר אלא פעם אחת אחטא ואשוב ובמתני' הזכיר תרתי דמשמע דבעינן תרתי. ולכך תירץ דלא פליגי דברייתא קאמרה דאין הקב"ה מספיק לו לעשות תשובה מפני גדול חטאו כמ"ש ר"ל כלומר שהקב"ה נוטל ממנו דרכי התשובה אבל לפעמים יעשה אותה ויהנה לו וכמ"ש רבינו בסוף הפ'. אבל האומר תרי זמני הוא יותר רע שלא יבא לעשות תשובה מפני שנעשית לו כהיתר מלבד שאין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי חטאו וזלת זה הוא בעצמו לא יבא לעשות

בשום צד שנעשה לו כהיתר, ורבינו לא הזכיר אלא פעם אחת כדברי הברייתא שמנה הכ"ד מפני שהאומר פעם אחת הוא מזה המין שאין הקב"ה מספיק ולזה כתב אין הקב"ה מספיק לו לעשות תשובה כפי גדול חטאו, אבל האומר תרי זמני אין זה מזה המין אלא שהוא בעצמו לא יעשה כדפרישית:

ב המבזה רבותיו. שם בברייתא מנו אבותיו. וסובר רבינו דהני תרתי חד גניחו דאל"כ פש ליה חדא והווי להו כ"ה ואיך קאמרה הברייתא כ"ד:

כל הרשעים והפושעים [כא] והמשמדים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה, [ו] בין בגלוי בין שחזרו במטמוניות⁸⁸ – מקבלין אותן⁸⁹, שנגאמר: "שובו בנים שובכם"⁹⁰; אף על פי שעדין שובב הוא, שהרי בסתר בלבד חזר ולא בגלוי – מקבלין אותו בתשובה.

ב המבזה רבותיו. שם בברייתא מנו אבותיו. וסובר רבינו דהני תרתי חד גניחו דאל"כ פש ליה חדא והווי להו כ"ה ואיך קאמרה הברייתא כ"ד:

שיעור יח
פרק אחד ליו"ט

פרק ד

א. עשרים וארבעה דברים מעכבין את התשובה¹. ארבעה מהן – עון גדול, והעושה אחד מארבעתן, אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה, לפי גדל חטאו. ואלו הן: (א) המתטיא את הרבים²; ובכלל עון זה, המעכב את הרבים מלעשות מצוה³. (ב) והמטה חבירו מדרך טובה לדרך רעה, כגון מסית ומדיח⁴. (ג) הרואה בנו בתרבות רעה, ואינו ממחה בידו⁵ – הואיל ובנו ברשותו⁶, אלו מחה בו היה פורש, ונמצא כמתטיא אותו; ובכלל עון זה – כל שאפשר בידו למחות באחרים בין רבים בין יחידים ולא מחה בהן, אלא יניח אותן בכשלונו⁷. (ד) והאומר: 'אחטא ואשוב'⁸; ובכלל זה, האומר: 'אחטא, ויום הפפורים מכפר'⁸. ב. ומהן חמשה דברים הנועלין דרכי התשובה בפני עושיהן⁹; ואלו הן: (א) הפורש מן הצבור – לפי שבזמן שייעשו תשובה ולא יהיה עמקן, ואינו זוכה עמקן בזכויות שעושיין. (ב) והחולק על דברי חכמים – לפי שמתלקתו גורמת לו לפרש מהן, ואינו יודע דרכי התשובה. (ג) והמלעיג על המצוות – שפיין שנתבזו בעיניו, אינו רודף אחריהן ולא עושן; ואם לא יעשה, במה יזכה? (ד) והמבזה רבותיו – שדבר זה גורם להן לדרוך ולטרדו פישוע¹⁰ וכגחזיו¹¹, ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת. (ה) והשונא את התוכחות¹² – שהרי לא הניח לו דרך התשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה¹³, שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו, חוזר בתשובה, כמו שפתיב בתורה: "זכר, אל תשפח"¹⁴, "ממרים הייתם"¹⁵, "ולא נתן ה' לכם לב"¹⁶, "עם נבל, ולא חכם"¹⁷. וכן ישעיהו הוכיח את ישוראל ואמר: "הוי גוי חוטא"¹⁸, "ידע שור קונהו"¹⁹, "מדעתך, כי קשה אתה, וגיד פרזל ערפך, ומצחק נחושה"²⁰; וכן צוהו האל להוכיח לחטאים, שנגאמר: "קרא כגרון, אל תחשף"²¹. וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל, עד שחזרו בתשובה²². לפיכך, צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו²³ ואוהב להן²⁴, שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה.

כסף משנה

משני חבורי רבי חייה ורבי אושעיא וזולתו אבל נמצאת במסכתות קטנות לעצמה:

פרק רביעי א ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה וכו'. ברייתא כתבה הר"ף בפ' בתרא דיומא. וכתב הר"ן לא ידעתי היכן היא שנויה. ומצאתי כתוב יעניו וחפשנו ולא מצאנו בברייתות הנמצאות אצלנו שהוא הנקרא תוספתא

הגהות מיימוניות
[II] פרק קמא דעכו"ם כ"ו שמעון ורבי יהושע בן קרחה דאמר ר' יצחק איש כפר עכו הלכה כאותו הווג:

מגדל עז
ארבעה ועשרים דברים מעכבים עד בכשלונו. פרק חלק (דף ק"ז ע"ב) ופ' ב' דיומא (דף כ"ב):

פרדס המלך

וממנו באר העולם, הרי זה מין כעובר ע"ז¹ אף שבלשון בנ"א אינו נקרא משומד. וקל ממנו אף שקוראין אותו משומד מי שרשם עצמו כאינו יהודי ח"ו לתיאבון ואח"כ חי חיי הפקרות לתיאבון כי אין לו מי שיוכיחו לתקן עותתו. דוגמא נוספת מי ששבק היתרא ואכל איסורא שמותר להלוותו בריבית. מי שנשבה כשהוא תינוק לבין העכו"ם ואינו יודע מותרת ישראל כלל אסור להלוותו בריבית². לקוטי שחות חלק כ"ז עמוד 368.

כא. "והמשומדים". בגדר המשומד אבן הבוחן העיקרית היא טעם ואופן עשית העבירה אם לתאבון וברוך ארעי, או להכעיס ובקביעות, ולא מהות העבירה עצמה. ולדוגמא: האומר אמת שיש אלוקה יחיד (וממילא מקיים כל התורה ומצוות) אבל אומר שאינו לבדו ראשון כי שם חומר ראשון קודם

מקורות היד
88 ר"ף שם. וראה ל"ש
הושע רמו תקלב. 89 ע"ז,
א. ובר"ף שם. 90 יומא ג.
כב. פרק ד 1 ר"ף יומא
סי' תתקפב. 2 אבות פ"ה
מ"ח. 3 סנהדרין קז, ב.
4 ראה יומא שם. תוספתא
סנהדרין פ"ד, א. ירושלמי
שם פ"ה ה"ט. 5 ראה שבת
נד, ב. ועיין ע"ז יח, א.
6 ירושלמי כתובות פ"ג ה"א.
7 עיין קידושין ל, א. 7 ראה
יומא פו, א. 8 יומא פה, ב
(במשנה). אדר"ג פ"מ, ד.
9 ר"ף יומא סי' תתקפב.
10 (עפ"י כת"י) עיין
סנהדרין ק, א; קז, ב (כת"י
דק"ס). 11 ראה סנהדרין קז,
ב. 12 עפ"י משלי יב, א.
שם טו, י. 13 ראה דב"ר
פ"א, ב: מוכיח כו' להביאן
אחרי. 14 עקב טו, ז.
15 שם. 16 תבוא טו, ג.
17 האינו לב, ו. 18 ישעי'
א, ד. 19 שם א, ג. 20 שם
מח, ד. 21 שם נח, א.
22 פסיקתא רבתי פמ"ה
(שבוה). ספרי ריש דברים.
23 ראה פסיקתא דר"כ
פיסקא שובה (בבב קסה,
ב). ל"ש הושע רמו תקלג.
תענית טו, א. טו, א.
24 ראה דב"ר א, ד.

מקורות הפרדס
נו. וצ"ע ממו"ז ח"ב פכ"ב
דמשמע שאין זה שניות.
נו. וי"ד סקני"ט.

פרק חמישי א רשות לכל אדם וכו'. כל זה הפרק הוא מבואר: כ כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל. מה שהקשה מההיא דמסכת נדה (דף ט"ז) דאמר טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש וכו' כבר תירץ בעל ההגהות:

כב. [כג] פְּרָקָה ה
א. [כג] רְשׁוּת כָּל אָדָם נְתוּנָה לוֹ: אִם רָצָה לְהֵטוֹת עֲצָמוֹ לְדַרְךָ טוֹבָה וְלִהְיוֹת צְדִיק, הֲרֵשׁוֹת בְּיָדוֹ; וְאִם רָצָה לְהֵטוֹת עֲצָמוֹ לְדַרְךָ רָעָה וְלִהְיוֹת רָשָׁע, הֲרֵשׁוֹת בְּיָדוֹ. [כד] הוּא שְׁכָתוֹב בְּתוֹרָה: "הֵן

פרק חמישי ב על מה שכתב רבינו אלא כל אדם ראוי להיות צדיק וכו' או חכם או סכל. כתבו הגהות תימא דאמרין בפרק כל הדי [נדה דף ט"ז]. המלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונטול הטפה וכו' או גבור או חלש או טפש או חכם. הרי בפירושו משמע שגם דבר זה הוא בידי שמים. ואולי יש חלוק

מקורות היד
פרק ה 1 אבות פ"ג מט"ו. ברכות לג, ב. ראה נצבים ל, טו, שם, יט. 2 בראשית ג, כב. 3 עפ"י תרגום אונקלוס שם. מכלילתא בשלח יד, כט. ב"ר פכ"א, ה.

הָאָדָם הִיָּה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ, לְדַעַת טוֹב וְרָע"² – פְּלוֹמֵר: הֵן מִיִּן זֶה שֶׁל אָדָם הִיָּה אֶחָד בְּעוֹלָם, וְאִין מִיִּן שְׁנֵי דְיוֹמָה לֹא בְּזָה הֶעֱנִין, [כה] שְׂיֵהָא הוּא מְעַצְמוֹ בְּדַעַתוֹ וּבְמַחְשַׁבְתּוֹ יוֹדַע הַטוֹב וְהָרַע [כו] וְעוֹשֶׂה כָּל מַה שֶׁהוּא חָפֵץ, וְאִין לוֹ מִי שְׂיַעֲכֵב עַל יָדוֹ מְלַעְשׂוֹת הַטוֹב אוֹ הָרַע³. וְכִיּוֹן שֶׁפֶן הוּא, "פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ". **ב. אַל יַעֲבֹר**

מגדף עוז

רשות לכל האדם נתונה לו עד זה להם. פרק לפני אידיהן (דף ט"ז) (דף ג) ובכמה מקומות בתלמוד ובמגלה (דף כ"ה). פרק עומד ויושב הכל בידי שמים חזין רבות:

פרדס המלך

עפ"י יש לישב הקושיה¹⁰ על דברי ראובן לאחיו אחרי שהתוודו ואמרו: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו כו"י¹¹ והוסיף: "הלא אמרתי אלכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש" ולכאורה מה תועלת יש בדבריו אחרי שמצטערים ומצדיקים עליהם את הדין ומודים שחטאו. אלא שרצה לומר לאחיו שהתשובה האמיתית צריכה לבא מתוך בחירה ולא בגלל צרה שבאה עליהם כעת על דרך תשובתו שלו שהיתה מתוך בחירה שהי' עסוק "בשקו ובתעניתו"¹² על חטאו ולא חיכה כאחיו עד שיבואו עליו צרות ויסורים אלא עשה תשובה מתוך בחירה ומשמיעם עתה שהיא התשובה הנכונה.

לקוטי שיחות חלק ל' עמוד 199.

כד. ".... הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע".

מבואר בכמה ספרי חקירה, קבלה, וחסידות, שלגוי אין בחירה כי כח הבחירה ניתן ליהודי מצד שהוא "כאחד ממנו"¹³ וענין זה שייך רק ביהודי.

לקוטי שיחות חלק ל"ב עמוד 246.

כה. "שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע כו'".

בליקוטי תורה לאדה"ז¹⁴ כתב שכח הבחירה שבאדם הוא מצד שיש בו השראת אוא"ס שלמעלה מבחינת חב"ד אבל מהמבואר שם שהשראת אוא"ס היא בעולם התיקון דווקא, מובן שענין הבחירה שייך לשכל כי תיקון עניינו מוחין. וכן מוכח מלשון הרמב"ם כאן "בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע" שכח הבחירה הוא בשכל שמבין יודע הטוב והרע ולכן יש בכוחו לבחור בטוב.

לקוטי שיחות ח"ט עמוד 113 הערה 47.

כו. "ועושה כל מה שהוא חפץ ואין לו מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע שהוא חפץ".

ובהלכות גירושין¹⁵ כתב בטעם הדין "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" שכל אדם מישראל רוצה "לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות" אלא "שיצרו הוא שתקפו" ולכאורה הרי כל מה שעושה הוא מרצונו ובחירתו ואיך אפשר לומר "יצרו הוא שתקפו". אלא, שמה שכתב בהלכות גירושין מדבר בפנימיות הנשמה שמצדה רוצה כל יהודי "לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות" אבל מצד חיצוניות הנשמה יתכן ש"יצרו הוא שתקפו" ויבחר בעבירה חג"ו.

לקוטי שיחות חלק ו' עמוד 36.

כב. בענין הבחירה יש לחקור האם ישנה בחירה חופשית למלך.

מצד אחד הבחירה "עיקר גדול הוא וכו'" ושייך לכל אחד, ולא ידך מקרא מלא דיבר הכתוב¹⁶ "לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו" ובנוסף, ענין מוכרח הוא מצד השכל הפשוט כיון שגורלו של העם כולו הוא בידי המלך - "לבו הוא לב כל קהל ישראל"¹⁷ - הרי לא יתכן שהקב"ה יפקיר את גורל העם לבחירתו של יחידי אלא ודאי צ"ל שהנהגתו של המלך היא בידו של הקב"ה וברשותו ולא מצד בחירתו של המלך. ולכן צע"ג אם יש למלך בחירה חפשית. וי"ל: בענינים הנוגעים למלך נתנה לו בחירה חפשית וכן מצינו ששאל יכול ה' לעבור על רצון ה' במעשה אגג ובלשון הכתוב "את דברי לא הקים"¹⁸ כי מלחמת עמלק הוא ענין הקשור למלך - "מינוי מלך קודם למלחמת עמלק"¹⁹ ולא יכלה להתקיים אלא על ידי שאלו. וכן יש לפרש דברי הגמ' "שאל באחת ועלתה לו דוד בשנים ולא עלתה לו"²⁰ כי "אחאת" של שאל היתה קשורה לקיום ציווי פרטי מאת ה' כנ"ל, משא"כ השתיים של דוד "דאורי' ודהסתה" הם ענינים הקשורים להנהגת עם ישראל שהרי לאורי' דין מורד במלכות וכן ההסתה מלמעלה למנות את ישראל היא ענין הנוגע לכלל עם ישראל ולכן לא נענש ע"כ דוד, וצע"ג כנ"ל אם יש בחירה למלך בענין הנהגת העם.

י"ן מלכות ספר המדע סימן מ.

כג. "רשות לכל אדם נתונה לו כו'".

צריך להבין: מדוע כתב ענין הבחירה החופשית בהלכות תשובה ובסוף ספר המדע שבו כתב "כל המצוות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה"²¹ והלא הבחירה חפשית הוא "עיקר גדול... והוא עמוד התורה והמצוה" והי' לו לכאורה לכותבו בהלכות יסודי התורה.

בפשטות יש לומר שהשייכות בין בחירה ותשובה היא שרק מצד שיש לאדם בחירה שייך בכלל הציווי, השכר והעונש, ואם אין לאדם הרגשת אשמה במעשיו על שלא בחר בטוב אין לו במילא גם חרטה על מעשיו שהיא תנאי לתשובה.

ובעומק יותר יש לומר שסידר ענין הבחירה בהלכות תשובה לרמו ולהשמיע ענין נוסף, שהתשובה האמתית צריכה לבא מתוך בחירה ולא מפני סיבה חיצונית שהכריחה אותו לעשות תשובה כגון שעושה תשובה מיראה או "מכשלוך כח" כי התשובה האמתית היא ש"יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם"²² ואם היתה סיבה חיצונית לתשובתו אין כאן בטחון גמור שלא ישוב לזה החטא לעולם. ולכן מאריך דווקא כאן בענין הבחירה חפשית כי תשובה אמתית באה רק מצד בחירתו החפשית של האדם ולא מצד צרות וייסורים שבאו עליו ח"ו.

מקורות הפרדס
 נח. משלי כא, א. ג. נט. לשון הרמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ו. ס. ראה גם פירוש הרלב"ג למשלו שם. סא. שמואל א טו, יא. סב. רמב"ם שם פ"א ה"ב. סג. יומא כב, ב. סד. לשון הרמב"ם בהקדמה לספר היד (ב"מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם) בזה שכולל בספר ראשון ספר המדע. סה. הלכות תשובה פ"ב ה"ב. סו. עיין כלי יקר, ספורנו, אור החיים שם. סז. בראשית מב, כא - כב. סח. בראשית רבה פה, א. סט. לקרית אמור לח, א. ע. אמור לח, ב. עא. סוף פ"ב.

מקורות היר

4 ראה תו"ח קכא, ב. 5 נדה טז, ב. 6 תד"ר רפכ"ה. ראה תד"ר רפ"ז (דפוס וויגא - פ"ו). 7 איכה ג, לח. 8 שם ג, לט. ועיין איכ"ר פ"ג, מ. פסיקתא רבתי פ' לא. 9 איכה שם, מ. 10 נצבים ל, טו. 11 ראה יא, כו. 12 ואתחנן ה, כו. ועיין ע"ז ה, א. 13 ע"פ ישע"י מז, יג. 14 עפ"י ירמ"י לה, טו. 15 ראה תו"ח קכא, ב. 16 וירא יח, כה. 17 תהלים קלה, ו. 18 עיין ע"ז נה, ב. 19 עיין תוספתא קידושין פ"א, יא. 20 מלאכי א, ט. (ושם התיבה "לכם" ליתא, והוא עפ"י קה"ר ג, ט). 21 ישע"י סו, ג.

בין סכל לטפש וסכל הוא לענין יראת שמים. ומורי הר"ם תירץ דהכא ה"פ לאחוז בחכמה או בסכלות והוא דפרק כל היד ר"ל לעשות לו לב חכם או לב טפש עד כאן לשון הרמ"ך. ומ"ש דסכל הוא לענין יראת שמים אין לו טעם דאין ענין סכל לענין יראת שמים ועוד דאין זה מקביל לחכם:

במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי האמות ורב גלמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גזור על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן; אלא לאדם לאדם ורשע רשע, או חכם או [א] כמשה רבנו⁶ או רשע פירבועם, או חכם או [א] סכל, או רחמן או אכזרי, או פילי או שוע; וכן שאר כל הדעות.

ד לדרך מן הדרכים. ר"ל לומר אם לדרך טוב או לדרך רע. או למדע מן המדעות ר"ל אמונה טובה שהיא בעיניו או רעה. או לדעה מן הדעות היא מדה כמו כילי או כמו שהזכיר למעלה או אכזר וכו' וכן שאר כל הדעות. או למעשה מן המעשים ר"ל אע"פ שלא יטה לדרך טובה או לדרך רעה מ"מ יטהו לשום מעשה פרטי טוב או רע. ומה שאמר שאין גזור עליו מתולדתו על

ואין לו מי שיכפהו ולא גזור עליו, ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזה דרך שירצה. הוא שירמיה אומר⁴: "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב"⁵ - כלומר: אין הבוֹרָא גזור על האדם לא להיות טוב, ולא להיות רע.

וכיון שכן הוא, נמצא זה החוטא הוא הפסיד על עצמו; ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על מה שעשה לנפשו, וגמלה רעה. הוא שכתוב אחריו: "מה יתאוונ אדם חי, גבר על חטאיו"⁸. וחוֹר וְאָמַר: הוֹאִיל ורשותנו בידינו, ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרשות עתה בידינו. הוא שכתוב אחריו: "נחפשה דרכינו ונחקרה, ונשובה עד ה"⁹. ג. ועקר זה - עקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה - שנאמר: "ראה, נתתי לפניך היום, ונשובה עד ה"⁹. ג. ועקר זה - עקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה - שנאמר: "ראה, נתתי לפניך היום ברכה וקלה"¹¹ - כלומר, שהרשות בידיכם; וכל שיחפץ האדם לעשות ממעשה בני האדם - עושה, בין טובים בין רעים. ומפני זה הענין נאמר: "מי יתן, והיה לזכרם זה להם"¹² - כלומר, שאין הבוֹרָא כופה בני האדם ולא גזור עליהם לעשות טובה או רעה, אלא לפי מסור להם. ד. אלו היה האל גזור על האדם להיות צדיק או רשע, או אלו היה שם דבר שמושף את האדם בעקר תולדתו לדרך מן הדרכים, או למדע מן המדעות, או לדעה מן הדעות, או למעשה מן המעשים, כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים¹³ - היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים, 'עשה כף, ואל תעשה כף', 'הטיבו דרכיכם'¹⁴, ואל תלכו אחרי רשעכם', והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו, או תולדתו תמשך אותו לדרך שאי אפשר לו לזוז ממנו? ומה מקום היה לכל התורה בלה, ובאיזה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק¹⁵? השופט כל הארץ לא יעשה משפט¹⁶!?

ואל תתמה ותאמר: היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפץ, ויהיו מעשיו מסורים לו, וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ובלא חפצו?! והכתוב אומר: "כל אשר חפץ ה' עשה, בשמים ובארץ"¹⁷! דע, שהכל בחפצו יעשה, ואף על פי שמעשינו מסורין לנו.

פיצד? כשם שחפץ היוצר להיות האש והרוח עולין למעלה, והמים והארץ יורדים למטה, והגלגל סובב בעגול, וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן¹⁸ שחפץ בו - ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו, וכל מעשיו מסורין לו, ולא יהיה לו לא כופה ולא מושף, אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות. לפיכך דנין את האדם לפי מעשיו: אם עשה טובה, מטיבין לו¹⁹; ואם עשה רעה, מרעין לו. הוא שהנביא אומר: "מידכם היתה זאת לכם"²⁰; "גם הנה בחרו בדרכיהם"²¹. ובענין זה אמר שלמה: "שמח בחור

הגהות מיימוניות

[א] תימה דבפירוש אמר פ' כל היד שמלאך הממונה על ההירון לילה שמו נוטל את הטיפה כו' עד גבור או חלש או טפש או חכם כו' הרי בפירוש משמע שגם דבר זה בידי שמים. ואולי יש חלוק בין סכל לטיפש. ומה שכתב חכם או כסיל

שמא יש לומר לענין יראת שמים ובמגדל אינו"ג שהי"ם תירץ לי מורי רבינו דפירוש לאחוז בחכמה או בסכלות ומה שפ' כל היד היינו לעשות לו לב חכם או טפש, ע"כ:

מגדל עוז

אין סוף פורים וכללות מחשוף הלבן אשר על המקלות אלא שצריך הקדמות בעשר קדושות חתומות בחכמה ומזמה. והן הראב"ד ז"ל נודע בשערים ובכל פלך, עם אשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך, ואחר השיגו השיב בגורה בשוהו תאוה, ואמר כל זה איננו שוה. גם רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל כן נהג בפירוש התורה הקדים בפשטים ופרטים להמון ולבסוף רמו למשכילים על דרך האמת, וגם ר"מ ז"ל נהג באלה הפרקים העמוקים מנהג החכמים לבאר קבלתו וסברתו וחכמתו ולבסוף מביא מאמר קצר לרבותינו ז"ל לרמוז לידועים תן כי שם נמשח מגן גבורתו כל פעל ה' למענהו. ולדעתי שאלת החכם חצי התשובה וכו"ש טובה ורחבה. ור"מ ז"ל נטה בכידון דיו לבא מן הדין להיות כנדון. והמבין יבין והחכם יחכם לעולמי עד, והאלהים יכפר בעד:

אילו היה האל עד יכול לעשות. גם זה בכלל מה שאמרו בכמה מקומות [כתובות ל. ו"ט] הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שהם מכלל המקרים וצריך גם כן הקדמות וידיעת הסודות הנסתרות לב רחב והוא ז"ל הפליג הענין ובלשון צח ויפה: לפיכך דנין אותו כפי מעשיו עד ליתן את הדין. פרק קמא דר"ה ופרק קמא דחגיגה ומקצתו במדרשות: שמה תאמר והלא הקב"ה כו' עד סוף הפרק: כתב הראב"ד ז"ל לא נהג זה המחבר וכו' וכל זה איננו שוה עב"ל: ואני אומר כי הראב"ד ז"ל שחושד רבינו משה ז"ל במגלה בפשט כל לבו ואינו יודע יותר בנסתרות איני רואה דבריו אבל אם לא גילה כל ימיו אלא מה שאמר פרק שני דיסודי התורה (ה"י) בשתי מלות כי בידיעת עצמו ידע הכל לא חסר כל ותשובה גמורה ונכונה ומנה יפה בירר לכל מקובל עד

כך, אע"ג דחז"ל אמרו (שבת קנ"ו).
האי מאן דאיתליד בצדק להוי גבר
צדקן ר"ל שיהיה לו נטייה קצת. אבל
מ"ש רבינו ז"ל הוא שאין שם דבר
מכריחו וכמו שכתב לקמן או תולדתו
תמשוך אותו לאותו דבר שאי אפשר לו
לזוז ממנו. ומה שתירץ רבינו בענין
הידיעה מבואר וכן בהשגת הראב"ד ז"ל
מבואר ואין צורך להאריך:

בְּיַלְדוּתָּךְ. . . וְדַע, כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יִבְיָאֵךְ [ב]
הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט²² – כְּלוּמַר, דַּע שְׂיֵשׁ בְּיַדְךָ כַּח
לְעֵשׂוֹת, וְעֵתִיד אֶתְּהָ לַתֵּן אֶת הַדִּין. ה. [כז] שְׂמָא
תֹּאמַר: וְהֵלֵא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹדַע²³ כָּל מַה
שְׂיִהְיֶה קֹדֶם שְׂיִהְיֶה! יָדַע שְׂזֶה צְדִיק אוֹ רָשָׁע²⁴,
אוֹ לֹא יָדַע? אִם יָדַע שֶׁהוּא יִהְיֶה צְדִיק, אִי אֶפְשָׁר
שְׂלֵא יִהְיֶה צְדִיק! וְאִם תֹּאמַר שְׂיִדַּע שְׂיִהְיֶה צְדִיק
וְאֶפְשָׁר שְׂיִהְיֶה רָשָׁע, הֲרִי לֹא יָדַע הַדָּבָר עַל בְּרִיו.

[כח] דַּע, שֶׁתְּשׁוּבַת שְׂאֵלָה זוֹ "אֲרַכָּה מֵאָרֶץ מִדָּה, וְיִרְחַבָּה מִנִּי יָם"²⁵, וְכַמָּה עֲקָרִים גְּדוּלִים וְנִהְרָרִים רְמִים
תְּלוּיִים בָּה; אֲבָל צָרִיךְ אֶתְּהָ לְיָדַע וּלְהַכִּין בְּדָבָר זֶה שְׂאֲנִי אוֹמֵר.

כָּבֵר בְּאַרְנוֹ בְּכַפְרָךְ שְׁנִי²⁶ מֵהַלְכוֹת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה, שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ יוֹדַע בְּדַעַה שֶׁהִיא חוּץ מִמְּנִי, כְּבָנִי
אָדָם שֶׁהוּא יוֹדַעְתָּן שְׁנִים, אֲלֵא הוּא יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ וְדַעְתּוֹ – אַחַד; וְאֵין דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם יְכוּלָה לְהַשִּׁיג דָּבָר זֶה
עַל בְּרִיו. וְכִשֶּׁם שְׂאִין כַּח בְּאָדָם לְהַשִּׁיג וּלְמַצֵּא אֶמְתַּת הַבוֹרָא, שְׂנֶאֱמַר: "כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם, וְחִי"²⁷ – כִּף
אֵין כַּח בְּאָדָם לְהַשִּׁיג²⁸ וּלְמַצֵּא דַעְתּוֹ שֶׁל בּוֹרָא. הוּא שֶׁהִנְבִּיא אוֹמֵר: "כִּי לֹא מִחְשְׁבוֹתֵי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, וְלֹא

הגהות מיימוניות

[כ] כדאמרין כפרך במה אשה [ס"ג ב] ע"כ דברי יצר הרע מכאן ואילך דברי יצר טוב:

פרדס המלך

דור וגולגני דור דור ונביאיו, והראהו שאול וכו' הכהנים שהרג, וכלל
כללו בברכת אתה זוכר: הכל גלוי וידוע לפניך צופה ומביט עד סוף
כל הדורות.

ועוד שאלו: האם אפשר לומר שהידיעה היא בכל, חוץ מענייני
יראת שמים שאינם בידי שמים וכמו"כ אינם בידיעה למעלה.
הנה על פי הנ"ל מובן שגם בענייני תומ"צ ישנה ידיעה פרטית אף
שיש בהם בחירה חפשית.

בנוגע לשאלה האם אפשר לומר שענין הבחירה חפשית אינו אלא
דמיון אבל במציאות מוכרח האדם במעשיו שנקבעו מלמעלה קודם.
ח"ו לומר כן, כי ענין הבחירה חפשית "עיקר גדול הוא והוא עמוד
התורה והמצוה"²⁹ ולולא זה מה מקום הי' לכל התורה כולה ובאיזה
דין ובאיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק "השופט כל
הארץ לא יעשה משפט".

ובעומק יותר, רק לאדם יש אפשרות הבחירה האמתית שהיא בין
שני דברים שקולים ולדוגמא אדם הגווע ברעב שיש לפניו שולחן
ערוך מעדני מלך וכבשן בוער באש ויכול להשקִיט רעבונו או להשליך
עצמו לאש אין זו בחירה אמיתית שיכול לקבל שכר ועונש בגללה.
דוגמא נוספת: בהמה היכולה להשליך עצמה בנהר ולטבוע, או
לרעות בשדה אין זו בחירה אמיתית כי טבעה מכריח אותה לקיים
עצמה וכך הוא בכל הנבראים שאין ביכולתם לשנות את תפקידם
כלל³⁰. יוצא מן הכלל הוא האדם שניתנה לו הרשות והיכולת
להמרות רצון הבורא ח"ו מפני ששורש האדם גבוה מאוד ואין מי
שמעכב על ידו.

בנוגע לשאלה האם ידיעה ובחירה סותרים זה את זה הנה ענין
הידיעה למעלה אינו סותר את בחירת האדם ולדוגמא אדם שזורק
אבן לאוויר ויודע שתפול לארץ בסופו של דבר, הוא כיון שלאבן אין
בחירה אם ליפול לארץ או לשחות באוויר ולכן יודע הזורק בוודאות
שתפול לארץ, אבל אילו היתה לאבן בחירה לא הי' הזורק יכול
לדעת אם תפול לארץ אם לאו.

דוגמא נוספת, ראוּבן היודע עתידות בנוגע לשמעון הנמצא בקצה
אחר של העולם בוודאי שאין ידיעתו משפיעה על בחירתו של שמעון
ואדרבא הידיעה מושפעת מהבחירה ולא להיפך.

לקוטי שיחות חלק ז' עמוד 365.

כו. "שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה קודם
שיהיה כו'.

ובהמשך כתב ש"תשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני
ים... ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו אין בנו כח
לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים כו'".

ולכאורה קשה א: קושית הראב"ד ש"לא נהג זה המחבר מנהג
החכמים... והניח הדבר בקושיא..כו'".

ב: הרי התשובה לקושיא זו פשוטה ומבוארת במפרשים³¹ שגם
אצל הקב"ה הידיעה מסובבת מהמעשה ולא להיפך אלא מכיון
שאצלו ית' עבר הווה ועתיד כאחד ממילא, לגביו ית' כבר היתה
הבחירה אבל לא שידעתו שוללת הבחירה, וא"כ מדוע כתב
שתשובת שאלה זו אין בנו כח לידע כו'.

יש לומר הביאור בזה: הכלל הנ"ל שהידיעה מסובבת מהדבר הוא
על פי גרדי השכל ושייכת אחר שהקב"ה צמצם עצמו בגרדי השכל,
אבל קודם הצמצום הרי ידיעתו אינה בגלל שמסובבת מהדבר אלא
מכיון שיודע הדבר מצד שיודע עצמו. ועפ"ז י"ל שהמפרשים הנ"ל
בתיורצם דברו בידיעה שאחר הצמצום אבל מה שכתב הרמב"ם כאן
שתשובת דבר זה ארוכה מארץ מדה כו' מדבר בענין הידיעה שלפני
הצמצום וענין זה שהקב"ה יודע הדבר מצד שיודע עצמו, הוא דבר
שאינן דעתו של אדם יכולה להשיג על בוריו.

יין מלכות ספר מדע סימן מב.

כח. "דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני
ים כו'".

יש ששאלו האם אפשר לומר על הידיעה למעלה שהיא ידיעה
כללית על דרך שכתב הרמב"ם³² בנוגע למצריים שגזירת "ועבדום
וענו אותם" לא היתה על מצריים פרטיים כי אם על כללות העם והי'
ביד כאויא מהמצרים להשתמט מעבודה בבני".

ותשובת הדבר שאי אפשר לומר כן כי הוא היפך הכתובים,
מאמרז"ל וכו'. וראה ויקיר פכ"ו ז': "הראהו הקב"ה למשה כו' דור

מקורות היד

22 קהלת יא, ט. שבת סג,
ב. 23 סנהדרין ז, ב. אבות
פ"ג מט"ו. וראה ת"א וירא
יה, יד. 24 דב"ר פ"ב, כב.
25 איוב יא, ט. ועיין תיקוני
ד"ח מח, ב. 26 ה"י.
27 תשא לג, כ. 28 ראה
מדרש שוחר טוב פקל"ט.

ה וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע
איך ידע הקב"ה וכו': כתב הראב"ד
א"א לא נהג זה המחבר וכו'. וכל זה
איננו שוה עכ"ל. ר"ל שרבינו נתכוון
שאם אי זה אדם יקשה בעניני קושיא זו
יתבלבל דעתו ולכן הציע לפניו דברים
אלו כדי שישוּב וידע שאין מטבע שאלה
זו ליישבה אלא כאמור שאין בנו כח
לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל
הברואים ומעשיהם וכו':

מקורות הפרדס

עב. מדרש שמואל על מסכת
אבות פ"ג בשם הר"ם
אלמושינו (הובא בתי"ט
שם). עג. הלי' תשובה סוף
פרק ו'. עד. הלכות תשובה
פ"ה היד וראה ג"כ שמונה
פרקים פ"ח. עה. ראה תניא
פכ"ד ורפ"ט.

מקורות היר

29 ישעי' נה, ה. פרק
 1 עיין שמור' פ"ג, ג.
 2 ראה מדרש שוחר טוב
 פל"ו. 3 ראה ירושלמי פאה
 פ"א ה"א. קידושין לט, ב.
 מ, ב. 4 עיין שבת לב, א
 ואל"ך. ערכין טו, א. ועיין
 ויקר' פ"ו, ד. 5 פסחים
 קיח, א. סוכה כט, א.
 ירושלמי סוטה פ"א ה"ז.
 6 תצא כד, טו. ספרי עה"פ.
 ועיין כתובות ה, ב. תדא"ר
 ח"א פ"ט. 7 ירושלמי פאה
 פ"א ה"א. 8 אבות פ"א
 מ"א. 9 ראה נדה ע, ב
 ובתוס' ד"ה כאן בעושה.
 10 שמור' פ"א, א. ראה
 מכות י, ב: בדרך שאדם
 רוצה לילך בה מוליכין
 אותו. 11 ישעי' ו, י.
 12 דה"ב לו, טו. 13 מגילה
 י, ב. 14 שמות ד, כא. ועיין
 שמור' פ"ג, י. פ"ה, ד.

המדע • הלכות תשובה • פרק ו

ועושה החוטא חטא שעשה מדעתו וברצונו, כמו שהודענו – ראוי להפריע ממנו; והקדוש ברוך הוא יודע היאך יפריע.² יש חטא שהדין נותן שנופיעין ממנו על חטאו בעולם הזה,³ בגופו⁴ או בממונו⁵ או בכניו הקטנים; שכניו של אדם הקטנים שאין בהן דעת ולא הגיעו לכלל מצוות, קננינו הן – כתוב: "איש בחטאו יומת"⁶, עד שיעשה "איש".

ויש חטא שהדין נותן שנופיעין ממנו לעולם הבא, ואין עובר עליו שום נזק בעולם הזה. ויש חטא שנופיעין ממנו בעולם הזה, ולעולם הבא.⁷ ב. במה דברים אמורים? בזמן שלא עשה תשובה; אבל אם עשה תשובה, התשובה פתרים לפני הפרענות.⁸ וכשם שאדם חוטא ברצונו ומדעתו, כך הוא עושה תשובה ברצונו ומדעתו. ג. ואפשר שחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה, עד שיתן הדין⁹ לפני דין האמת, שיהיה הפרעון מזה החוטא על חטאיו אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו דרך התשובה¹⁰ ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה. הוא שהקדוש ברוך הוא אומר על ידי ישעיהו: "השמן לב העם הזה. וישב – ורפא לו"¹¹. וכן הוא אומר: "ויהיו מלעבים במלאכי האלהים, ובזוים דכריו, ומתעתעים בנביאי, עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא"¹² – כלומר, חטאו ברצונו והרבו לפשע, עד שנתחייבו למנע מהן התשובה שהיא המרפא.¹³

לפיכך פתוב בתורה: "ואני אחזק את לב פרעה"¹⁴ – [כט] לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישאאל

השגת הראב"ד
 ובין . . . והמעשים א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה, ואע"פ שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת האדם ורשעתו תלוים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה קשה מאד ועכשיו שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא כדעת האצטגנינים שיודעים מכה אחר מה יהיו דרכיו של זה והדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות אלא שנחן בו השכל להיותו מחזיקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתון באדם להיותו טוב או רע והבורא יודע כח המזל ורגעיו אם יש כח בשכל להוציאו לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה, וכל זה איננו שוה.

דרכיכם דרכי²⁹. *וכיון שכן הוא, אין בנו פת לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הברואים והמעשים. אבל גידע [ג] בלא ספק, שמעשה האדם ביד האדם; ואין הקדוש ברוך הוא מושכו, ולא גוזר עליו לא לעשות כך ולא שלא לעשות כך. ולא מפני קבלת הדין בלבד גידע דבר זה, אלא בראיות ברורות מדברי החכמה. ומפני זה נאמר בנבואה, שדינין את האדם על כל מעשיו כפי מעשיו, אם טוב ואם רע. וזה העקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.

שיעור 54
פרק אחד ליום

פרק ו

א. פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי הנביאים, שהן נראין פסותרין עקר זה, ונכשלין בהן רב האדם, ונעלה על דעתן מהן, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם לעשות טובה או רעה, ושאין לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה. והריני מבאר עקר גדול, שממנו תדע פרוש כל אותן הפסוקים. בזמן שאדם אחד חוטא, או אנשי מדינה חוטאין,

לחם משנה

פרק ששי א פסוקים הרבה וכו'. כל זה מבואר ואין צורך ביאור לזה:

מגדל עוז

פסוקים הרבה יש בתורה עד הפורענות כו'. זה הלשון בפרקי אבות (פ"ד מ"א): והלא כתוב בתורה וכו' עד סוף הפרק. כתב הראב"ד אלה הם אריכות דברים וכו' לפיכך נתחייבו עכ"ל: ואני אומר הלא כה דברי כי רבינו הראב"ד ז"ל מהיותו חושד לר"מ ז"ל במגלה לבו אינו רואה לו זכות שהרי בסוף הפרק אמר וכבר אמרנו שאין כח בדינו לידע היאך יודע הקב"ה דברים שעמדין להיות עכ"ל. וזה עיקר האמת ור"מ ז"ל כתב בלשון מוסתר. וידעתי כי רבינו הראב"ד ז"ל מקובל בנסתרות בגמין ואתין ומימינו אנו שותין ולגלות המכוון א"א שהוא סוד נסתר:

הגהות מיימוניות

[ג] בפ' אין עומדין א"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, ע"כ:

חושד לר"מ ז"ל במגלה לבו אינו רואה לו זכות שהרי בסוף הפרק אמר וכבר אמרנו שאין כח בדינו לידע היאך יודע הקב"ה דברים שעמדין להיות עכ"ל. וזה עיקר האמת ור"מ ז"ל כתב בלשון מוסתר. וידעתי כי רבינו הראב"ד ז"ל מקובל בנסתרות בגמין ואתין ומימינו אנו שותין ולגלות המכוון א"א שהוא סוד נסתר:

פרדס המלך

מידה"כ בין "שהרשיע והתריס כנגדי..." ואמר "מי ה' אשר אשמע בקולו"י כפר במציאותו ית' לכן, נלקחה ממנו הבחירה באופן של "נתחכמה לו" לפרעה, ומצד שהוא ית' "נורא עלילה על בני אדם" (שהו"ע ההתחכמות) השולט גם בבחירתו ובמחשבותיו של אדם נלקחה ממנו הבחירה עד שלא הרגיש שהמחשבה הרעה שנוקדה בו היא מצד "הבה נתחכמה לו" מלמעלה ולא מצד בחירתו החפשית והוא עונש על כפירתו במציאות ה' שהראהו שנמצא ומכוון גם את מחשבתו ובחירתו.

לקוטי שיחות חלק ו' עמוד 63 הערה 37.

כט. "לפי שחטא מעצמו תחילה... שנאמר הבה נתחכמה לו נתן הדין למנוע ממנו תשובה."

צריך להבין: אם רצה לתאר חומרת מעשיו של פרעה שבגללם נמנעה ממנו תשובה צריך הי' לציין הפסוקים המתארים את פשעיו החמורים כלפי עם ישראל "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו כו"י וכו'" ומה שאמר "הבה נתחכמה לו" אינו ענין חמור כל כך המצדיק נטילת הבחירה ממנו. נטילת הבחירה ממנו. אלא, שבוה מטביר עונשו המיוחד של פרעה שנהגו בו "מידה כנגד

מקורות הפרדס

עו. שמות א. כב. עו. שמות ה. ב.

מקורות היד

- 15 שמות א, י. 16 שמוריד פי"ג, ג. ס"פ יא. וראה מילתא יתרו יט, א.
- 17 וראה ט, ל. 18 שם, טז.
- 19 דברים ב, ל. 20 ת"כ אחרי יח, ג. 21 יהושע יא, כ.
- 22 מ"א יח, לו. ועיין ברכות לא, ב ואילך.
- 23 תהלים כז, יא. פו, יא. וראה מדרש שוח"ט עה"פ.
- 24 תהלים נא, יד.
- 25 תהלים כה, ח. 26 שם, ט. וראה ירושלמי מכות פ"ב ה"ו. 27 שבת קד, א. יומא לח, ב.

הפנענים להתעבי, ולא על ישראל לעבד עבודה זרה; אלא פלן חטאו מעצמן, וכלן נתחייבו למנוע מהן התשובה. ד. ובענין זה שואלין הגבאים והצדיקים בתפלותיהן מאת ה' לעזרם על דרך האמת, כמו שאמר דוד: "הורגני, ה', דרךך" 23 – כלומר: אל ימנעוני חטאי דרך האמת, שממנה אדע דרך ויחוד שמך. וכן זה שאמר: "ורוח נדיבה תסמכני" 24, כלומר: תניח רוחי לעשות חפצך, ואל יגרמו לי חטאי למנעני התשובה, אלא תהיה הרשות בידי, עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת. ועל דרך זו, כל הדומה לפסוקים אלו. ה. ומה הוא זה שאמר דוד, "טוב וישר ה', על פן יורה חטאים בדרךך" 25, דרך ענוים במשפט, וילמד ענוים דרכו" 26? זה ששלח להן גבאים מודיעים להם דרכי ה', ומחזירין אותן בתשובה. ועוד, שנתן בהם כח ללמד ולהביין; שמדה זו בכל אדם, שכל זמן שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק, מתאונה להן ורודף אותן. והוא שאמרו חכמים: 'בא לטהר, מטיעין אותו' – כלומר: ימצא עצמו נעזר על הדבר. 27

השגת הראב"ד * [לא] [לב] והלא כתוב וחלל . . . הוה א"א אלה הם אירכות דברים שאינן מתובלים בתורה: "ועבדים וענו

כסף משנה

פרק ששי ה והלא כתוב בתורה ועבדו וכו'. חזר למה שכתב למעלה שפרעה לא גזר עליו הש"י שיחטא אלא שחטאו חייבו למנוע ממנו התשובה ועל זה מקשה והלא כתוב בתורה ועבדו וענו אותם הרי שגזר על המצריים שיעזרו לישראל:

הגרים בארצו, שנאמר: "הבה נתחכמה לו" 15, נתן הדין למנוע ממנו התשובה, עד שנופיעין ממנו" 16. [ל] לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו. ולמה היה שולח לו ביד משה ואמר לו: 'שלח, ועשה תשובה', וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא שאין אתה משלח, שנאמר: 'ואתה ועבדיך, ידעתי וגו' 17, "ואולם, בעבור זאת העמדתיך" 18? כדי להודיע לבאי העולם, שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא, אינו יכול לשוב, אלא ימות ברשעו שעשה בתחלה ברצונו. וכן סיחון, לפי עונות שהיו לו נתחייב למנוע התשובה, שנאמר: "פי הקשה ה' אליהך את רוחו, ואמץ את לבבו" 19. וכן הפנענים 20, לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר: "פי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל, למען החרימם" 21. וכן ישראל בימי אליהו, לפי שהרבו לפשע, מנע מאותן המרובים לפשע תשובה, שנאמר: "ואתה הסבת את לבם אחרנית" 22, כלומר, מנעת מהן התשובה. נמצאת אומר, שאין האל גוזר על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטא בארצו, ולא על

לחם משנה

ה והלא כתוב בתורה ועבדו וענו אותם וכו'. זה מתורץ במה שתיירן למעלה שהאל יודע הדברים ואין ידיעתו מכרחת שאין ידיעתו כידעתנו אלא רצה כאן לתרץ תירוצו אחר יותר מספיק ולמטה כתב וכבר אמרנו שאין כח באדם לידע וכו' אפשר שכיון לזה כלומר מלבד תירוצו זה אנו יכולים לתרץ תירוצו אחר והוא התירוצו שתיירן למעלה, ודברי הראב"ד ז"ל בהשגות כלן הם מבוארים ואינם צריכים ביאור:

פרדס המלך

הקב"ה, ה"ז מכריח את האדם ובלשון הרמב"ם "הרי גזר" ולכן, מכאן דווקא הקושיה.

ועל פי זה יובן מה שפירש רש"י בחומש על הפסוק "אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק" 28 "אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שלא יטעה אותן היצה"ר" אבל יצחק "הואיל ונסתיים בענינו כאילו הוא מת לפי שהיה גנוח לתוך הבית ויצא"ר פסק ממנו". ואף שהקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה יודע שזה יהיה צדיק כו" בכ"ז אינו מייחד שמו על הצדיקים בחייהם בדיבור (לומר "אלקי פלוני") כי כאשר הידיעה שלמעלה באה בגילוי (בדיבור) מכריחה את האדם וכידוע בענין צדיק ורשע לא קאמר 29.

לקוטי שיחות ח"ה עמוד 132 הערה 3.

לב. "והלא כתוב בתורה ועבדו וענו אותם" הרי גזר על המצריים לעשות רע כו".

ומוסיף להקשות מהכתוב "וקם העם הזה וזנה אחרי אלוהי נבר הארץ" 30 ומתירן שלא גזר על כל אחד ואחד מאותן הזונים והמצריים אלא כל אחד ואחד אילו רצה שלא לעבוד לא היה עובד וכן במצריים יכול היה כל אחד מהם שלא לשעבד את ישראל.

אבל הראב"ד הישג עליו וכתב שאם "יאמר הבורא לזונים למה זנית ואני לא הזכרתין בשם כדי שתאמר שעליך גזרתי" יאמרו לו הזונים ועל מי חלה גזרתך על אותן שלא זנו הנה לא נתקימה גזרתך."

ל. "לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו כו"

וקשה לכאורה ממה שכתב בפ"ה ה"ד "אילו ה' הא-ל גזר על האדם כו' באיזה דין ובאיזה משפט נפרע כו" וא"כ באיזה דין ובאיזה משפט נפרע מפרעה והלא נגזר עליו שיקשה לבו. בנוגע לעונש יש לומר שהוא על דרך הדין 31 ד"תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב" וגם למ"ד תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור לא יוקשה עליו ממה שנפרע מפרעה (וכן סיחון והכנענים וכו' המנויים ברמב"ם ה"ל תשובה פ"ו שם) כי י"ל דשאני בנרודי שמה שנאנס אח"כ זה עצמו בא מחמת פשיעתו שבתחילה, וא"א לפטור עצמו בטענת אונס 32.

לקוטי שיחות חלק ו' עמוד 64 הע' 37.

לא. "והלא כתוב בתורה ועבדו וענו אתם... וכתוב וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ הרי גזר על ישראל לעבוד עבודה זרה ולמה נפרע מהם"

יש לומר שהקשה מפסוקים אלו דווקא, שהרי כתב לפני"ז שאין ידיעתו מכרחת כי אין ידיעתו כידעתנו שמה ש"אין (ידיעת) הקב"ה מושכו ולא גזר עליו" הוא דווקא כשהידיעה אינה באה בדיבור, אבל "ועבדו וענו אתם" וכן "וקם העם הזה וזנה גו" - שזוהו דיבורו של

מקורות הפרדס
עת. בי"מ מב, א. רמב"ם הלכות נזק ממון פ"ב ה"טו. ה"ל שכירות פ"א ה"ד. עט. ואף שכל תחלתו בפשיעה וסופו באונס הוא כשהאונס בא מחמת הפשיעה (הדיבא שלא בא מחמת הפשיעה לבויע פטור - תוס' בי"מ מב, סע"א. רמב"ם ה"ל שכירות פ"ג ה"י) היינו דווקא כשהמעשה שאירע באונס בא מחמת פשיעתו. משאי"כ בנרודי, שהאונס גופא (מה שאין לו בחירה) הוא מחמת פשיעתו. וה"ז בדוגמת הוורק חץ, שאף שלאחרי שיצא החץ מידו אינו יכול להחזירו אין שיין לפטור מטעם אונס מכיון שהוא עצמו גרם לזה (ולענין מני" ב"ק כב, א.) ועצ"ע. פ. סוף פרק ה'. פא. בראשית כח, יג. פב. ראה ת"ח תולדות יג, ג. ואילך ובב"מ. פג. לך לך טו, יג. פד. דברים לא, טו.

מקורות היד

28 לך לך טו, יג. 29 ויך לך, לא. וראה מנהרין צ, ב. 30 ראה טו, יא. 31 לעיל פ"הו. פרק ז 1 ע"פ ישעי' לג, טו. 2 ראה אבות פ"ב מ"י. שבת קנג, א. אר"ג פט"ו, ד. 3 אבות פ"ב מ"י. שבת קנג, א. אר"ג פט"ו, ד. 4 קהלת ט, ח. 5 עיין יומא כט, א.

אָתָם²⁸, הָרִי גִזֵר עַל הַמְצָרִים לַעֲשׂוֹת רַע; וְכָתוּב: "וְקָם הָעָם הַזֶּה, וְזָנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי יָכָר הָאֲרָץ"²⁹, [לג] הָרִי גִזֵר עַל יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוּדָה זָרָה. וְלָמָּה נִפְרַע מֶהֱן? לְפִי שְׂלֹא גִזֵר עַל אִישׁ פְּלוֹנִי הַיְדוּעַ, שִׁיְהִיָּהּ הוּא הַזּוֹנֶה; אֲלֹא כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאוֹתָן הַזּוֹנִין שֶׁעָבְדוּ עֲבוּדָה זָרָה – אִלוּ לֹא רָצָה לַעֲבֹד, לֹא הִיָּה עוֹבֵד. וְלֹא הוֹדִיעוּ הַבוֹרָא, אֲלֹא מִנְהַגוֹ שֶׁל עוֹלָם. הָא לְמָה זֶה דוּמָה? לְאוֹמֵר: 'הָעָם הַזֶּה, יְהִיָּה בְּהֵן צַדִּיקִים וְרָשָׁעִים' – לֹא מִפְּנֵי זֶה יֵאמֵר הַרְשָׁע: 'כִּפָּר נִגְזַר עָלַי שִׁיְהִיָּה רָשָׁע, מִפְּנֵי שֶׁהוֹדִיעַ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה שִׁיְהִיָּה רָשָׁעִים בִּישְׂרָאֵל'; כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאמַר: "כִּי לֹא יִחַדֵּל אֲבִיוֹן מִקְרָב הָאֲרָץ"³⁰.

וחיי ראשי כמעט אני אומר שהם דברי נעורות, יאמר הבורא לזוניהם למה זנית ואני לא הזכרתך בשם כדי שתאמר שעליך גזרתי יאמרו לו הזוניה ועל מי תלה גזרתיך על אותן שלא זנו הנה לא נתקיימה גזרתיך, אבל וקם העם הזה וזנה כבר אמרנו שאין בענין הזה ידיעת הבורא גזירה וכ"ש בכאן שאף משה אמר כי השחת תשחיתוך הן בעורני חי עמכם ואף כי אחרי מותי וכ"ש הבורא שהיה יכול לומר כן בלא גזירה, וענין המצרים אינה שאלה משני פנים, האחד כי הדבר ידוע שאין הבורא נפרע מאדם רע אלא ברע ממנו ואחר שיפרע מזה יחזור ויפרע מן הרע ממנו ברשעו וכן הוא אומר הרי אשור שבט אפי כהתימך שודר חושד פי מפני רשעך וגורל לבן והתפארך עלי, והמצרים ג"כ רשעים היו וראויים למכות ההם ואלו שמעו למשה בתחלה ושלוח את ישראל לא היו לוקים ולא טבעו כים אבל זדונו של פרעה וכוונתו את הבורא יתברך לפני שלוחו הוא גרם לו, והשני כי הבורא אמר וענו אותם והם עבדו בהם כפרך והמיתו מהם וטבעו מהם כענין שנאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה לפיכך נתחייבו.

הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה שִׁיְהִיָּה רָשָׁעִים בִּישְׂרָאֵל; כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאמַר: "כִּי לֹא יִחַדֵּל אֲבִיוֹן מִקְרָב הָאֲרָץ"³⁰. וְכֵן הַמְצָרִים, כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵאוֹתָן הַמְצָרִים וְהַמְרָעִים לִישְׂרָאֵל, אִלוּ לֹא רָצָה לְהִרַע לְהֵן, הַרְשׁוֹת

בִּידוֹ – שְׂלֹא גִזֵר עַל אִישׁ יְדוּעַ, אֲלֹא הוֹדִיעוּ שְׂשׂוֹף זָרָעוֹ לְהַשְׁתַּעֲבֵד בְּאֲרָץ לֹא לָהֶם. וְכָכָר אֲמַרְנוּ³¹, שְׂאִין כַּחַם בְּאָדָם לִידַע הַיָּאֵף יַדַע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דְבָרִים שֶׁעֲתִידִין לְהִיֹּת.

שיעור יט ג' פרקים ליום
שיעור 55 פרק אחד ליום

פֶּרֶק ז

א. הוֹאִיל וְרִשׁוֹת כָּל אָדָם נְתוּנָה לוֹ כְּמוֹ שֶׁבְּאֲרָנוּ, יִשְׁתַּדֵּל אָדָם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְלִנְעַר כְּפִיו מִחַטָּאָיו, כְּדֵי שִׁמּוֹת וְהוּא בְּעַל תְּשׁוּבָה², כְּדֵי שִׁיזְכָּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. ב. לְעוֹלָם יִרְאָה אָדָם אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלוּ הוּא נוֹטָה לְמוֹת, וְשָׂמָ יְמוֹת בְּשַׁעֲתוֹ וְנִמְצָא עוֹמֵד בְּחַטָּאָיו; לְפִיכָף, יָשׁוּב מִחַטָּאָיו מִיָּד, וְלֹא יֵאמֵר: 'כְּשֶׁאֲזַקֵּין אָשׁוּב' – שְׂמָא יְמוֹת קָדָם שִׁיזְקִין³. [לד] הוּא שֶׁשְׂלֵמָה אוֹמֵר בְּחֻמְתּוֹ: "בְּכָל עֵת יְהִי בְּגִדֶיךָ לְבָנִים"⁴. ג. וְאֵל תֵּאמֵר, שְׂאִין הַתְּשׁוּבָה אֲלֹא מֵעֲבֹרוֹת שִׁישׁ בְּהֵן מַעֲשָׂה, כְּגוֹן זְנוּת וְגִזְלָה וְגִנְבָה. כְּשֶׁם שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְשׁוּב מֵאֵלוֹ – כֵּן הוּא צָרִיךְ לְחַפְשׁ בְּדַעוֹת רַעוֹת שִׁישׁ לוֹ⁵, וְלְשׁוּב מֶהֱן: מִן הַפְּעַס, וּמִן הָאֵיבָה, וּמִן הַקְּנָאָה, וּמִן הַסְּחָרוֹת, וּמִן הַהֲתַל, וּמִן הַרְדִּיפַת הַמְּמוֹן וְהַכְּבוֹד, וּמִן הַרְדִּיפַת הַמַּאֲקָלוֹת, וּכְיוֹצֵא בְּהֵן – מִן הַכָּל צָרִיךְ לְחַזֵּר בְּתְשׁוּבָה. וְאִלוּ הַעֲזוֹנוֹת, קָשִׁים מֵאוֹתָן שִׁישׁ בְּהֵן מַעֲשָׂה; שֶׁבְּזִמְן

כַּמֶּה מוֹשְׁנָה

פרק שביעי ב לעולם יראה אדם עצמו וכו'. פרק שני ממסכת אבות שוב יום אחד לפני מיתתך. ובשבת פי שואל (דף קנ"ג.) פירשו שכל יום יראה כאילו הוא יום אחד לפני מיתתו נמצאו כל ימיו בתשובה:

מַגְדֵּל עֲזוֹ

הואיל ורשות כל אדם נתונה לו עד בכל עת יהיו בגדיו לבנים. ס"פ שואל (דף קנ"ג.):
והואיל ורשות כל אדם נתונה לו עד בכל עת יהיו בגדיו לבנים. ס"פ שואל (דף קנ"ג.):

פֶּרֶס הַמֶּלֶךְ

לג. "הרי גזר על ישראל לעבוד עבודה זרה ולמה נפרע מהם".

ולכאורה כבר תירץ שאלה זו בהלכות תשובה פרק ה' שאף שהקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה יודע שזה יהיה צדיק כו' שאין ידיעתו מכרחת כי אין ידיעתו כידיעתנו כו' ואין (ידיעת) הקב"ה מושכו ולא גזר עליו.

ויש לומר שזהו דווקא כשאין הדבר בא בדיבורו של הקב"ה אבל אם בא בדיבור הרי "גזר בו" כלשון הרמב"ם כאן ולכן הוצרך כאן לתירוץ האחר "שלא גזר על איש ידוע כו".

לקוטי שיחות חלק ה' עמוד 132 הערה 3.

לד. "... הוא ששלמה המלך אומר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים".

כיון שמדבר כאן בתשובה על החטא הביא הפסוק הנ"ל, אבל גם מי שלא חטא צריך להיות כל חייו בתשובה (עילאה) להוציא ולהעלות נפשו האלקית מגלותה להשיבה אל בית אבי' (כל ימיו

ומסביר הדבר באופן אחר שהבורא גזר "ועבדום וענו אותם" והם עבדו בהם בפרך והמיתו מהם וטבעו מהם כענין שנאמר¹ "אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה לפיכך נתחייבו".

ובדעת הרמב"ם יש לומר על פי ביאור אדה"ז באגה"ק² בנוגע לכל מוזיק וניזק ש"על הניזק כבר נגזר מן השמים" ומה שהמוזיק מתחייב בדיני אדם ובדיני שמים הוא על רוע בחירתו כי "הרבה שלוחים למקום", ואע"פ שבבחירת המוזיק נתקיימה גזירת שמים אין בזה סיבה לפטרו מעונש כי לא הוכרח להיות השליח ולכן נענש על רוע בחירתו.

ועד"ז נענשו המצרים כי גזירת "ועבדום וענו אותם" יכולה היתה להתבצע על ידי אחרים ולכן נענש כל אחד מהמצרים על רוע בחירתו. אלא שבנוגע לפרעה מלך מצרים אין מספיק ההסבר הנ"ל כיון שגזירת "ועבדום וענו אותם" היתה חייבת להתבצע על ידי מלך המדינה שיגזור על עמו לשעבד את ישראל³, עכ"ל שאף שהגזירה הוכרחה להתבצע על ידי פרעה לא עשה זאת בגלל הגזירה אלא בגלל רוע בחירתו⁴ ונמצא שלגבי פרעה⁵ נקבעה גזירת "ועבדום וענו אותם" להתבצע על ידו מלכתחילה ואע"פ כ"ל עונשו קשור עם רשעותו לבו ורוע בחירתו.

יין מלכות ספר המדע סימן מג.

מקורות הפרס

פח. זכריה א, טו. פח. רס כה (קלח, ב). פזו ואין לתרץ שבגזירת בין הבתרים לא נזכר מצרים (ראה הגהות היעב"ן שם) ובמילא אין הכרח שיתקיים על ידי פרעה מלך מצרים כי (פרעה היה מושל במצרים - מכלילת בשלח יד, ה. ועוד ועיקר) לאחר שגלו בני ישראל למצרים היה מוכרח בזה. פח. ראה גם רמב"ן (ובחיי) פרשת לך לך שם דיבאשר תצא הגזירה על פי נביא... והרג אותו לשנאה... יש עליו העונש לך הוא לחטא נתכוון. פט. משא"כ לגבי כאריא מהמצרים שזה שבני ניווק על ידו דווקא הוא מצד בחירתו.

שְׁאֵדָם נִשְׁקַע בְּאֵלוֹ, קָשָׁה הוּא לְפָרֵשׁ. וְכֵן הוּא אֹמֵר: "יַעֲזֹב רְשָׁע דְרָכּוֹ, וְאִישׁ אָנֹן מִחֻשְׁבוֹתָיו"⁶. ד. אַל יִדְמָה בְּעַל תְּשׁוּבָה, שֶׁהוּא מִרְחָק מִמַּעֲלַת הַצְּדִיקִים, מִפְּנֵי הַעֲוֹנוֹת וְהַחֲטָאוֹת שֶׁעָשָׂה. אֵין הַדְּבָר כֵּן! אֶלָּא אֲהוּב וְנִחְמָד הוּא לְפָנֵי הַבּוֹרָא, [לה] וְכֵאלוֹ לֹא חָטָא מְעוֹלָם; וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁשְׁכָרוֹ הִרְבָּה, [לו]

שְׁהָרִי טַעַם טַעַם הַחֲטָא וּפְרֵשׁ מִמֶּנּוּ וְכַבֵּשׁ יִצְרוֹ⁷. [לז] אָמְרוּ חֲכָמִים: [לח] [לט] 'מְקוֹם שֶׁבְּעָלִי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִין בּוֹ, [מ] אֵין צְדִיקִים גְּמוּרִין יְכוּלִין לַעֲמֹד בּוֹ'⁸; פְּלוֹמֵר, מַעֲלָתָן גְּדוּלָּה מִמַּעֲלַת אֵלוֹ שֶׁלֹּא חָטָאוּ מְעוֹלָם, מִפְּנֵי שֶׁהֵן כּוֹבְשִׁין יִצְרָן יְתֵר מִהֵן. ה. כָּל הַנְּבִיאִים כָּלָן צִוּוּ עַל הַתְּשׁוּבָה⁹; וְאֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין,

כּפּף מִשְׁנָה

ד אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים וכו'. מימרא דר' אבהו פ' אין עומדין (ברכות ל"ד):

מגדף עוֹז

אל ידמה בעל תשובה עד יתר מהם. ס"פ אין עומדין (דף ל"ד ע"ב): כל הנביאים עד ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך. פרק בתרא דיומא (דף פ"ו ע"ב):

פּרדס המלך

לז. "מקום שבעלי תשובה עומדין בו אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו".

נאמר בגמרא²⁷ "לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה" כלומר מה שעשה הקב"ה שיציה"ר יוכל לשלוט בישראל ויפילם בחטא עשית העגל, הוא בשביל העילוי היותר גדול אליו מגיע האדם ע"י תשובה שעומד במקום שאפילו צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד בו.

לקוטי שיחות חלק ט' ע' 240 והערה 29.

לח. "אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו".

ובגמרא²⁸ הגירסא היא "אין עומדין" אבל ברמב"ם כאן כתב "אין צדיקין גמורים יכולין לעמוד" כי מעלת הבעל תשובה על הצדיק אינה ברבוי כמות הזכויות שלו על של הצדיק (כיון שזוהרות נעשו לו כזכויות) אלא באיכות הזכויות שהם מסוג אחר הבא מצד שלימות האהבה בתשובה ולכן כתב "אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו".

לקוטי שיחות חלק י"ז עמוד 186 והערה 41.

לט. "אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין בו אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו".

ובעבודת ה' יש לומר הסיבה כי עבודת הצדיקים היא בקול דממה דקה ועבודת בעלי התשובה היא בקול רעש גדול כאדם הבורח מן הסכנה. ואף שלכאורה ישנה מעלה בעבודה ש"בקול דממה דקה" שעובר מתוך ביטול ובאופן של אור בכלי ובהתיישבות, מכל מקום העבודה של "בקול רעש גדול" מעידה על כך שאינו יכול להגביל את ההתפעלות בכלים ומצד זה באה צעקה וקול שעל ידה מתבטאת דרגת הבלי גבול של הנשמה ומכיון שאצל צדיקים לא בא לידי גילוי ענין גילוי הבלי גבול של הנשמה אמרו חז"ל "במקום שבעלי תשובה עומדין בו אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו"²⁹.

לקוטי שיחות חלק ט"ז עמוד 341.

מ. "מקום שבעלי תשובה עומדין בו אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד בו".

איתא בספר הבהיר³⁰ שזרח ופרץ הם כשמש ולבנה. וביאור הדבר: שמש בעבודת ה' מרמז על עבודת הצדיקים שהיא כ"תמידים כסדרם" וללא שינוי. אבל הלבנה מרמזת על בעלי התשובה שהם כמולד ומילוי הלבנה שבא אחריה.

לכן, מפרץ שהוא כנגד הלבנה יצא דוד המלך ש"הקים עולה של תשובה"³¹ ומזרעו יבוא מלך המשיח שאחד מחידושו הוא כמאמר

בחיים חיתו בעוה"ז³² שתהא כלולה ומיוחדת בו ית' עד שישים כל מגמתו וחפצו בתורה ומצות וכמחז"ל "להיות כל ימיו בתשובה"³³. לכן לא הביא מחז"ל זה לפי שאינו עוסק בתשובה על החטא אלא בתנועת התשובה שגם מי שלא חטא צריך לעסוק בעבודה זו.

לקוטי שיחות חלק י"א עמוד 238.

לה. "שהרי טעם טעם החטא ופרש ממנו וכבש יצרו כו'".

מעלת הבעל תשובה על הצדיק היא מפני שזה שלא טעם טען חטא אינו מובטח שיעמוד בצדקתו בכל המצבים והנסיגות שאינו רגיל בהם ולא בא אצלו לידי פועל וגילוי התוקף הדרוש לעמידה בנסיגות אלה.

משא"כ הבעל תשובה ש"טעם טעם חטא ופירש ממנו וכבש יצרו" מתגלה ובא לפועל התוקף שבו ולא יכשל עוד פעם ובלשון הרמב"ם³⁴ "יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב בו לעולם". על פי זה יש לבאר גם את הפסוק "שמח וזולון בצאתך ויששכר באהלך"³⁵ שהקדים וזולון ליששכר אף שזולון הצעיר ו"זולון יוצא לפרקמיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה"³⁶ ועוד פרש"י על הפסוק "הפעם יובלני אישי כו'" שהוא לשון בית זבול... בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו".

כי המשכת הקדושה בגשמיות העולם היא בעיקר ע"י עבודתם של בעלי העסקים שע"י שעוסקים בענינים גשמיים של העולם לש"ש ומקיימים בהם מצות כו' עושים את העולם הזה הגשמי "דירה" לקב"ה ודווקא על ידי עבודת זבולון נעשה "בית זבול" דירה לו ית'. ולכן הוקדם זבולון ליששכר כי בעבודתו ישנה מעלה על עבודת יששכר שממשיך הקדושה למטה, על דרך מעלתם של בעלי התשובה שדווקא הם ממשיכים הקדושה בגשמיות העולם על ידי עמידתם בניסיונות.

לקוטי שיחות חלק ל' עמוד 138.

לו. "...וכאילו לא חטא מעולם כו'".

במחילת האדם לחברו שלוש דרגות: א. מוחל לחברו רק לענין שלא יענש בגללו. ב. מוחל ואינו שומר כל טינה בלבו על שעשה לו. ג. מוחל בלב שלם ומתפייס עמו והרי הוא "מרוצה וחביב לפניו כקודם החטא".

אבל כאן מדבר במחילת ה' לבעל תשובה שהיא מחילה נעלית עוד יותר ש"כאלו לא חטא מעולם" היינו לא רק בנוגע לחטא שעליו שב אלא "...לא חטא מעולם" בשום צורה. והוא על דרך לשון אדה"ו באגדה"ת ר"פ לענין הכפרה לפני ה'.

לקוטי שיחות חלק כ"ח עמוד 141.

מקורות היד
6 ישע"י נה, ז. 7 פסיקתא דר"כ פסיקא שובה (בוכר קסה, א). ועיין דהר"ג ש, ב. 8 ברכות לד, ב. זחר ח"א לט, א. מא, א. קכט, ב. ח"ב קו, א. קיג, ב. ח"ג טז, ב. רב, ב. 9 ברכות לד, ב. פס"ר פסיקתא מד.

מקורות הפרדס
צ. שבת קנ"ג, א. צא. אלכות תשובה פ"ב ה"ב. צב. דברים לג, יח. צג. לשון רש"י שם. צד. ע"ז ד, ב. פרש"י שם. צה. דעת ר"א בברכות לה, ב. צו. ברכות לה, ע"ב. צז. סקצ"ז (חובב ברמב"ן ובחיי וישב לח, כח. ל. וראה גם ג"ר אהרן). צח. אה"ת ואתחנן ע' קי. ועוד. צט. ע"ז, ה, ע"א.

מקורות היד

10 סנהדרין צו, ב. במדבר"ר פ"ו, ט: שנתידים ישראל שיעשו תשובה וכו'.
 11 שהש"ר פ"ה, ב. ירושלמי תענית פ"א ה"א.
 12 נציבים ל, א"ג. 13 עיין יומא פו, א. 14 הושע יד, ב. 15 עמוס ד, ו. 16 ירמ' ד, א. 17 פסיקתא רבתי פסיקתא מד. 18 ת"כ קדושים יט, טו. שם, לה. ספרי שופטים יז, ב. תצא כה, טו. מדרש משלי פ"א. 19 מדרש שוחר טוב ח, ג. מה, א. י"לש תהלים רמו תרעא. תשמו. ועיין זהו ח"ג דש, ב. 20 הושע ב, א. פסיקתא רבתי פסיקתא מד. 21 ירמ' כב, ל. פסיקתא דר"כ פיסקא שובה (כבור קסג, א). במדבר"ר פ"כ, כ. 22 ירמ' כב, כד.

התשובה מקרבת את הרחוקים¹⁷: אַמֶּשׁ הָיָה זֶה שְׁנוּי לִפְנֵי הַמָּקוֹם, מִשְׁקָן וּמְרַחֵק וְתוֹעֵבָה¹⁸, וְהַיּוֹם הוּא אֲהוּב¹⁹ וְנִחְמָד, קָרוֹב וְיָדִיד. וְכֵן אֵתָּה מוֹצֵא, שְׁבַלְשׁוֹן שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַחֵק אֶת הַחַטָּאִים – כִּה מְקָרֵב הוּא אֶת הַשְּׂבִיִּים, בֵּין יָחִיד בֵּין רַבִּים, שְׁנֵאמַר: "וְהָיָה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם, לֹא עָמִי אַתֶּם, יֹאמַר לָהֶם, בְּנֵי אֵל חִי"²⁰, וְנֵאמַר בִּיכְנִיָּה בְּרִשְׁעוֹתוֹ: "כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה, עֲרִירֵי גֵבֶר לֹא יִצְלַח בְּיָמָיו"²¹, "אִם יִהְיֶה כְּנִיָּהוּ בֶן יְהוּיָקִים מְלֶךְ יְהוּדָה, חוֹתֵם עַל יַד יְמִינִי"²².

אֶלָּא בְּתִשְׁבֻּחָה¹⁰. [מא] [מב] וּכְבֹר הַבְּטִיחָה תוֹרָה, שְׁסוּף יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה¹¹ בְּסוּף גְּלוּתוֹ, וּמִיַּד הֵן נִגְאָלִין, שְׁנֵאמַר: "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים וְגו' [מג] וְשָׁבַת עַד ה' אֶלְהֶיךָ וְגו' וְשָׁב ה' אֶלְהֶיךָ אֶת שְׁבוּתֶךָ וְגו'"¹². ו. [מד] גְּדוּלָּה תְּשׁוּבָה שְׁמִקְרַבֶּת¹³ אֶת הָאָדָם לְשִׁכְנָה – שְׁנֵאמַר: "שׁוּבָה, יִשְׂרָאֵל, עַד ה' אֶלְהֶיךָ"¹⁴, וְנֵאמַר: "וְלֹא שָׁבַתְּ עָדִי, נֹאֵם ה'"¹⁵, וְנֵאמַר: "אִם תְּשׁוּב יִשְׂרָאֵל, נֹאֵם ה', אֲלֵי תְּשׁוּב"¹⁶ – כְּלוּמַר, אִם תִּחְזֹר בְּתִשְׁבֻּחָה, בִּי תִדְבֹק.

כסף משנה

ה ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה. כפ' יוה"כ (דף פ"ז): גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה:

מגדל עז

גדולה תשובה עד תרבך. סוף יומא:

התשובה מקרבת עד מתגדלת. זה בכלל דרישת שלום לרחוק ולקרוב ובכמה מקומות ובמדרשות מפורש זה הענין בכלל:

פרדס המלך

ויהפך את הניצוצות שבזדונות לזכויות שהם למעלה אף מזכויות הצדיקים.

לקוטי שיחות חלק ה' עמוד 66.

מג. "ושבת עד ה' אלקיך".

יש שהקשו מדוע לא מנה הרמב"ם מצות התשובה במנין המצוות והלא מפסוק זה מוכח לכאורה החיוב למצות התשובה. והביאור בזה: הרמב"ם עצמו מבאר כאן שהפסוק הנ"ל הוא סיפור דברים והבטחה לישראל שבסוף גלותן יעשו תשובה וי"ל שטעמו עמו כי כן הוא פשט סגנון המקרא - סיפור הדברים אשר יקרא באחרית הימים.

ולולא דמסתפינא ממה שלא מצאתי לע"ע בספרים בפירושו, הנה לפענ"ד י"ל בפשיטות שהציווי על התשובה הוא בפסוק "ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד"¹⁷ שפירושו ציווי למול את ערלת הלב ולהסיר את קשיות הערף שישנה כבר. ולא הגדיר הכתוב אם כבר גרמו לעבירה בפועל (ענין התשובה) או לא ובמילא נכללו שני הענינים בציווי זה.

ומה שלא מנה הרמב"ם מצות התשובה במנין המצוות הוא מפני שתשובה היא ציווי כולל לכל התורה כולה שהרי ענינה הוא החלפת האדם לקיים כל מצוות התורה, ומצות כלליות לא מנה הרמב"ם וכמו שכתב בסה"צ שורש ד' ומביא שם ג"כ הציווי ומלתם גר.

לקוטי שיחות חלק י"ט עמוד 532. חלק ל"ט עמוד 166.

מד. "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה... כלומר אם תחזור בתשובה כי תרבך".

מבואר באגה"ת¹⁸ שעיקר מעלת בעלי התשובה היא בתשובה עילאה שהיא אסיפת וקבוץ כל כוחות הנפש ובפרט בזמן הזה גדלה מעלת תשובה עילאה כי בזמן הסנהדרין חייבי מיתות שעשו תשובה אין ב"ד של מטה מוחלין להן אבל עתה כאשר נשאר רק דין ד' מיתות ונמטר לבית דין של מעלה - אם עשה תשובה ב"ד של מעלה מוחלין לו ואין שום רושם ממעשיו (שזה על ידי תשובה עילאה דווקא).

עפ"י יומתק שייכות וקישור הענינים "היום הוא אהוב כו'" וכן אתה מוצא שבלשון שהקב"ה מרחק את החטאים בה הוא מקרב את השבים כו'" שמדבר בתשובה עילאה שיזדונות ועשו לו כזכויות".

לקוש חלק י"ט ו' עמוד 1358 והערה 3.

הזהר¹⁹ "משיח אתה לאתבא צדיקייא בתיובתא" שגם הצדיקים יגיעו למעלת התשובה. ומרומו בשם פרץ ע"ש "פרצת עלך פרץ" - פריצת הגדר שהוא ענינה של עבודת התשובה שהיא ביחילא יתיר"ק²⁰ ולמעלה ממדידה והגבלה.

לכן יצא פרץ תחילה והוא הבכור כי עבודת התשובה היא למעלה מעבודת הצדיקים.

בזה יובן גם מדוע התחיל זרח לצאת תחילה כי תחילת וראשית הכוונה שכל אחד ואחד יהיה במדרגת צדיק אבל כיון שאח"כ יצא ממנו עכן הוצרך לגלות בעצמו גם מעלת התשובה²¹ (וכפשוטו של ענין שעבך ה' בעל תשובה שהתודה על חטאיו ויש לו חלק לעולם הבא²²) וזהו מענינו של פרץ "פרצת עליך פרץ" ותיקונו של עבך על ידי פריצת הגדר - עבודת התשובה.

לקוטי שיחות חלק ל' עמוד 188.

מא. "... וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר כו'".

הרמב"ם מדבר כאן על כללות עם ישראל שסופם לעשות תשובה לכן הביא הפסוקים "והי' כי יבואו עליך כל הדברים האלה וכו'"²³ "ושבת עד ה' אלקיך וכו'"²⁴ "ושב ה' אלקיך את שבותך וכו'".

אבל בהל' ת"ת לאדה"ק²⁵ ובתניא"ק²⁶ שכתב: בודאי סופו לעשות תשובה כו' מדבר בתשובת היחיד לכן הביא הפסוק "כי לא ירח ממנו נדח כו'"²⁷ המדבר ביחיד.

לקוטי שיחות ח"ה עמוד 67 הערה 81 ח"א ע' 2.

מב. "וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה".

אפילו כשנמצא אדם במקום ירוד ושפל על ידי שהוא עצמו בחר ברע ו"ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה"²⁸ ו"הפסיד את עצמו" מכל מקום אסור לו להתייאש ולחשוב שאבדה תקותו כיון שאף שבחר כך מצד בחירתו החופשית הרי שסוף סוף יגיע על ידי תשובה לעילוי גדול יותר ועל ידי התשובה יברר את הניצוצות הנמצאים בזדונות ויהפכם לזכויות²⁹.

ואף שהחטאים גופא הם היפך רצון העליון ו"שבריתן זהו תקנתן" אבל בנוגע למצבו של האדם צרך לדעת שדרך החטא הגיעה לו בפנימיות ובהעלם גם ההזדמנות לעילוי גדול יותר שהרי יש בו את כח ההבטחה "לא ירח ממנו נדח"³⁰ ובודאי יביא את הכח לידי פועל

מקורות הפרדס

ק. הובא בלקי"ת שמע"צ (צב, ב) שה"ש נ, סע"ב) ונעד. וראה ח"ג קנ"ג, ב. קא. כ"ה בכ"מ, ע"פ זח"א קכ"ט, ב (ושם): ברעותא דלבא יתיר ובחילא סניא). קב. ראה יריעות שלמה למהר"ל על פרש"י (וישב שם) ד"ד חרמים היינו כנגד חוט השני שרומז על החטא שנאמר (ישעי' א, יח.) "אם יהיו חטאיכם כגנים בשלג ולבניו" (וראה תו"ש וישב לח, כח. אות קכה. וש"י. קהלת יקב מערכת זרח). קג. סנהדרין מג, ב. קד. דברים ל, א. קה. שם פסוק ב. קו. פ"ד סוסי"ג. קז. ספ"ט, קח. שמואל ב' יד, יד. קט. לשון הרמב"ם פ"ה ה"ב. קי. ראה יומא פו, ב. קיא. ש"ב (בשני לשון). קיב. דברים י' טו. קיג. ספ"ח.

ח וחטא גמור הוא וכו'. משנה בסוף הזהב (מציעא נ"ח: ג"ט): אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מה היו מעשיך הראשונים ובגמרא מאן דזקיף ליה זקיפא בדיוקתיה לא לימא ליה לחבריה זקיף לי בניתא, כלומר מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לו תלה לי דג זה שכל לשון תליה גנאי הוא לו, ולמד מכאן רבינו דלבעל תשובה נמי כל שמזכיר לפניו דברים וענינים הרומים למעשיו כיון שזה מתבייש בכך אסור: הלכות תשובה - פרק שמיני

א מפי השמועה למדו למען ייטב לך וכו'. בסוף פ"ק קידושין (דף ל"ט: מ' ובסוף חולין קמ"ב) מימרא דר' יעקב: ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלו וכו'. ממ"ש רבינו כאן וגם ממה שכתב בהלן הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה וכו' נראה שאין שום עונש וצער אחר לרשע אלא הכרת הזה

וְכִינּוּן שֶׁשָׁב בְּגִלוֹתוֹ²³, נֶאֱמַר בְּזִרְבָּכָל בְּנוֹ: "בְּיָוִם הַהוּא, נֶאֱמַר ה' צָבָאוֹת, אֶקְחֶךָ זִרְבָּכָל בֶּן שְׂאֵלְתֵי־אֵל עֲבָדֶי, נֶאֱמַר ה', וְשִׁמְתִיךָ כַחֲתָם²⁴. ז. כִּמְהָ מְעַלָּה מְעַלְתָּ הַתְּשׁוּבָה! אֲמַשׁ הֲיָה זֶה מִבְּדֵל מֵה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "עֲוֹנוֹתֵיכֶם הֵיוּ מִבְּדִילִים בְּיַנְיָכֶם לְבִין אֱלֹהֵיכֶם²⁵; צוּעֵק וְאִינוּ נִעְנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "גַּם כִּי תִרְבוּ תִפְלָה, אִינְנִי שׁוֹמֵעַ²⁶; וְעוֹשֶׂה מִצְוֹת וְטוֹרְפִין אוֹתָן בְּפָנָיו²⁷,

בלבד. דבר זה אינו לא כפי דברי תורה ולא כפי דברי רז"ל שהרי לדברים אלו אין עונש האדם אלא כרת ואין התורה מחייבת כרת לכל אדם. ונמצאת פוסט בטענה זו את כל החוטאים מן העונש. ועוד לדעת זו עשית את העובר על כרת אחת ואפיקורוס הכופר בעיקר ושופך דמים שיום בדיניהם וזה דבר הפך הדעת והפך התורה. וכתב הרמב"ן ז"ל שח"ו לא עלה דבר זה על דעת רבינו ז"ל אלא דבריו ז"ל על סוף האברון וכליון החרוץ שאין אחריו עונש ונקמה שהוא הכרת שהוא ביטול הנפש וכלל בה שביטול זה הוא מלבד מה שנתייסרה תחלה בעונש גיהנם ביסורין גדולים והוא עונש גדול ואברון חמור שאברה הנפש הנועם הגדול שהיתה ראויה לו מצד שהיתה זכה שלוקחה ממקום כבוד המלאכים או למעלה מהם שהוא זכות הצדיקים ומעלתם. וכן כתב לעיל פרק

מקורות הוד

23 ראה סנהדרין לו, ב.
24 חגי, ב. כג. 25 ישעי' נט,
ב. 26 שם א, טו. 27 ראה ברכות ה, ב. 28 ישעיה שם, יב. 29 מלאכי א, י. 30 ראה יומא פו, ב. 31 ואתחנן ד, ד. 32 ישעי' סה, כד. 33 קהלת ט, ז. 34 מלאכי ג, ד. 35 ראה ב"מ נט, א. 36 ראה ברכות יב, ב. 37 ב"מ נח, ב. 38 ראה שם נט, ב. 39 בהר כה, יז. ועיין ב"מ נח, ב. **פרק ח** 1 ראה מדרש שוח"ט פל"א. וראה ד"ח ו, א. 2 ראה סנהדרין צב, סע"א. 3 ירושלמי מגילה פ"ב ה"ד. 4 תצא כב, ז. 5 קידושין לט, ב. חולין קמב, א.

שֶׁנֶאֱמַר: "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיְדְּכֶם רָמַס חֲצָרִי²⁸, "מִי גַם בָּכֶם וַיִּסְגַּר דְּלִתֵּיכֶם²⁹, "עֲלִיתֶיכֶם סָפוּ עַל זִבְחֵיכֶם, וְאִכְלוּ בִשְׂרָ". [מה] וְהֵיוֹם הוּא מִדְּבַק בְּשִׁכְנֵיכֶם³⁰, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתֶּם הִדְבַקְתֶּם בַּה' אֱלֹהֵיכֶם³¹; [מו] צוּעֵק וְנִעְנָה מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה טָרַם יִקְרָאוּ, וְאֲנִי אֶעֱנֶה³²; וְעוֹשֶׂה מִצְוֹת וּמְקַבְּלִין אוֹתָן בְּנִחַת וְשִׁמְחָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי כָבַד רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ³³. וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׁמֵתֵאוּיִם לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְעַרְבָה לָהּ מִנְחַת יְהוָה וַיְרוּשְׁלִים, פִּימִי עוֹלָם וְכִשְׁנִים קְדָמוֹנוֹת³⁴. ח. בְּעֲלֵי תְשׁוּבָה, דְּרַפֵּן לְהֵיוֹת שְׁפִלִים וְעֲנוּיִם בְּיוֹתֵר; אִם תִּרְפוּ אוֹתָן הַכְּסִילִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָאשׁוֹנִים, וְאָמְרוּ לָהֶם: "אֲמַשׁ הֲיִיתָ עוֹשֶׂה כֶּךָ וְכָךְ, וְאֲמַשׁ הֲיִיתָ אוֹמֵר כֶּךָ וְכָךְ" – אֵל יִגְיִשׁוּ לָהֶן³⁵; אֲלֵא שׁוֹמְעִין וְשִׁמְחִים, וַיּוֹדְעִים שֶׁזוֹ זְכוּת לָהֶם, וְשֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵם בְּשִׁים מְמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁעֲבָרוּ וְנִכְלָמִין מֵהֶן, זְכוּתָם מִרְבָּה וּמְעַלְתָּם מִתַּגְּדֵלָתָ³⁶.

וחטא גדול הוא לומר לבעל תשובה: 'זכר מעשיך הראשונים'³⁷, או להזכיר בפניו כדי לבישו, או להזכיר דברים וענינים הדומים³⁸ להם כדי להזכירו מה עשה. הכל אסור, ומזהר עליו בכלל הונחת דברים שהזכירה עליה תורה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֵת עֲמִיתוֹ, וַיִּרְאֶת מֵאֲלֹהֵיךָ אֲנִי ה'³⁹.

פְּרָק ח

שיעור 56

פרק אחד ליום

א. [זו] הטובה הצפונה לצדיקים¹, היא חיי העולם הבא²; והן החיים שאין עמהן מנות³, והטובה שאין עמה רעה. הוא שפכתוב בתורה: "למען ייטב לך, והארכת ימים"⁴ – מפי השמועה למדו: "למען ייטב לך", לעולם שכלו טוב; "והארכת ימים", לעולם שכלו ארך; וזה הוא חיי העולם הבא⁵.

לחם משנה

פרק שביעי ח וחטא גמור כו'. קצת דברים אלו מבוארים בפ' יו"כ שאסור לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים ואין צריכים ביאור: המתים תרי מילי ניהו ועוה"ב הוא אחר המות ותחיית המתים אח"כ שיחיו

מגדל עוז

הטובה הצפונה כו' עד העוה"ב. פ"ק דחגיגה ובכמה מקומות בתלמוד: שכר הצדיקים עד נכרתה. פ' ד' מיתות ופ"ק דכריתות ובכמה מקומות בתלמוד:

פרדס המלך

שצדיקים נקראים חיים ק"י ורשעים בחייהם קרויים מתיים ק"ט השינוי אצל הבעל תשובה שמתהפך בין רגע מן הקצה אל הקצה הוא שינוי ממות לחיים, כי נעשה דבוק לקב"ה - מקור החיים. לקוטי שיחות חלק ל"ט עמוד 86.

מז. "הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא כו".

בפשטות יש לומר הטעם שהביא ענין הטובה הצפונה לצדיקים בהלכות תשובה (אף שכבר הזכירה בהלכות מלכים וגם בסיום וחתומת משנה תורה) הוא משום שעל ידי התשובה זוכים לטובה הנ"ל ולחיי העולם הבא.

לקוטי שיחות חלק י' עמוד 257.

מה. "...צועק ונענה מיד שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה".

זה שנענה "מיד" הוא מצד המעלה שישנה בעבודת המטה (תשובה) שהיא מצד גדול ההמשכה שממשיך על ידה מלמעלה שעד טרם יקרא "ואני אענה", אלא שבכל אופן מחכים לקריאה בכדי שיהיה בתור מענה. לקוטי שיחות חלק י"ב עמוד 61 והערה 28.

מו. "...והיום הוא מודבק בשכינה".

בדיוק הלשון "מודבק בשכינה" יש לומר שהחידוש הוא מכיון

מקורות הפרדס

קיד. ברכות יח, סע"א. קטו. ברכות שם ע"ב.

מקורות היר

6 ראה מס' קה"ר פ"ג, יח. 7 שלח טו, לא. 8 סנהדרין סד, ב, צ, ב. שבעות ג, א. ספרי שלח . שם .

ג' כל הרשעים שעונותיהם מרובים דין אותם כפי חטאם ויש להם חלק לעולם הבא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונדונין כפי גודל רשעם וכו', הרי שהפריש בין חייבי כריתות גמור ובין הנידון כפי רשעו ואם אין שם יסורין מה חילוק יש אלא דעתו כדפרישית, עכ"ל: מפני השמועה למדו הכרת בעוה"ב וכו'. בפרק ד' מיתות (סנהדרין ס"ד):

ב העולם הבא אין בו גוף וכו': כתב הראב"י דברי האיש הזה בעיני וכו'. ויהיו העטרת כמשמען ולא יהיה משל, עכ"ל: ול"נ שאין חילוק בין רבינו גרודל להראב"ד אלא בשמות בלבד. דלרבינו העולם שלאחר המות נקרא העוה"ב

שְׂכַר הַצְּדִיקִים – הוּא שְׂיָזְכוּ [א] לְנֶעַם זֶה, וְיִהְיֶה בְּטוֹבָה זו; וּפְרָעוֹן הַרְשָׁעִים – הוּא שְׂלֵא יִזְכוּ לְחַיִּים אֱלוֹ, אֶלָּא יִפְרָתוּ וְיָמוּתוּ. וְכָל מִי שְׂאִינֹו זוֹכֵה לְחַיִּים אֱלוֹ, הוּא הַמֵּת [ב] שְׂאִינֹו חוּיָה לְעוֹלָם, אֶלָּא נִכְרַת בְּרָשָׁעוֹ, וְאוֹבֵד פְּכֻהָמָה. וְזֶה הוּא הַכֶּרֶת הַכְּתוּב בַּתּוֹרָה, שְׁנֵאמַר: "הַכֶּרֶת תִּכְרַת הַנֶּפֶשׁ הַזֵּאת"; מִפִּי הַשְּׂמוּעָה לְמַדּוֹ: "הַכֶּרֶת", בְּעוֹלָם הַזֶּה, "תִּכְרַת", לְעוֹלָם הַבָּא; כְּלוֹמֵר, שְׂאוֹתָה הַנֶּפֶשׁ שְׂפָרְשָׁה מִן הַגּוֹף בְּעוֹלָם הַזֶּה – אֵינָה זוֹכֵה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא גַם מִן הָעוֹלָם הַבָּא נִכְרַתָּה. ב. *הָעוֹלָם הַבָּא – אֵין בּוֹ גּוֹף וְגוּיָה, אֶלָּא נִפְשׁוֹת הַצְּדִיקִים בְּלִבָּד, בְּלֹא גּוֹף כְּמֵלֶכֶת הַשְּׁרָת. הוֹאִיל וְאֵין בּוֹ גּוּיּוֹת, אֵין בּוֹ לֹא אֶכִּילָה וְלֹא שְׁתִּיָּה וְלֹא דָבָר מִכָּל הַדְּבָרִים שְׂגוּפוֹת בְּנֵי הָאָדָם צָרִיכִין לְהֵן בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְלֹא יֵאָרַע בּוֹ דָבָר מִן הַדְּבָרִים שְׂמֵאֲרָעִין לְגוּפוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה, כְּגוֹן

המתים. והרמב"ן ז"ל ואחרים חלקו עליו ואמרו דתחיית המתים הוא עוה"ב והביאו ראיה לדבריהם ממה שאמרו בפי' חלק (דף צ'). על מנתו' האומר אין תחיית המתים מן התורה תנא הוא כבר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק לעוה"ב. וכמ"ש הרב בעל עקרים במאמר רביעי פ' ל"א והוא ז"ל תירץ שם

דיש שני מיני עוה"ב אחד אחר המות קודם תחיית המתים ואחד אחר תחיית המתים ולשני אלו קראו עוה"ב. ובוזה תירץ קשיא זאת כמו שמבאר שם. ועדיין קשה לי קשיא אחרת על רבינו ד"א"כ דמוקי האי קרא לעולם שכלו טוב ולעולם שכלו ארוך בעוה"ב. ובגמ' סוף תולין (דף קמ"ב). אמרין תניא רבי ר' יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלוי בה בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך וכו' בשלוח הקן וכו' הרי שאמר לו אביו וכו' היכן אריכת ימיו וכו' אלא למען יאריכון ימך בעולם שכלו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכלו טוב, ע"כ. ובשלמא לשאר המפרשים שפירשו

השגת הראב"ד

העולם . . . השרת א"א דברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר אין תחיית המתים לגופות אלא לנשמות בלבד, וחי ראשי לא היה דעת חז"ל על זה שהרי אמרו כתובות (דף קס"ג) שבת ק"ד) אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אוכה, וכן אמרו (סנהדרין צ"ב) שלא ישובו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתם, וכן אמרו (שם סנהדרין צ"א) במומם עומדין ומתרפאין, וכל אלה מוכיחים כי בגוייתם הן עומדין חיים, אבל אפשר שהבורא ישם גוייתם חזקות ובריאות כגוייתם המלאכים וכגוייתם וכו' ויהיו העטרת כמשמען וכפשוטן ולא יהיה משל.

הדאי קרא בתחיית המתים ועוה"ב חדא מילתא נינהו י"ל דה"ק ודאי דמהאי קרא תוכל ללמוד שיש תחיית המתים דאל"כ איך אמר והארכת ימים והלא לא שייך אלא באדם החי ולא שייך לו אריכות ימים אחר המות לכך ודאי הוי הן בעוה"ב חי והיכן הוא אריכות ימיו אלא ודאי שעתיד לחיות, אבל רבינו שפירש האי קרא בעוה"ב א"כ איך

קאמר ר' יעקב שמכאן נוכל ללמוד דיש תחיית המתים דלמא תחיית המתים ליכא והאי קרא לא הוי אלא לעוה"ב שהוא הבא לאדם אחר המות. וכבר אפשר לומר דרבינו מוקי קרא דלעולם שכלו טוב לעוה"ב וקרא דכולו ארוך לעולם התחייה דרשם שייך אריכות ימים ומשמע דס"ל דהארכת ימים נמי איירי בעוה"ב ולכן צ"ע: יאריכון ימך לעולם שכלו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכלו טוב וזהו העוה"ב וכן לקמן בפ"ט משמע דס"ל דהארכת ימים נמי איירי בעוה"ב ולכן צ"ע: ב העולם הבא אין בו גוף וגויה וכו'. בברכות (דף י"ז). אמרו מרגלא בפומיה דרב העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתייה וכו'. ורבינו אילל לטעמיה דסוכר דעוה"ב ותחיית המתים תרי מילי נינהו ולכן כתב דבעוה"ב אין בו גוף כלל כי אינו אלא לנפשות שהו העולם הבא לאדם אחר המות ולכן אמר רב דאין בו לא

קשאו ידיו צדיקים שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה וכו' וכן הוי מצוין לבניהם (שבת ק"ד) אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אוכה, וכן אמרו (סנהדרין צ"ב) שלא ישובו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתם, וכן אמרו (שם סנהדרין צ"א) במומם עומדין ומתרפאין, וכל אלה מוכיחים כי בגוייתם הן עומדין חיים, אבל אפשר שהבורא ישם גוייתם חזקות ובריאות כגוייתם המלאכים וכגוייתם וכו' ויהיו העטרת כמשמען וכפשוטן ולא יהיה משל.

הגהות מיימוניות

נוק בעוה"ב ויש חטא שנפרעין ממנו בעוה"ב לעוה"ב, הרי כתב שיש שם פרעון לעוה"ב, ועוד דאטו היה דעתו שאין חילוק בין מי שעבד עכו"ם כל ימיו למי שעבד על עבירה אחת כגון שאכל כזית חלב או עבר שאר עבירות מחייבי כריתות לרוב תאוותו ותגבורת יצרו חלילה וחס ובוזה איני צריך להאריך אך גלוי ומפורסם הוא בכל דבריו שאינו כן ותאלמנה שפתי שקר הדוברים על צדיק עתק. וצורנו יציר עיני בתורתו:

[ב] וז"ל הרמב"ן ז"ל אשר כתב בזה ותשכיל כי הכריתות הנזכרים בנפש בטחון גדול הוא בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באומרו ונכרתה הנפש מקרב עמה ונכרתה הנפש היא מעמיה יורה כי נפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תתינה קיימות ביו העליון ולכן הוא מפרש הנפש היא עונה בה כי בעון אשר הוא בה כריתתה. וטעם זה הענין כי נשמת אדם נר ה' אשר נפח באפיו מפני עליון ונשמת שדי כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים הנה היא בענינה לא תמות ואינה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סבת הוייה והפסד כמורכבים אבל קיומה ראוי והיא עומדת לעד כקיום שכלים הנבדלים ולכן לא יצטרך הנה לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי. והוא הלשון שתפסה בהם התורה כרת כענף הנכרת מן האילן והוא שאמרו חכמים ז"ל מקרב עמה ועמה שלום כי הכרת של נפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והן עמה שהן בשלום, וכבר פירשתי שכל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות כולם מופתים מן הסנים הנסתים וכו' ובדבר מופתי בתביעה ותוהויר התורה לעולם ולכן הוזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסיי ולא הבטיח בקיום שהוא ראוי עכ"ל בפ' אחרי מות:

[א] הא לך דברי הרב ר' משה ב"ר נחמן ולשונו אשר כתב בדבר זה בשער הגמול וזה לשונו. צריכין אנו לחוש ולפרש דברי הרב הגדול רבינו משה בן הרב הדיין רבינו מיימון זצ"ל אשר כתב בספר המדע שכו הצדיקים היא שיזכו לנועם זה וכו' עד אינה זוכה לחיי העוה"ב. עוד כתב רבינו ז"ל הנקמה שאין נקמה למעלה הימנה שתכרת הנפש ולא תזכה לאותן חיים וכו' כדלקמן בפ' זה עד והפסד שאינו חוזר לעולם כל אלו דברי הרב ז"ל. מי שרואה דברים הללו לבו נוקפו שמא נטע דעת הרב ז"ל לומר שאין עונש ויסורין לנפש החוטאת ולא תשיג אותה צער כדעת חיצונים ח"ו, אלא דברי הרב ז"ל על סוף האברון ועל הכליון החרון שאין אחריו עונש ונקמה והוא הכרת שהוא ביטול הנפש וכלל בה שהביטול הזה מלבד נשיתסרה תחלה בעונשי גיהנם ויסורים שבו יש עונש גדול ואברון חמור לפי שאברה הנועם הגדול שהיתה ראוי לה מצד שהיא בריה זכה שלוקחה ממקום הכבוד כמלאכים או למעלה מהן והוא זכות הצדיקים ומעלתן שהן זוכין לה כמו שפירש הרב ז"ל וכמו שאנו עתידין לבאר. ואע"פ שלא פירש הרב ז"ל כל צורכו בביטול זה שיהיה מתוך דין ויסורים יש ראיה ללמד עליו זכות שהרי כתב בפ' אחר מפרקי ספר הנזכר כל הרשעים שעונותיהן מרובין דנין אותן כפי חטאותיהן ויש להם חלק לעוה"ב ואע"פ שחטאו שנאמר ועמך כלם צדיקים וכו' עד ואלו שאין להם חלק לעוה"ב אלא נכרתין ואובדין ונדונין על גודל רשעם לעולם ולעולמי עולמים המינים והאפיקורסים והכופרים בתורה וכו'. הרי שהפריש בין חייבי כרת ובין הנדון ברשעו ולבסוף יש לו חלק לעוה"ב אין אף הכוונה אלא כמו שפירשנו ע"כ לשון הרמב"ן. ועוד נ"ל להביא ראיה לדבריו שכן דעת רבינו המחבר ז"ל מאשר כתב למעלה בפ"ו וז"ל יש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו על כל חטאו בעוה"ב בגופו או בממונו או בבניו הקטנים וכו' ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעוה"ב ואין לעובר עליו שום

מגדל צוז

כדין שסמך על זאת ההגדה דהות מרגלא בפומיה דרב לפי שהיתה מוסכמת וקבועה בברכות פרק היה קורא גבי הלכתא בחירתא דהוה מרגלן בפומיהו דרבנן ואין משיבין עליה משאר הגדות. ואמרו עוד שזה הענין בו סודות נסתרות ואין להשיב על פשוטן והאיל ולא ניתן רשות לגלותן וקיימו עליו שהיה בקי בחדרי החכמות הנעלמות ומימות רבינו רב אשי לא קם כמשה להאיר. וגם רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בשער הגמול שיבחו הרבה בפירושו זה ובמה שכתב בפירושו פ' חלק בתחיית המתים בדרך

העולם הבא אין בו גוף וגויה עד ונועם ה' ושער ה': כתב הראב"ד ז"ל דברי האיש הזה כו' ולא יהיה משל עכ"ל: ואני אומר כי לא הוא לבדו השיגו והקשה עליו קשיות אלו כי הר"מ ז"ל הלוי מטוליטולה חשב להשיגו בין המגרים על זה בכנהג רבות לפני הרב ר' אהרן הכהן הגדול מלוני"ל וחכמי ונבניו והגיס דעתו אצלו לדעת' והשיבוהו ממורוות וגם אומר בקצרה מקצת מאמרי עורתו. כי גם ר"מ ז"ל ידע בכל אלה. ושבחו רבינו בחבורם וקראוהו ארון האלהים וכי הוא עשה

אכילה ולא שתייה אבל לעולם התחיייה ודאי שיש גוף שהתחיייה גם כן היא לגופות ויש שם אכילה ושתייה: והראב"ד ז"ל נדמה לו שרבינו סובר דעוה"ב היינו תחית המתים ולכן תפס עליו דברי האיש הזה קרובים למי שאומר אין תחית המתים לגופות אלא לנשמות מפני שהוא סובר דעוה"ב הוא עולם התחיייה ולכן פירש דמאי דקאמר רב אין בו לא אכילה ולא שתייה אינו ר"ל שלא יהיה שם גוף אלא יהיה שם גוף אבל יהיה כגוף של מעלה שהוא דך שלא יהיה צריך אכילה ושתייה. וכבר נתבאר דעת רבינו ז"ל:

וְעֵמִידָה וְשָׁנָה וּמִיתָה וְעֶצֶב וְשָׁחוּק וְכִיּוּצָא בְּהֵן⁹.
כֶּף אֲמָרו חֲכָמִים הָרֵאשׁוֹנִים: הָעוֹלָם הֶבֶא – אֵין
בוּ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִּיָּה וְלֹא תַשְׁמִישׁ, אֲלֵא
צְדִיקִים יוֹשְׁבֵין וְעֲטוּרֹתֵיהֶן בְּרֵאשִׁיחֵן, וְנִהְיִין מְזִיו
הַשְּׁכִינָה¹⁰.

וכמ"ש בסוף פרק זה ז"ל זה שקראו אותו חכמים עוה"ב לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אובר ואח"כ יבא אותו העולם אין הדבר כן אלא הרי הוא מצוי ועומד שנאמר אשר צפנת ליראיך ולא קראוהו עוה"ב אלא מפני שאותם החיים באים לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ונפש וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה, עכ"ל. וכל אותם המאמרים שהביא הראב"ד הם לעולם התחיה והראב"ד ז"ל קורא לעולם התחיה עוה"ב ובכך עלו דברי שניהם כהוגן ואלו ואלו דברי אלהים חיים: כך אמרו חכמים הראשונים העוה"ב וכו'. מימרא דרב סוף פרק היה קורא (ברכות י"ז):

הַרִי נִתְבָּרַר לָךְ שְׂאִין שֵׁם גּוֹף, לְפִי שְׂאִין שֵׁם אֲכִילָה וְשְׁתִּיָּה. וְזֶה שְׂאֲמָרוּ 'צְדִיקִים יוֹשְׁבֵין', עַל דֶּרֶךְ הַחִידָה אֲמָרו – כְּלוֹמַר, נִפְשוֹת הַצְּדִיקִים מְצוּיִין שֵׁם, בְּלֹא עֵמֶל וְלֹא יַגַע. [מח] וְכֵן זֶה שְׂאֲמָרוּ 'עֲטוּרֹתֵיהֶן בְּרֵאשִׁיחֵן' – כְּלוֹמַר, דַּעַה שְׂפִידֵנו, שֶׁבְגִלְלָה זְכוּ לְחַיֵי הָעוֹלָם הֶבֶא, מְצוּיָה עִמָּהֶן, וְהִיא הַעֲטָרָה שֶׁלָּהֶן, כִּעֲנִיָן שְׂאֲמָרו שְׁלָמָה: 'בְּעֲטָרָה¹¹ שֶׁעֲטָרָה לוֹ אָמו"¹². וְהַרִי הוּא אוֹמֵר: 'וְשִׁמַּחַת עוֹלָם עַל רֵאשֵׁם"¹³, וְאֵין הַשְּׁמָחָה גּוֹף

מגדל עזו

הזה והסכים עמו מפי ראיות מופלאות ומפולגות מן התלמוד הירושלמי והמדרשות ופרקי היכולות ועסק הנסתרות אלא שחלק עליו בשינוי סדר הזמנים, וכי הסכימו עמו רוב חכמי ספרד והחכם המפורר רבי שלמה בן גבירול ז"ל, מ"מ סמך על קבלתו ואמנתו, ורבותי נ"ע ואני אחריהם אהיה וצדיק באמנתו יהיה שהדברים כפולים גן עדן וגיהנם למעלה אשר בו הנשמות ושלמטה לגופים גם את זה לעומת זה עשה אלהים, וסדר הזמנים בהסכמת מקצת הגאונים, ואלי ערב מאמר רב סעדיה גאון ז"ל לעת ערב, וכן הסכים על לשון ספרי דבי רב, בהתהלך תנחה אותך בעוה"ז הוא עד יום המיתה בשכבך תשמור עליך בשעת מיתה והוא עולם הנשמות כי שם שכן הנפשות וקיומם והדבקם בצורו החיים שהוא נקרא לרבותינו ז"ל גן עדן ופנמים קורין אותו עליה וישיבה של מעלה שכל אדם בו בחלק הבא לו אחר מיתה מיד, והקצות בימות המשיח כלומר ואחר כך יבאו ימות המשיח שהוא מכלל העוה"ז, היא השיח ל"עוה"ב כלומר שבסופן יהיה יום הדין ותחית המתים שלא יחזור לעפון לעולם, ויצירתן מפורסמת בבראשית רבה אמרו כשם שיצירתו בעוה"ז כך הוא יצירתו לעוה"ב מה יצירתו בעוה"ז מתחיל בעור ובשר וגומר בגידן ועצמות כך לעתיד לבא מתחיל במור ובשר וגומר בגידן ועצמות והם ניוונין מזיו השכינה שהמלאכים חיים ממנו והם קיימים באור עצמי כמו שנתקיים משה רבינו בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה אלא נתקיים באיספקלריא המאירה והוא שהכר הכולל הגוף והנפש והוא העיקר הגדול שהוא תתות כל מקוה להקב"ה והוא עוה"ב שבו ישוב הגוף וזכרנו כמו נפש והנפש תדבק בדעת עליון בהדבקה בג"ע עולם הנשמות שאמרנו ותתעלה בהשגה גדולה ויהיה קיום הכל לעדי עד ולנצח נצחים, והמעלה הזאת והשכר הזה הגנוז לצדיקים אין כח בשכל האדם להשיגו כענין שנאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים וזלתי יעשה למחכה לו והוא סוד נסתר מסתרי הסתרים מקובל למקובלים רמזוהו ר"ל סוף פרק אין בברכין (יג ע"ב) וביאר אותו רבינו הרמב"ן ז"ל בשער הגמול בענין הזה וז"ל. אמרו למימרא דנבל לחוד ונכור לחוד דלא כר' יהודה דתניא ר' יהודה אומר כנור של מקדש של שבע נימין היה שנאמר שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע של ימות המשיח שמנה שנאמר למנצח על השמינית על נימא שמינית של עולם הבא עשר שנאמר עלי עשור ועלי נבל עלי הגיגן בכנור ואומר הודו לה' בכנור ננבל עשור זמרו לו ומתרצינן אפילו חמא רבי יהודה ואידי דנפשי נימין דידיה נפיש קליה כנבל וקרי ליה נבל. ופירושו הענין כי הכנור וכלי הזמר שבמקדש רמז להשגת המחשבה שהיא נתלית ברוח ואין בגשמיות דק כמוס"ק"א כענין שאמר קול ודבור ורוח וזהו רוח הקודש. והנה בעוה"ז ישיגו החכמים ברוח הקדש שבע ספירות וידבק אורן במשכן ובמקדש ונרמות בשבע הנרות של מגורה ובקצת הקרבנות גם בלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי הזכיר

אותן בה' הידיעה לפיכך ירמזו שבע כלי הקול בעוה"ז ולימות המשיח תושג ספירה שמינית וירמזו אותם ולעוה"ב תהיה ההשגה שלימה לעשר הספירות ירמזו אותם זה ענין מופלא ונכבד עכ"ל: וכתב עוד העוה"ב אין לזוכים בו קץ וסוף אלא מתקיימים ברצון בוראם יתברך ויתעלה חפצו ורצונו המקיימים וכן ששת שני שבוע ושביעית שמיטה רמז לענין הזה הוא ומכאן ילמד החכם סוד היובלות וידע הענין בכללו וברוך היודע והמלמד אדם דעת עכ"ל: והאמת כן אע"פ שסודות אלו רמוזות לו בפירוש התורה בפי' בראשית ובפי' בהר סיני:

ומעתה אחרי הרגשת כמה זה נסתר ולא ירדו בו למנין מה מקום לקנטורים. והדברים עתיקים ונעמוקים לא יתפרסם לחכם דעת חבירו בהיות מסתירו בלשונו יכחינה תחת לשונו כמו שמיצני במסכת יומא (ע"ב) שאמר ר"ע לר' ישמעאל טעית בדרשת לחם אבירים וקבלנו שלא תפש עליו בעיקר הסוד רק בלשון. וכן כתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בשער הנזכר אלא שרבינו הראב"ד ז"ל בהיותו מקובל בסתרי התורה וההגדות וחשד לר"מ ז"ל בלא יודע כתב כן ולדעת חשד הראב"ד ז"ל אני אשאל דרך מליצה ומשל. איך חומר מוגבל ונבדל יוכל להשיג שכל ומושלך עד אין סוף. ואם חכם מרבים יחכם יאסף רוח בחפניו, ישת אל המדבר פניו, ומאמר אליהוא כדבר ה' לאיוב יוכיח, ומריח מים יפריח, הידע חקות שמים והלכותיו, כי ידע נפשו ותוצאותיו, א"כ על סוד אחד נכחד על אחת כמה וכמה בהתעלות הנפש החכמה במזומה לכל תכלה אשר לו דומיה תהלה. ואם מהגדת עתידין הצדיקים שיעמרו בלבושיהן הן הן דברים כגו שדרך משך ועבד נגו כפיתו בסרבליהן וריח נור לא עדת בהון, משם הוכיחו פרק חלק (צב ע"ב) כבוד המלכות אפילו בשעת הסכנה אשר בו יתגאה, הרגיל בציצית זוכה לטלית נאה, ועל דרך האמת יעקב אבינו לא מת רמזו כלו ז"ל למי ששתה נוזלי לבנון ביסוד עולם על דרך נעלם כד"ן: והחכמים קראו לה בדרך משל לטובה זו המזומנת לצדיקים סעודה וקוראין לה בכל מקום העולם הבא: כתב הראב"ד ז"ל ואם זו היא הסעודה אין כאן כוס של ברכה וטובה היתה לו השתיקה עכ"ל: ואני אומר עוד כי הר"ם הלוי ז"ל השיגו בזה הרבה והביא הגדות ומדרשות להלחם בו בחנית וכידון אל מחנה הרב רבינו אהרן הכהן הגדול ז"ל מלונ"ל וחילותיו, וגערו בו גערת התחתים וכתתו חרבותיו לאתים, וחייתותיו למזמרות, לאמר כי לא הבין בנסתרות, ולא ירד לדעת ר"מ ז"ל, ושבתו אותו ואמרו כי אין בזמננו למעלה ממנו ועמוק עמוק מי ימצאנו. גם רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל כתב בשער הגמול ומה נכבד דבר ר' אברהם בן זורא ז"ל שכתב בעץ הדעת סוד יעם גם הדברים כמשמעם עכ"ל. לחזק כל כי הדברים כפולים כמו שקבלנו וכתבנו בסמוך, עוד כתב ז"ל שם ואי אפשר לפרש יותר מזה בנן עדן וגיהנם העליונים הנרמזים למעלה אבל כוונתנו שיתבאר מדריגותו לתלמידים

פרדס המלך

מח. "וכן זה שאמרו עטרוניהם בראשיהן כלומר דעת שידעו כו".

"עטרוניהם בראשיהן" פירושו שמלכד העטרה בפועל, על ידי הדעת שידעו ובה יזכו לחיי העולם הבא, נעשית העטרה גם חלק ממציאותם והוא על דרך שכתב בנוגע לכתר המלכות"ק"י "כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהי' וכסאו כשמש נגדי" שאין מדובר רק על הענקת המינוי למלך אלא בעיקר על כך שנעשה שינוי ב"גבר" של המלך ממלכי בית דוד שנולד מלך בעצם ובשלימות

ומוריש ענין המלוכה לבניו אחריו. עפ"י מדוייק לשון הרמב"ם בהלכות ת"ת"י "כתר מלכות זכה בו דוד" אבל בנוגע לכתר תורה כתב כל מי שירצה יבוא ויטול כו" כי מלכי בית דוד אינם צריכים ליטול כתר המלוכה כיון שהוא מצוי ומוטבע בהם בעצמ"ה.

בוזה מובן גם מה שכתב בהלכות מלכים"ק"י "מלכי בית דוד הם העומדים לעולם... אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מבינתו".

לקוטי שיחות חלק כ"ח עמוד 110 והערה 64.

מקורות היד

- 9 זהר ח"ג רלו, ב. וראה זהר ח"א קלא, א. 10 ברכות י, א. כלה רבתי פ"ב. ז"ח יתרו לג, ב. תו"ח צג, ג. ק. ב. קיי, ד. קיט, א. 11 ראה תענית כו, ב (במשנה). 12 שה"ש ג, יא. 13 ישעי נא, יא.

מקורות הפרדס

- קטו. הלכות ת"ת רפ"ג. קיז. שם. קיח. וכן כתב הלשון "זכה בו" בבבא כהונה שגם שם נולד כהן בעצם ובשלימות על דרך מלכי בית דוד. קיט. פ"א היט.

מקורות היר

14 ש"א, כה, כט. 15 ראה אבות פ"ד מ"ו. 16 ראה ספרי דברים א, י. 17 תהלים כד, ג. 18 ישעי' לה, ח. 19 תהלים סה, ה. צב, יד. 20 תהלים טו, א. 21 שם כז, ריה. 22 תהלים קיח, כ. ועיין זהר ח"א קצו, ב. 23 זח"א (מה"צ) קלו, א. 24 אבות פ"ג מט"ז. ועיין זהר ח"א קלה, א"ב. ח"ב קטו, א. קנ"ג, ב. ח"ג רמא, ב. רנח, א. תקרו' תכ"ח (ע"ב, ב). מדרש פנים אחרים (אוצר מדרשים ע' 481 ואילך. בית המדרש חדרו' ע' 47). 25 שלח טו, לא. 26 תהלים נה, כד. ועיין עירובין יט, א. 27 תהלים פח, יב.

ד וחכמים קראו לה וכו': כתב הראב"ד ואם זו היא הסעודה וכו'. כלומר דאמרינן טוף פרק ערבי פסחים (פסחים דף ק"ט): שלעתיד לבא סעודה שהקב"ה עושה לצדיקים נוטל כוס של ברכה ומחזר על כל האבות עד שמגיע לדוד והוא נוטל ומברך. ורבינו יסבור דהיינו לעולם התחיה אבל מה ששינוי והכל מתוקן לסעודה היינו העולם הבא אחר המות. וצריך לי ישוב לדעת הראב"ד דעולם הבא היינו עולם שאחר התחיה היאך יתישב מימרא דרב העוה"ב אין בו לא אכילה וכו'.

כדי שתנוח על הראש; כף עטרה שאמרו חכמים כאן, היא הדעה.

ומה הוא זה שאמרו, 'ונהינן מזיו השכינה'?

שיודעין ומשיגין מאמתת הקדוש ברוך הוא, מה

שאין יודעין והן בגוף האפל השפל. ג. כל 'נפש' האמורה בענין זה, אינה הנשמה שהיא צריכה לגוף, אלא צורת הנפש, שהיא הדעה שהשיגה מהבורא כפי כחה, והשיגה הדעות הנפרדות ושאר המעשים. והיא הצורה שבארנו ענינה בפרק רביעי מהלכות יסודי התורה; היא הנקראת 'נפש', בענין זה.

חיים אלו – לפי שאין עמהן מות, שאין המות אלא ממארעות הגוף ואין שם גוף, ונקראו 'צורר החיים', שנגמרו: 'והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים'¹⁴. וזהו השכר הגדול שאין שכר למעלה ממנו, והטובה שאין אחריה טובה; והיא שהתאוו לה כל הנביאים¹⁵. ד. [מט] וכמה שמות קראו לה דרך משל¹⁶: הר ה'¹⁷, ומקום קדשו¹⁷, ודרך הקדש¹⁸, ותצרות ה'¹⁹, ואהל ה'²⁰, ונעם ה'²¹, והיכל ה'²¹, ובית ה'²¹, ושער ה'²². *והחכמים קראו לה²³ דרך משל לטובה זו המזמנת לצדיקים, 'סעודה'²⁴; וקורין לה בכל מקום 'העולם הבא'. ה. [ג] הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה – שתפירת הנפש ולא תזכה לאותן החיים, שנגמרו: "הפירת תפירת הנפש ההיא, עונה בה"²⁵. וזה האבדון, הוא שקוראין אותו הנביאים דרך משל, 'באר שחת'²⁶, ו'אבדון'²⁷,

השגת הראב"ד
והחכמים... סעודה א"א ואם זו היא הסעודה אין כאן כוס של ברכה, וטובה היתה לו השתיקה.

הגהות מיימוניות

[ג] פירוש דבריו אלו כתבתי למעלה בראש פרק זה להרמב"ן ז"ל:

מדג' עז

ואדרבה פתח לנו במורה הנבוכים כוונים ליכנס בהם ברוח חן ותחנונים ולהעלות הדברים במעלות שכלים נבדלים וזולתם ואין בזה הפסד כאשר אני עתיד להוכיח מתוך לשונו בחלק אשר יעדתי בהקדמתי אם יזכני צורי בעזרת האל: ועל דרך זה הסכמתי וחדשתי ר"מ ז"ל ביוע ומוסתי ועושה הדברים כוונים לנבונים ובסכמת החכם בן עזרא וחכמי לונ"ל והדורכים שבינם ואף כי אמונתו וקבלתו בכל אלו הענינים כאשר קבלנו מרבותינו נ"ע קבלת והסכמת אמונת רבינו הגדול הרמב"ן אשר מימיו אנו שותים ומפיו אנו חיים אני חושד לר"מ ז"ל על דרך קצרה ידע סוד הסעודה והמחול ושם נכנס של ברכה וענינם: ולבי נלחם בקרבי והנאני כי נצחני למשול משל ולחוד חירה בלשון האגדה על סוד זאת הסעודה, צור תעודה באוצרותי תחום תורה בלמודי. פרק המוכר את הספינה (ב"ב דף ע"ד ע"ב) בכבוד השכינה לעתיד לבא זה השער לה' צדיקים יבואו בו העמוסים מני בטן בראשי הפרקים והדברים עתיקין במסורת הפסוקים ויבא אלהים את התננים הגדולים להשיג גבול עולים צינן את הזכ"ר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים הווכים בתשובה לחיי העוה"ב לאכול ולשבע ולמכסה עתיק עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב ומשקן פלוג"א אלמוני המשומר בעבניו מעסיס רמוני ומי ששתה גוללים מן לבנון ושאר מים בששון ממעיני הישועה בה"א הידיעה ימוגו כוס של ברכה מזג הראוי לשתייה באבן השתיה חד מן קאמיא על חד מן חלתא מיא ואומר לאבות' ידועין יושבי נטעים טול אתה וברך ויקרא לפניו אברך, וכל אחד מהם לכבוד קונו מזכיר עלבונו זה מקדש וזה מבדיל עד דוד הגדיל ואומר אני אברך כי הפליא לעשות עמו או"ת לטוב"ה לפתוח פתח לבעלי תשובה. ולי נאה לברך גם תמול וגם משלשום כי הביאתני עד הלום להלום בעטרה"ה ערוכה בכל ושמורה ועונה בשירה ובזמרה כוס יסועות אשא ובשם ה' אקרא. וכזונו בני עליה למנת כוסי רוייה

שארין דברי תורה בג"ע וענינו משל שאינו אמת אין דברי רבותינו קבלת האבות באלו הענינים הבאי או משל בטל המליצה אלא הכל אמת ואמונה חיצונו ופנימו מן מעלה למעלה ומן רוממות לרוממות וזוכה בו כל אחד למקום מעלתו ומשיג ממנו כפי הראוי לגמול לו. ולפיכך אמרו בויקרא רבה אמר ר' אלעזר ונחל עדנך תשקם אין כתיב כאן אלא מנחל עדנך תשקם מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו כפי הראוי לו ובאמת כי ג"ע שהזכיר משמש עוד בגמול גשמי לזמן התחיה והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים בג"ע וכו' וכן אמרו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים בג"ע וכבודו ביניהם וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו שנאמר הנה אלהינו זה ושכר ועונג זה עתיד להיות בזמן התחיה וראות השכינה באצבע מתוך המחול הוא השגת המעלה ועונג התחדות מתוך שמחה גופית לומר כי יגיעו אנשי העולם למעלה משה רבינו שנתעלית נפשו על גופו עד שבטלו כחותיו הגופיות והיה מלוכש בכל שעה ברוח הקודש כאילו ראייתו ושמיעתו בעין הנפש בלבד לא במצוע העין כאשר יעשו שאר הנביאים עכ"ל: ומעתה אשר עמדת על דרך האמת והאמונה אשר היתה באמנה עם רבותינו הנבונים אשר היו לפנינו תוכל לראות כי ר"מ ז"ל לא אמר שיהיה זה דברי הבאי חלילה ולא משל בטל המליצה חס ושלום אלא עמו עצה ותושיה כמאמר המלך שלמה ע"ה להבין משל המליצה דברי חכמים וחידותם וידע כל חכם כי הפשט מפורש כלל ופרט ואין צריך להתעורר אלא על הנסתר וע"כ מסר עצמו בדרך הזה לבטל מעל ספר כל ענין גשמות בחק האל ית' וברואיו הנפרדים פן יכשלו בהם העורים אשר אין להם הקדמות וקבלות מספיקות ולא זכו במדות הנאותות למי שראוי למסור לו ראשי פרקים החקוקות במס' חגיגה ושם מסלות דרכו בזה הספר ובמורה הנבוכים ובשאר מאמריו דרך אחד ולא נכחד קימנו ולא מחה בנו מהעלות סתר הענינים לכמה פנים

מקורות הפרדס

קב. אסתר ה, א. קבא. שם ו. ד. קבב. של"ה במסכת שבת שלו שלו קלח, ב ואילך. קבג. אמנם בענין זה לא הזכיר הרמב"ם מספר מדויק ורק כתב פרטו שמות ולא כלשונו בענין הגלגלים שמוסיף מספרם "תשעה גלגלים" (הלכות יסודי התורה רפ"ג וביחד עם מה שלמטה בו' הרי זה במספר עשר) - כי בביאור מעשה בראשית נוגע במיוחד הדגשת השלימות של המספר עשר, "בעשרה מאמרות נברא העולם" (ראה לעיל סימן כא. עייש בארכות) מאש"כ בנרוד.

פרדס המלך

נ. "הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה...כו".

מט. "וכמה שמות נקראו לה דרך משל - הר ה' ומקום קדשו ודרך הקודש והצרות ה' כו'.

מספר השמות שמנה כאן מדויק לא פחות ולא יותר ועולים למנן עשרה כנגד עשר ספירות כי כל השמות לשון יחיד חוץ מ"הצרות ה" שהיא לשון רבים וכוללת שתי הצרות ובלשון המגילה "הצרת בית המלך הפנימית" וצרת בית המלך החיצונה"קיא, ויומתק על פי הידוע ש"הצרות" לשון רבים הם כנגד נצח והוד ק"ב שנמנים לפעמים יחד ק"ג. יין מלכות ספר המדע סימן מה.

יש ששאלו איך אפשר להעניש אדם בגוינום והלא אי אפשר להתרועע עליו שהרי אין האדם משיגו כי אינו בר השגה כלל ע"ד שכתב בנוגע לשכר (ומזה מובן בנוגע לעונש) "ואין שום דרך בעוה"ז להשיגה". וי"ל שהוא על דרך התראה על מיתה שגם בה אינו יודע מהות ואיכות צער המיתה בפועל ובכל זאת מספיק שמתרים בו שצער המיתה אינו בערך וכו'.

לקוטי שיחות חלק ל"ו עמוד 241.

ז אמרו חכמים כל הנביאים כולן וכו'. יש כאן תימה דפרק חלק (דף צ"ט.) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כלן לא נתבאו אלא לימות המשיח אבל עזוב עין לא ראתה אלהים וזולתן. ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא ששבור מלכות בלבד וכן הובא זה בכרכות פרק אין עומדין (דף ל"ד):

וְתַפְתְּהָ²⁸, וְעֲלוּקָהּ²⁹; וְכָל לְשׁוֹן כְּלִיהּ וְהִשְׁחַתְתָּהּ קוֹרְאִין לָהּ, לְפִי שְׁהִיא הַפְּלִיגָה שְׁאִין אֲחֵרֶיהָ תְּקוּמָה לְעוֹלָם, וְהַהֲפֵסֵד שְׁאִינוּ חוֹזְרִין לְעוֹלָם³⁰. וְשָׂמָא תְּקַל בְּעֵינֵיהּ טוֹבָה זֹו, וְתִדְרָמָה שְׁאִין שְׂכַר הַמְצוּוֹת וְהַיְוִיָה הָאָדָם שְׁלָם בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת, אֲלָא לְהִיּוֹת אוֹכֵל וְשׁוֹתָהּ מֵאֲכָלוֹת טוֹבוֹת וּבוֹעֵל צוּרוֹת נְאוֹת וְלוֹבֵשׁ בְּגָדֵי שֵׁשׁ וְרִקְמָה וְשׁוֹכֵן בְּאֲהָלֵי שֵׁן וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָלֵי כֶסֶף וְזָהָב וְדַבְרֵים הַדּוֹמִים לְאֵלוֹ, כְּמוֹ שְׂמֻדְמִין אֵלוֹ הַעֲרָכִים הַטְּפָשִׁים הָאֲוִילִים הַשְּׁטוּפִים בְּזֻמָּה³¹.

אָבֵל הַחֲכָמִים וּבְעֲלֵי דְעָה יִדְעוּ, שְׁפָל הַדְּבָרִים הָאֵלוֹ דְבָרֵי הַבְּאִי וְהַכֵּל הֵן, וְאִין בְּהֵם תּוֹחֵלֵת. וְאִינָה טוֹבָה גְדוֹלָה אֲצֻלְנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֲלָא מְפִנֵי שְׁאִנוּ בְּעֲלֵי גוֹף וּגְוָהּ; וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלוֹ, צָרִיכֵי הַגּוֹף הֵן, וְאִין הַנְּפֵשׁ מִתְאַוֶּה לְהֵן וּמִתְמַדְתֵּן אֲלָא מְפִנֵי צָרָה הַגּוֹף, כְּדִי שְׂמִימָצָא חֲפָצוֹ וְיַעֲמֵד עַל בְּרִיו. וּבְזֻמָּן שְׁאִין שֵׁם גּוֹף, נִמְצָאוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלוֹ בְּטָלִין³².

הַטוֹבָה הַגְּדוֹלָה שְׂתַהֲיָה בָּהּ הַנְּפֵשׁ בְּעוֹלָם הַבָּא, אִין שׁוֹם דְּרָף בְּעוֹלָם הַזֶּה לְהַשְׁיָגָה בָּהּ וְלִידַע אוֹתָהּ, שְׁאִין אָנוּ יוֹדְעִין בְּעוֹלָם הַזֶּה אֲלָא טוֹבֵת הַגּוֹף, וְלָהּ אָנוּ מִתְאַוִּין; אֲבָל אוֹתָהּ הַטוֹבָה גְדוֹלָה עַד מְאֹד, וְאִין לָהּ עֲרָף בְּטוֹבוֹת שֶׁל עוֹלָם הַזֶּה אֲלָא דְרָף מְשֻׁלֵּל³³. אֲבָל בְּדִרְף הָאֱמֶת, שְׁנַעֲרָף טוֹבֵת הַנְּפֵשׁ בְּעוֹלָם הַבָּא כְּמוֹ טוֹבֵת הַגּוֹף בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּמֵאֲכָל וּבְמִשְׁתָּהּ, אִינוּ בֵּן; אֲלָא אוֹתָהּ הַטוֹבָה גְדוֹלָה עַד אִין חֲקָרָה³⁴, וְאִין עֲרָף וְאִין דְּמִיוֹן. הוּא שְׂאֵמֵר דָּוָד: "מָה רַב טוֹבָךָ אֲשֶׁר צִפְנָתָ לִירְאֶיךָ, פְּעֻלָּתְךָ לַחֹסִים בְּךָ"³⁵. ז. וְכִמְהָ הָמָה דָּוִד וְהַתְאַוֶּה לַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבָּא³⁶, שְׁנַאָמֵר: "לוֹלָא הָאֱמֶנְתִּי לְרָאוֹת בְּטוֹב ה' בְּאֶרֶץ חַיִּים"³⁷.

אבל שאר הנבואות הדומות לזה הם לימות המשיח, אבל שמואל סובר שאין שום חדוש כלל הפך מנהג העולם ולא במנהג העולם ואפילו עניות ועשירות דהוי מנהג העולם דהא שמואל מקרא דלא יחדל אבינו מייתי ראייה משמע דאית ליה דבימות המשיח איכא עניות ואע"ג דאם לא היה עניות אין זה הפך הטבע אלא מפני שהוא שלא כמנהג ובימות המשיח אין שום חידוש כלל כי אם ששבור מלכות בלבד. ואמר רבינו ד"ל שהפרשה שנאמרה בישעיה וגר זאב עם כבש וגו' הכל הוא דרך משל והביא ראייה לדבר זה בהלכות מלכים תדע לך שמוכרח אתה לומר כן שאם לא תאמר אלא שיהיה כפשטה אם כן תקשה לך למ"ד אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא ששבור מלכות בלבד לא מצי מכחיש דהאי פרשה לא איירי במשיח דהא בהדיא קאמר קרא ויצא חוטר מגזע ישי וכו' ואפילו שאומר שכל שאר הנבואות לעוה"ב זו ודאי אינו יכול להכחיש שיהיה במשיח ואם מפרש כפשטה אין קאמר אין בין העוה"ז אלא ששבור מלכות בלבד הא איכא כל הני האמורות שם בפרשה אלא ודאי שהיה משל ושמואל דריש לענין ששבור מלכות כמו שפירשה רבינו ד"ל שר"ל זאב אלו עכ"ם וכבש הוא ישראל וכו'. ולהכי קאמר אין בין העוה"ז וכו' וא"כ כיון שמוכרח אתה לומר לדעת שמואל דאין פרשה זו כפשטה גם למ"ד כל הנביאים לא נתבאו וכו' אין פרשה זו כפשטה דע"כ לא פליגי אלא שיהודשו דברים שהוא כמנהג העולם אבל הפך מנהג העולם לא וזו היתה כוונתו ג"כ בפ"ט אלא ששם בהלכות מלכים ביאר יותר, זה נ"ל ליישב דברי רבינו ד"ל שלא הביא דברי שמואל אלא כדמות ראייה אבל לא דס"ל כוותיה. אבל מ"מ קשה לזה סוגיא דפי' חלק דפריך על הא דאור הלבנה כאור החמה וגו' ולשמואל דאמר וכו' משמע דלר' חייא בר אבא נוחזא ואי כדברי רבינו אפילו לדברי ר' חייא בר אבא נמי קשה דלא ישתנה דבר מטבעו ולהיות אור הלבנה כאור החמה ואור החמה שבעתים אין לך שינוי טבע גדול מזה. ובספר ספך משנה בסוף הלכות מלכים כתב הרב"ז לתרין השגת הראב"ד ד"ל על ההיא דבן כוזיבא הרוגהו וכו' דרבינו אדיל לטעמיה דפסק כשמואל דאמר אין בין העוה"ז וכו' גם זה קשה למה שכתבתי דפסק כר' חייא בר אבא דאין מקום לתירוץ ההשגה ההיא וצ"ע: סליקו להו הלכות תשובה בס"ד

כְּכַר הוֹדִיעוּנוּ חֲכָמִים הֶרְאוּנוּ, שְׁטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַבָּא אִין פִּתְּ בְּאָדָם לְהַשְׁיָגָה עַל בְּרִיָּה, וְאִין יוֹדֵעַ גְּדוֹלָה וְיִפְיָה וְעֲצָמָה אֲלָא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבָדוּ; וְשֶׁפֶל הַטוֹבוֹת שְׂמִתְנַבְּאִין בְּהֵן הַנְּבִיאִים לִישְׂרָאֵל, אִינָן אֲלָא

כפא משנה

ורבינו כתב כאן הא דרבי חייא בר אבא בפרק שאחר זה וגם בפרק י"ב מהלכות מלכים כתב לרשומאל וצ"ע:

ז אמרו חכמים כל הנביאים וכו'. מימרא דרבי חייא בר אבא פרק במה אשה יוצאה (שבת דף ס"ג.) ודע דמשמע התם דהא דרבי חייא בר אבא פליגא אדשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא ששבור מלכות בלבד,

מגדל עזו

הנקמה כו' עד החיים. כל זה מפירוש עונש הכרת ושכר טוב הגנו בתורת כהנים בפירוש הכרת והאבדון ומן המדרשים והאגדות מענין השכר: **כבר הודיענו חכמים עד למחכה לו.** פרק אין עומדין:

לאר"ך אפים מנה אחת אפים. והמשכילים יזהירו יתעוררו ויעורו מחשבותם על משכבותם לחרוש בעגלתי אם ימצאו חיותי, בשתים יתחננו לי היום באפריזן עיר הקודש וציו"ן ואלבישם בגדי רקמה ונבלת חכמת בעשרת מונים לשבעים פנים ויתעטרו ויתפארו בעטרת תפארת ויחן את עטרת מלכ"ם דוד מלך ישראל חי וקיים:

מקורות היד
28 ישעי' ל, לג. 29 משלי ל, טו. 30 ת"כ אמור כג, כט. 31 קידושין מט, ב. 32 ראה קהלת ג, ט. וראה תד"ר פכ"א. 33 ראה אבות פ"ד מ"ז. 34 ספרי ברכה לג, כט. 35 תהלים לא, כ. 36 ברכות ד, א. 37 תהלים כו, יג.

מקורות היד

- 38 שמור"ד פ"ל, כד.
- 39 ישע"י סד, ג. 40 ברכות
- לד, ב. ראה זחר ח"ג קכה,
- א. 41 תהלים לא, כ. 42 זחר
- ח"א רסה, א. ספר הבהיר
- אות קס. ועיין זחר ח"א
- קבח, א. ח"ב ר. א. ח"ג ט,
- ב. טו, א. תקי"ז תל"ז (עו,
- ב) ז"ח קכא, ד. פרק
- ט 1 אבות ספ"ב. 2 תצא
- כב, ז. 3 שלח טו, לא.
- 4 ברכות לב, ב. ספרי עקב
- יא, כא. משלי ג, יח.
- 5 תהלים קה, מר"מה.
- 6 ואתחנן ה, כה.

המדע • הלכות תשובה • פרק ט

שנאמר: "הפרת תפרת הנפש ההיא, עונה כה"³⁸; מה הוא זה שפתיב בכל התורה פלה, אם תשמעו יגיע לכם, ואם לא תשמעו יקרה אתכם, וכל אותן הדברים בעולם הזה – כגון שבע ורעב, ומלחמה ושלוה, ומלכות ושפלות, וישיבת הארץ וגלות, והצלחת מעשה והפסדו, ושאר כל דברי הברית? כל אותן הדברים אמת היו, ויהיו, ובזמן שאנו עושין כל מצוות התורה, יגיעו אלינו טובות העולם הזה בלן; ובזמן שאנו עוברים עליהן, תקרא אותנו הרעות הפתובות. ואף על פי כן, אין אותן הטובות, הן סוף מתן שכרן של מצוות; ולא אותן הרעות, הן סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצוות. אלא כף הוא הניצח הדברים:

הקדוש ברוך הוא נתן לנו תורה זו, עץ חיים⁴, וכל העושה כל הפתיב בה, יודעו דעה גמורה נכונה – זכה בה לחיי העולם הבא; ולפי גדל מעשיו וגדל חכמתו, הוא זוכה. והבטיחנו בתורה, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש, ונהגה בחכמה תמיד – שייסר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חלי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המתוקים את ידינו לעשות את התורה, כגון שבע ושלוה ורבות כסף וזהב – [נא] כדי שלא נעסק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמד בחכמה, ולעשות המצוה⁵, כדי שנזכה לחיי העולם הבא. וכן הוא אומר בתורה, אחר שהבטיח בטובות העולם הזה: "וידקה תהיה לנו וגו'".

וכן הודיענו בתורה, שאם נעזב התורה מדעתנו ונעסק בהכלי הזמן, כענין שנאמר: "וישמן ישרון

לדברים של גוף, שנהנין בהן ישראל בימות המלך המשיח, בזמן שפתחזר הממשלה לישראל.

אבל טובות חיי העולם הבא, אין לה ערך ודמיון, ולא דמויה הנביאים, כדי שלא יפחתו אותה בדמיון³⁸. הוא שישעיהו אומר: "עין לא ראתה, אלהים זולתך – יעשה למחכה לו"³⁹; כלומר, הטובה שלא ראתה אותה עין נביא, אלא עשה אותה האלהים לאדם שמחכה לו. אמרו חכמים⁴⁰: [ד] "כל הנביאים בלן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא – עין לא ראתה, אלהים זולתך".

ח. *זה שקראו אותו חכמים 'העולם הבא' – לא מפני שאינו מצוי עתה, וזה העולם אובר, ואחר כף יבוא אותו העולם. אין הדבר כן! אלא הרי הוא מצוי ועומד, שנאמר: "מה רב טובך, אשר צפנת ליראיך"⁴¹. ולא קראהו 'העולם הבא', אלא מפני שאותן החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימין בו בגוף ונפש, וזה הוא הנמצא לכל אדם בראשונה⁴².

פרק ט
שיעור 57
פרק אחד ליום

א. מאחר שנודע שמתן שכרן של מצוות והטובה שנזכה לה אם שמרנו דרך ה' הפתובה בתורה – היא חיי העולם הבא, שנאמר: "למען ייטב לך, והארכת ימים"²; והנקמה שנוקמין מן הרשעים שעזבו ארחות הצדק הפתובות בתורה – היא הפרת,

כסף משנה

שעוה"ב הוא עוה"ב אחר המות והקבלה שהקב"ה יחריב את עולמו בסוף שיתא אלפי שנים כמחבר בפרק חלק גם רבינו לא יכחיש זה ואינו ענין למ"ש רבינו:

ח זה שקראו אותם חכמים העולם הבא וכו': כתב הראב"ד נראה כמכחיש וכו' וחד חרוב נמצא שהוא עולם חדש, עכ"ל. וכבר כתבתי שדעת רבינו

מגדל עז

זה שקראו אותו חכמים עד סוף הפרק: כתב הראב"ד ז"ל נראה מפרש שאין העולם חוזר לתהו ובהו וכו' נמצא שהוא עולם חדש עכ"ל. והרמב"ן ז"ל כתב על זה הלשון בעצמו שהעתיק בשער הגמול נראה מדברים הללו שעוה"ב הוא עולם הנשמות המגיע לאדם אחר מיתת הגוף מיד; ואני אומר כי מה שחשדו הראב"ד ז"ל הביאו לדון לשונו כך וחלילה לו לר"מ ז"ל מלחשוב זה וחס ושלוה שהלשון תסבלנו. אבל אני מודה אל הרמב"ן ז"ל שכן נראה מלשונו זה וכבר כתבתי מחלוקתי עמו בשינוי הזמנים. וכבר השיבו בעבורו חכמי לונ"ל שאין להתחזק במקצת אלו הדברים שלא באה בהן הקבלה מפורשת ומוסכמת וגם שאין אנו יודעים אם יהיה בין עולם לחיבור הפרש ואם יש כמה זמנו ולפי קבלתנו תכופים הם ואין ספק בהם: מאחר שנודע כו' עד וכבר אמרו וכו' עד בלבד. בסוף הפרק וכבר כתבתי שקבלתנו ידועה מפי השמועה איש מפי איש כדעת רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל:

הגהות מיימוניות

[T] במה אשה פרק חלק ופ' אין עומדין א"ר חייא בר אבא א"ר כר, עכ"ל:

בזמן הזה שצריך להיות מיעוט עסק לצורך פרנסתו משאי"כ בנוגע לעתיד לבא כתב קפי "לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד" כי זה שתהי' אכילה ושתייה ו"עמל מעט" למצוא מחייתם - לא יהי' באופן של עסק ביגיעה והשתדלות.

נא. "כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כו'".

כאן מיעט רק שלא נעסוק כל ימינו ומשמעו שמקצת כן, כי מדבר

לקוטי שיחות חלק כ"ז עמוד 259.

מקורות היד

7 האינו לב, טו. 8 תבוא כח, מז. 9 שם, מח. 10 קידושין לט, ב. חולין קמב, א. 11 ראה ע"ז לה, ב. הוריות י, ב. 12 קהלת ט, י. וראה קה"ר עה"פ. שבת קנא, ב. ע"ז ג, א. 13 ראה סנהדרין צח, א ואילך. ד"ח בראשית ו, א. וראה נוסח התפלה "את צמת דוד עבודך מהרה תצמיח וכו'".

יִזְכֶּה שְׁנָאָמֶר: "כִּי אֵין מַעֲשֵׂה וְחֻשְׁבוֹן וְדַעַת וְחֻכְמָה בְּשִׂאֹל"¹².
 וְאִם עֲזַבְתֶּם אֶת ה' וְשָׁגִיתֶם בְּמַאֲכָל וּמִשְׁקָה וּזְנוּת וְדוּמָה לָהֶן – מִבִּיא עֲלֵיכֶם כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלוּ וּמִסִּיר כָּל הַבְּרָכוֹת, עַד שִׁיִּכְלוּ יְמֵיכֶם בְּבִהְלָה וּפְחַד, וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לֵב פְּנוּי וְלֹא גּוֹף שְׁלֵם לַעֲשׂוֹת הַמְצוּוֹת, כְּדֵי שֶׁתֵּאבְדוּ מִחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְנִמְצְאֶתֶם שְׂאֵבְדוֹתַי שְׂנֵי עוֹלָמוֹת: שְׂבִיזְמָן שְׂאָדָם טְרוּד בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּחֵלִי וּבְמַלְחָמָה וּרְעִבוֹן, אֵינוּ מִתְעַסֵּק לֹא בְּחֻכְמָה וְלֹא בְּמִצְוָה שְׂבִיזְמָן זֹכִיךְ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. ב. וּמִפְּנֵי זֶה הִתְאַוּ כָּל יִשְׂרָאֵל, נְבִיאֵיהֶם וְחֻכְמֵיהֶם, יְמוֹת הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, [נד] כְּדֵי שִׁיִּנְחוּ מִמְּלָכוֹת הַרְשָׁעָה שְׂאֵינָה מִנְחַת לָהֶן לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת פְּהִיגוֹן, וְיִמְצְאוּ לָהֶם מְרַגְעֵי וְיִרְבּוּ בְּחֻכְמָה, כְּדֵי שִׁיִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.¹³
 לְפִי [נג] [נד] [נה] שְׂבִאֹתָן הַיְמִיִּים תִּרְבֶּה הַדַּעַת

וּבְעֵט"7 – שְׂדֵינְ הָאָמֶת יִסִּיר מִן הָעוֹזְבִים כָּל טוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁהֵן חֻזְקוֹ יְדִיהֶם לְבַעֵט, וּמִבִּיא עֲלֵיהֶן כָּל הַרְעוֹת שְׂמוֹנְעֵינן אוֹתָן מִלְּקַנּוֹת הָעוֹלָם הַבָּא, כְּדֵי שִׁיִּאבְדוּ בְּרִשְׁעָם. הוּא שְׂכַתּוֹב בַּתּוֹרָה: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' וְגו'⁸ וְעֲבַדְתָּ אֶת אֱלֹהֵי אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנוּ ה' בְּךָ"⁹.
 נִמְצָא פְּרוּשׁ כָּל אוֹתָן הַבְּרָכוֹת וְהַקְּלָלוֹת, עַל דְּרָף זו: כְּלוֹמֵר, אִם עֲבַדְתֶּם אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, וּשְׂמֵרְתֶם דְּרָכּוֹ – מִשְׁפִּיעַ לָכֶם הַבְּרָכוֹת הָאֵלוּ וּמִרְחִיק הַקְּלָלוֹת, עַד שֶׁתִּהְיֶי פְּנוּיִים לְהִתְחַפֵּס בַּתּוֹרָה וּלְעַסֵּק בָּהּ, כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְיִיטֵב לָךְ לְעוֹלָם שְׂפָלוֹ טוֹב, וְתִאָרֶיךָ יְמִים לְעוֹלָם שְׂפָלוֹ אֶרְךָ¹⁰, וְנִמְצְאֶתֶם זֹכִיךְ לְשֵׁנֵי הָעוֹלָמוֹת¹¹, לְחַיִּים טוֹבִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, הַמְּבִיאִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא; שְׂאֵם לֹא יִקְנֶה הַיּוֹם חֻכְמָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים – אֵין לוֹ בְּמָה

פרדס המלך

שילמד תורה לכל העם, ויש לומר שעל שם פעולתו זו נקרא המשיח גם בשם נשיא "יודוד עבדי נשיא להם לעולם"¹² על דרך שמצינו בלשון חכמים שראש הסנהדרין "הוא שקורין אותו נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו"¹³ ומפני זה נקרא משיח גם בשם "נשיא".

ובכתוב שלפני זה נאמר "ועבדי דוד מלך עליהם" כי במלך המשיח שני ענינים שהוא גם מלך וגם נשיא. מצד המלוכה שבו "יכוף כל ישראל" לילך בדרך התורה והמצוה "ילחם מלחמות ה'" "יבנה בית המקדש" ויקבץ נדחי ישראל כו"ק¹⁴ שזהו תוכן עניינו של מלך ומכיון שהנהגת המלוכה היא בדרך רוממות שהמלך מרומם מכל העם, נאמר בפסוק "מלך עליהם" - מרומם מהעם. משא"כ בפסוק המתארו כנשיא נאמר "יודוד עבדי נשיא להם לעולם"¹⁵ (ולא עליהם) כי ענין הנשיאות הוא שילמד את העם וישפיע להם דעת וחכמה. מטעם זה גם הוסיף בפסוק "יודוד עבדי נשיא להם לעולם" משא"כ בפסוק "יודוד עבדי מלך עליהם" לא נאמר "לעולם" כי אחרי ש"יתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד" ו"יחזרו כולם לדת האמת ולא יגולו ולא ישחיתו" אין צורך כל כך בפעולתו כמלך ועיקר פעולתו תהיה בתור "נשיא" שילמד תורה לכל העם ונצחיות מלכותו תהיה בהשפעתו בתור נשיא ש"ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה'".

יין מלכות ספר המדע סימן מז.
נה. "באותן הימים תרבה הדעת והחכמה והאמת...כו".

ובסוף הלכות מלכים כתב ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים ושיגו דעת בוראם כפי כח האדם.
 וי"ל שזה שיהיו ישראל "חכמים גדולים...כו" הוא על ידי מלך המשיח שילמדם תורה, ומרומם בדברי הרמב"ם אודות מלך המשיח "בעל חכמה יהי יותר משלמה ונביא גדול הוא... ולפיכך ילמד כל העם...".

ובלשון חז"ל מיוסד על הפסוק "כי תורה מאתי תצא" "תורה חדשה מאתי תצא, חידוש תורה מאתי תצא"¹⁶ "עתידי הקב"ה להיות יושב ודורש תורה חדשה שתעיד ליתן ע"י משיח"¹⁷ ק"ל וכיון שמלך המשיח "נביא גדול הוא" תתגלה אליו ה"תורה חדשה (ש)מאתי תצא" וילמדה לכל העם.

ספר השיחות תשנ"א ח"ב ע' 566.

נב. "כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנחת להן לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן".

קיום המצוות כהוגן יתקיים בביאת המשיח שאז יהיה קיום התורה והמצוות בשלימות, ענין זה בביאת המשיח השמענו בהלכות מלכים (ריש פי"א) "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוורין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה" שמילוי החסרון בשלמות ארץ ישראל וביהמ"ק יביא גם לשלימות קיום המצוות מצד הגברא שיוכל לקיים התורה ומצוותי' כהוגן.

לקוטי שיחות חלק כ"ב עמוד 78.

נג. "באותן הימים תרבה הדעת והחכמה והאמת, שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה'.... ונאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם".

וצריך להבין מה נוגע כאן הפסוק "הסירותי את לב האבן מבשרכם" והלא מדובר על השפעת הדעת והחכמה היינו הבנת השכל ולא הרגש הלב. וצ"ל שלשלימות ה"דעת והחכמה" נפעלת כשחודרת גם בלב כי מעיקרי התורה שלא תשאר רק בהבנה והשגה אלא תחדור את כל מצאיות האדם ותפעל גם על רגש הלב. ועולה בקנה אחד עם פתגם ארמוה"ק¹⁸ על הפסוק הנ"ל "הסירותי את לב האבן" לב דייקא ולא מוח כי במה שקשור עם הבנה והשגה במוח צריך כל אחד ואחד להשתדל בעצמו ועל ידי זה יקויים בו השלמת הפעולה גם ברגש הלב - "הסירותי את לב האבן" על ידי הקב"ה - "הסירותי" דווקא.

יין מלכות ספר המדע סימן מז.

נד. "באותן הימים תרבה הדעת והחכמה והאמת ... מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יותר משלמה... ולפיכך ילמד כל העם כו".

המובן מדבריו שריבוי הדעת והחכמה תהיה על ידי מלך המשיח

מקורות הפרדס

קבה. נרפס בספר מגיל עז (כפ"ח תשי"ג ע' שח מספר ליקוטים יקרים ע' ד). קבו. יחזקאל לו, כה. קבו. לשון הרמב"ם הלכות סנהדרין פ"א ה"ג - וראה בארובה בכל זה לקושי ח"ט ע' 166 ואילך. וראה גם לקושי חכ"ג ע' 192 ואילך (והערה 55 שם). קבת. הלכות מלכים ספ"א. קבט. יחזקאל לו, כה. קל. ישעיהו נא, ד. קלא. ויקר' פי"ג ג. קלב.

מקורות היד

14 זר ח"א קיד, ב (במה"ז). קנה, ב. ח"ג נג, א. וראה מכילתא בשלח טו, כ. מכילתא דרשב"י שם. במדבר פט"ו, כה. קה"ר פ"א, א. 15 ישעי' יא, ט. 16 ירמ"י לא, לג. 17 יחזקאל לו, כו. 18 ראה דה"ב יג, ה. מכילתא ר"פ בא. 19 ראה תנחומא (בובר) תולדות כ. 20 ראה ברכה לד, י. 21 ישעי' ב, ב. 22 ברכות לד, ב. שבת טג, א. קנא, ב. סנהדרין צט, א. וראה זר ח"ג קנה, א. פרק י 1 אבות פ"א מ"ג.

והחכמה והאמת¹⁴ – **שנאמר**: [נו] **"כי מלאה הארץ דעה את ה'"**¹⁵, ו**נאמר**: **"ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו"**¹⁶, ו**נאמר**: [נד] **"והסירתי את לב האבן מבשרכם"**¹⁷. מפני שאתו המלך שיעמד מזרע דוד¹⁸, בעל חכמה יהיה יתר משלמה¹⁹, [נח] ונביא גדול הוא קרוב ממשוה רבנו²⁰; ולפיכך, ילמד כל העם ויורה אותן דרך ה', ויבואו כל הגוים לשמעו, שנאמר: **"והיה באחרית הימים, נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים"**²¹.
וסוף השכר פלו והטובה האחרונה שאין לה הפסק

ולא גרעון, הוא חיי העולם הבא; אבל ימות המשיח – הוא העולם הזה, ועולם פמנהגו הולך, אלא שהמלכות תחזור לישראל. וכבר [א] אמרו חכמים הראשונים: אין בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שעבוד מלכות בלבד²².

שיעור כ פרק י
ג' פרקים ליום
א. [נט] [ס] אל יאמר אדם: 'הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה, פדי שאקבל הברכות'

כסף משנה

פרק תשיעי ב אין בין העולם הזה וכו'. מימרא דשמואל פ' במה אשה יוצאה (שבת דף ס"ג). כתבתי בפרק קודם זה מה שיש לספק בלשון זה:

מגדל עוז

אל יאמר אדם הריני עושה עד בצומתיו. בהרבה מקומות בתלמוד ובמדרשות: וכן היו גדולי החכמים עד מאהבה. פ"ק דאבות:

הגהות מיימוניות

[א] שמואל פרק חלק ובפ' במה אשה ובפ' אין עומדין:

פרדס המלך

התורה, יחידה שבתורה, שזה מתאים לשייכות של משיח ליחידה כללית, משא"כ משה ששייכותו למדריגת חו"קלט לקוטי שיחות חלק ט"ז ע' 491. חלק כ"א ע' 351.

נו. "כי מלאה הארץ דעה את ה'".

וצריך להבין מדוע לא הביא כאן המשך הפסוק "...כמים לים מכסים" כשם שהביאו בסיום הלכות מלכים. ויש לומר, כיון שכאן מדובר במעמד ומצב שיש צורך בתשובה קלה ואמנם פעולת התשובה היא שמציאות האדם נעשית מלאה וחדורה ב"דעה את ה'" אבל עדין אין זה מצב של "כמים לים מכסים" ביטול האדם והארץ שעי"ז בטלה בכלל האפשרות למצב שלילי הגורם את הצורך בתשובה. משא"כ בסיום הלכות מלכים עוסק בתקופה שלאחר ש"יעמוד מלך מבית דוד וילחם מלחמות ה' וינצח כו" שבו תגדל אופן הפלאת ידיעת ה' ולכן מוסיף המשך הפסוק "כמים לים מכסים" כי לא רק שהארץ כולה תהי' מלאה "דעה את ה'" אלא שיהי' עליו גדול יותר "כמים לים מכסים" כלומר שהארץ תהי' מכוסה בדעה את ה' כמו קרקעית הים שמכוסה במים עד שלא נראה דבר מלבדם כך גם הארץ תהי' מכוסה ב"דעה את ה'" עד שלא יראו דבר מלבד "דעה את ה'".

ספר השיחות תשנ"א ח"א עמוד 121.

נו. "ונאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם".

צריך להבין מדוע הביא פסוק זה בנוגע ללימוד התורה בימות המשיח ומה ענין הסרת לב האבן ל"תרבה הדעת והחכמה". וי"ל ששלימות הדעת והחכמה היא כשחודרת גם ברגש הלב אף שזהו עי"ז שיהסירותי את לב האבן מבשרכם.

ספ"ה תשמ"ח ח"א עמוד 311.

נח. "ונביא גדול הוא קרוב ממשוה רבנו".

יש שהקשו מכאן על מש"כ בסהמ"צ לצ"ק שמש"ח יהי' גבוה ממשוה והרי כאן כתב הרמב"ם "קרוב למשה רבנו". הנה מה שכתב הצ"צ שם מפורש גם במדרש קלה ומה שכתב הרמב"ם כאן יל"פ שהוא רק בנוגע למעלה הנובאה ועפמשי"ז "ולא קם נביא" קלו אבל במלכים קם"קלי, משא"כ במעלת הנשמה קלה גדלה מעלת המשיח ובמילא אין סתירה שזהו גם בנוגע ללימוד התורה ובפרט תורתו של משיח שהו"ע ישקני ממשיקות פיהו, פנימיות

ובהלכות הבאות מאריך לבאר מעלתה של העבודה מאהבה ומסיים "...לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה".

ידוע²³ הפירוש הפנימי בדיוק מאמר חז"ל "מתוך שלא לשמה כו" שהתוך והפנימיות של "לא לשמה" הוא ה"לשמה" וגם הלומד תורה שלא לשמה מתכוון בפנימיותו "לשמה". על דרך פירוש הרמב"ם²⁴ בימי שהדין נתון שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש בית דין של ישראל מכין אותו עד שיאמר רוצה אני" ויכתוב גט והגט כשר כי אע"פ שבגלוי ובחיצוניות עושה פעולה זו מפני שכופין אותו מ"מ לאמיתו של דבר מכיון שרצונו הפנימי והאמיתי להיות מישראל לעשות כל המצוות כו' הרי זה לרצונו.

כך גם האומר "הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה כו" - שלא לשמה גם הוא ברצונו הפנימי והאמיתי "עושה האמת מפני שהוא האמת" כלומר עבודה לשמה.

והנה כאשר העבודה היא על פי סדר כדי לעבור מדרגת "לא לשמה" לדרגת "לשמה" דרוש משך זמן רב "אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה, מגלים להם רז זה מעט מעט כו". אבל כיון שתיכף ומיד בא משיח ו"הקיצו ורננו שוכני עפר" ובראשם אברהם אבינו "אברהם אוהבי" ויתגלה לעין כל בוודאי יפעל הדבר תיכף ומיד אצל כל ישראל שתהיה עבודתם כעבודתו - עבודה מאהבה.

והנה כמש"כ בסהמ"צ לצ"ק שמש"ח יהי' גבוה ממשוה והרי כאן כתב הרמב"ם "קרוב למשה רבנו". הנה מה שכתב הצ"צ שם מפורש גם במדרש קלה ומה שכתב הרמב"ם כאן יל"פ שהוא רק בנוגע למעלה הנובאה ועפמשי"ז "ולא קם נביא" קלו אבל במלכים קם"קלי, משא"כ במעלת הנשמה קלה גדלה מעלת המשיח ובמילא אין סתירה שזהו גם בנוגע ללימוד התורה ובפרט תורתו של משיח שהו"ע ישקני ממשיקות פיהו, פנימיות

יין מלכות ספר המדע סימן נא.

ס. "אל יאמר אדם הריני עושה מצוות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא".

וקשה ממה שכתב בסוף הפרק הקודם: "ומפני זה נתאו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח... כדי שיוכו לחיי העולם הבא"

מקורות הפרדס

קלג. כולל גם העניין דיכל ימיו בתשובה" (שבת קנג, א. וראה לקו"ת ר"פ האזינו. ובכ"מ) ובפרט ע"פ המבואר בתניא (פכ"ט) ש"עיקר התשובה בלב ודלב יש בו בחינות ומדרגות רבות כו". קלה. מצות ספ"ה ע"פ פ"ב. קלה. תנחומא תולדות כ' "ונשא מן משה" וכן הוא בילקו"ש ישעי'. קלו. ועייגיב ה' יסודות פ"ז. וראה לקו"ת לארז"ל ע"פ י"ד כי יבוא שילח. מנחות כט, ב. לקו"ת לרבנו הזקן שה"ש בסופו קלו. עיין ר"ה כא, ב. קלה. עיין לקו"ת סוף שה"ש מט. ג. ואל"ך. קלט. וכמוכא בשער הפסוקים פ' וחי ובכ"מ. וראה ג"כ מנחות (כט, ב). דלא ידע מאי קאמרי קמ. ראה לקו"ש ח"ב ע' 50. ועוד. קמא. הלכות גירושין סוף פרק ב.

הכתובות בה, או פְּדֵי שְׁאֵזְכָה לְחַיֵי הָעוֹלָם הַבָּא;² וְאִפְרָשׁ מִן הַעֲבֵרוֹת שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה מִהֶן, כְּדֵי שְׁאֵנְצַל מִן הַקְּלָלוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה, אוּ כְּדֵי שְׁלֹא אִפְרָת מִחַיֵי הָעוֹלָם הַבָּא.³

אֵין רְאוּי לַעֲבֹד אֶת ה' עַל דְּרָף זו! שֶׁהַעֹבֵד עַל דְּרָף זו, הוּא עוֹבֵד מִיָּאָה; וְאִינָה מַעֲלַת הַנְּבִיאִים, וְלֹא מַעֲלַת הַחֲכָמִים. וְאֵין עוֹבֵד אֶת ה' עַל דְּרָף זו, אֲלָא עִמֵי הָאֲרָץ וְהַנְּשִׁים וְהַקְּטָנִים, שֶׁמְחַנְכִין אוֹתָן לַעֲבֹד מִיָּאָה, עַד שֶׁתִּרְפָּה דַעְתָּן וַיַּעֲבְדוּ מֵאֲהָבָה.⁴

ב. הָעוֹבֵד מֵאֲהָבָה,⁵ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת וְהוֹלֵךְ בְּנִתְיבוֹת הַחֲכָמָה – לֹא מִפְּנֵי דְבָר בְּעוֹלָם, לֹא מִפְּנֵי יִרְאַת הָרָעָה, וְלֹא כְּדֵי לִירֵשׁ הַטּוֹבָה; אֲלָא עוֹשֶׂה

הָאֱמֶת מִפְּנֵי שֶׁהִיא אֱמֶת, וְסוּף הַטּוֹבָה לְבוֹא {בְּכֻלָּהּ} (בגללה).⁶

[סא] וּמַעֲלָה זוּ הִיא מַעֲלָה גְדוֹלָה עַד מְאֹד, וְאֵין כָּל חֶכֶם זוֹכֵה לָהּ. וְהִיא מַעֲלַת אֲבִרָהּ אֲבִינוּ, שֶׁקָּרָאוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'אוֹהֲבוֹ', לְפִי שְׁלֹא עָבַד אֲלָא מֵאֲהָבָה. וְהִיא הַמַּעֲלָה שֶׁצְּנִנּוּ בָּהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי מִשְׁהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ"⁸. וּבְזִמְנֵי שֶׁיֵּאָהֵב⁹ אֶת ה' אֶהְבֶּה הָרְאוּיָה, מִיָּד יַעֲשֶׂה כָּל הַמִּצְוֹת מֵאֲהָבָה. ג. וְכִיצַד הִיא הָאֲהָבָה הָרְאוּיָה? הוּא שֶׁיֵּאָהֵב אֶת ה' אֶהְבֶּה גְדוֹלָה יִתְרָה, עֲזָה עַד מְאֹד¹⁰, עַד שֶׁתִּהְיֶה נִפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּאֲהָבַת ה', וְנִמְצָא שׁוֹגֵה בָּהּ תְּמִיד¹¹ – כְּאִלוֹ חוֹלֵי הָאֲהָבָה,

מקורות היד
2 ספרי עקב יא, יג.
3 ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה.
4 עין סוטה כב, ב.
5 עין סוטה כב, ב.
6 א: יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. שם כב, ב. ז"ח ה.
7 ד: וראה זהר ח"ב רטז, א.
8 נדרים סב, א. 6 עפ"י ספרי עקב יא, כב. נדרים שם. 7 ישעי' מא, ח. סוטה לא, א. ספרי ואתחנן ו, ה.
9 ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה.
10 ואתחנן שם. ספרי עה"פ.
11 עין ספרי שם. 10 עפ"י שה"ש ח, ו. 11 עפ"י משלי ה, יט. ועי"ש בתרגום ובפרש"י. עירובין נד, ב.

פרדס המלך

אלא שטעו בזה ויש מעלה גדולה יותר בעבודה שארץ ישראל והיא קיום ציווי ה' בלי שום מבוקש כלל - "עושה האמת מפני שהיא האמת".
וי"ל שזהו גם תוכן מענה יהושע אל כל עדת בני"אם חפץ בנו ה' והביא אותנו גו" שהכניסה לארץ קשורה עם "חפץ ה' בנו" שתהיה בבני דביקות נעלית עוד יותר מהדביקות שעי"י ירבו בחכמה שבמדבר ולכן, אי כניסתם לארץ הוא עונש שלא זכו לדרגה זו.
ויש להוסיף: בסוף דבריו על מעלה גדולה זו של "עושה האמת מפני שהיא האמת" מסיים "וסוף הטובה לבא בגללה" והלא הנמצא במדרגה גבוהה זו אינו עושה המצות בגלל שסוף הטובה לבא. אלא שיש לדייק בלשונו שכתב "...לבא בגללה" היינו שסוף הטובה לבא בדרך ממילא ולא כשכר וכמבוקש על עבודתו. וזה שאמרו יהושע וכלב "טובה הארץ מאוד מאוד" שאף שעל ידי אופן העבודה במדבר - לימוד התורה באופן שהיו פנויים בחכמה זוכים לעוה"ב שהוא "טובה גדולה עד מאוד ואין לה ערך בטובות העוה"ז", אבל על ידי הכניסה לארץ והעבודה באופן ש"עושה האמת מפני שהיא האמת" זוכים לטובה גדולה יותר "טובה הארץ מאוד מאוד" והיא טובה הבאה ממילא - "בגללה" ולא בשכרה או תמורתה.
כיון שהתורה היא נצחית, הרי שמשמעות מענה זה של יהושע וכלב לטענת המרגלים הוא נצחי לכאורה מישראל שיש בו הכח לסגן עבודה נעלית זו ושכאשר מקיים מצוות בקבלת עול מפי שכך ציווה ה' יש בוה זו מעלה יתירה על הדביקות שמצד האהבה.

יין מלכות ספר המדע סימן מט.
סא. "מעלה זו היא מעלה גדולה מאוד ואין כל חכם זוכה לה כו"י".

וצריך להבין איך אפשר לומר שתכלית השלימות היא אהבת השם והרי תכלית בריאת האדם היא לעבוד את ה' - "אני נבראתי לשמש את קוני" כלומר לא רק לדעת את ה' ולאהבה את ה' ("על פי הדעה תהיה האהבה") שתי מצוות פרטיות, כי אם, לעבוד את ה'.
ובלשון החסידות ישנו חילוק גדול בין אהבה שבה מרגיש האוהב את מציאותו "יש מי שאוהב" ואלו בענין העבודה מודגשת תנועת הביטול והעדר המציאות ואיך יתכן לומר שתכלית העבודה היא אהבת ה' והלא ענין העבודה היא למעלה מזה - ביטול מציאותו לגמרי. וצריך לענין זה.

מקורות הפרדס
קמב, פ"י היג, קמג, פ"ח הי"ב. קמז, לקרית פרשת שלח (ל, ב, לח, ב). מספרי קבלה. אוה"ת שם (ס"ע) תמג ואילך. ס"ע תנה ואילך. ובכי"מ. קמח. קידושין בסופה. קמו. ראה ספר הערכים חבידי ערך אהבת ה' ס"ד. ושי"ג.

הזרי כתב כאן "אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה...ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים".
ועוד קשה שבהמשך פ"י כתב על זה ה"עושה האמת מפני שהוא האמת..." "ומעלה זו היא מעלה גדולה מאוד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אביו כו". והלא בה"א כתב על מעלת עבודת הנביאים והחכמים שהיא עבודה מאהבה.
וי"ל שהעסק בתורה ומצות "כדי שיוכה לחיי העולם הבא" אינו לשם קבלת שכר אלא כדי שבעולם הבא ימשיך בעסק התורה ומצות באופן נעלה יותר וכפי שהוא בעוה"ב. שהרי כתב הרמב"ם קמ"ב "וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד.... כו"י "אינו אוהב את הקב"ה אלא בדעת שידעו" היינו שאהבת הקב"ה קשורה ותלויה במה שנפשו ודעתו קשורה בקב"ה. ושלימות ענין זה הוא בעולם הבא ש"צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה... כלומר הדעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמנו והיא הקטרה... ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל והשפלי" היינו שחיי העוה"ב אינם (רק) שכר על עסק התורה ומצות בעולם הזה אלא המשך עליה והתקרבות תמידית לשלימות הדביקות בה' שעל ידי התורה ומצות. בזה יובן שמה שכתב בתחילת פ"י "אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כו"י שבוה כיון לאדם המקיים תורה ומצות לשם השכר בעולם הבא אבל מעלת הנביאים והחכמים היא לא להרבות בחכמה כדי שיוכו לחיי העולם הבא אלא כדי לזכות לשלימותה ותכליתה של האהבה והדביקות בה' על ידי שירבו ויוסיפו תמיד בחכמה בימות המשיח.
ואעפ"כ, מעלתו של זה ה"עושה האמת מפני שהיא האמת" גדולה עוד יותר כי אין לו מבוקש אחר מלבד עשית האמת, לא בשביל השכר לעולם הבא וגם לא לשם המשך ושלימות דביקותו בקב"ה בעולם הבא ועל מעלה זו כתב הרמב"ם שהיא "מעלה גדולה מאוד" (ולא כמו"ש בהלכה שלפניו סתם "מעלת הנביאים"). "מעלת החכמים" אלא "ואין כל חכם זוכה לה" "היא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו" שכדי להגיע למעלה גדולה זו צריך לעלות לדרגה נעלית מאוד באהבת ה'.
עפכ"י יש להסביר עונשם של בני דור המדבר שהרי לא רצו להיכנס לארץ שעונשם היה לכאורה מילוי מבוקשם שלא להכנס לארץ. מבואר בספרים קמ"י שאי רצונם להיכנס לארץ היה מצד גודל מעלתם בעבודת ה' ולא רצו להשפיל עצמם לסדר החיים של התעסקות בדברים השמייים והומריים כי אם להשאר בדביקותם בה'.

מקורות היד

12 ואתחנן ו. ה. 13 שה"ש ב. ה. 14 ראה שבועות לה, ב. יל"ש שה"ש רמז תתקפ. זהר ח"ב קמג, א ואל"ך. 15 עקב יא, יג. 16 ספרי עקב יא, יג. נדרים טב, א. 17 תהלים קיב, א. 18 ע"ז יט, א. 19 אבות פ"א מ"ג. 20 פסחים נ, ב. נזיר כג, ב. סוטה כב, ב. שם מז, א. סנהדרין קה, א. הוריות י, ב. ערכין טז, ב. ירושלמי פסחים פ"א ה"ז. 21 ואתחנן ו. ה. 22 ספרי ואתחנן ו. ו.

העוסק בה לא ליראה, ולא לקבל שכר, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה – הרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים: 'לעולם יעסק אדם בתורה, אפלו שלא לשמה' – [סב] שמתוך שלא לשמה, בא לשמה²⁰.

לפיכך, כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ, אין מלמדין אותן אלא לעבד מיראה וכדי לקבל שכר, [סג] עד שתתקנה דעתן ויתחכמו חכמה יתרה, מגלין להן רז זה מעט מעט; ומגלין אותן לענין זה בנחת, עד שישגיגוהו וידעוהו [סד] ויעבדו מאהבה. ו. *דבר

השנת הראב"ד

דבר . . כראוי א"א זה השגיון לא ידענו לאי זה דבר כיון, ואנו מפרשים אותו בשני ענינים לשון שיר כמו שגיון לדוד, וענין אחר בעבור אהבתה תשגה בענינין שלא תשים אליהם לב.

ידוע וברור, שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו של אדם, עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזב כל שבעולם חוץ ממנה, כמו שצוה ואמר: "בכל לבבך ובכל נפשך"²¹; אלא בדעה שידעוהו²². ועל פי הדעה – תהיה האהבה: אם מעט מעט, ואם הרבה הרבה. לפיכך, צריך אדם ליחד עצמו להבין ולהשפיל

שאין דעתן פנויה מאהבת אותה אשה שהוא שונה בה תמיד, בין בשכבו בין בקומו, בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו, ושוגין בה תמיד, כמו שצונו: "בכל לבבך ובכל נפשך"¹². והוא ששלמה אמר דרך משל: "כי חולת אהבה אני"¹³; וכל שיר השירים – משל הוא לענין זה¹⁴. ד. אמרו חכמים הראשונים: שמה תאמר, הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר לחיי העולם הבא – תלמוד לומר: "לאהבה את ה'"¹⁵; כל שאתם עושים, לא תעשו אלא מאהבה¹⁶.

ועוד אמרו חכמים: "במצותיו חפץ מאד"¹⁷ – "במצותיו", ולא בשכר מצותיו¹⁸. וכן היו גדולי החכמים מצוין לנבוגי תלמידיהן ומשפיליהן ביחוד: אל תהיו פעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל טובה; אלא היו פעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פלום – אלא מפני שהוא הרב, ראוי לשמשו; כלומר, עבדו מאהבה¹⁹. ה. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר, או כדי שלא תגיע עדיו פרענות – הרי זה עוסק בה שלא לשמה. וכל

כסף משנה

ו דבר ידוע וכו'. עד שישגה בה תמיד כראוי: כתב הראב"ד א"א זה השגיון וכו' שלא תשית עליהם לב, עכ"ל. מ"ש לשון שיר נראה דהיינו לומר שישמח באהבת ה' כמו שאדם שמח בשיר. השי"ת ישים חלקנו מאוהבי שמו אמן וכן יהי רצון: נשלם ספר המדע

פרק עשירי ד שמה תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר וכו' במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו. פרק לפני אידיהן (ע"ז דף י"ט). מימרא דר' אלעזר: אל תהיו כעבדים וכו'. פ"ק דאבות [משנה ג']. ולפי שנמשך ממאמר זה ענין צדוק ובייתוס כתב שהיו מצוים תלמידיהם ומשכיליהם ביחוד, כלומר ולא כלם:

מגדל עז

לאיזה דבר כיון וכו' שלא תשים אליהם לב עכ"ל: ואני אומר כי הפירוש השני הוא עיקר אצל ר"מ ז"ל והוא נכון ויפה: נגמר ספר ראשון והוא ספר המדע:

כל העוסק עד בה לשמה. פרק תפלת השחר: ואמרו חכמים לעולם יעסוק עד ויעבדו מאהבה. כבר כתבתי בהלכות ת"ת בכמה מקומות אמרו כן וגם הוא בפרק תפלת השחר (דף כ"ח): דבר ידוע וברור עד סוף הפרק שהוא סוף הספר: כתב . הראב"ד לא ידענו

פרדס המלך

סד. "ויעבדו מאהבה".

אמרו חז"לקי"ם "לעולם תהי' שמאל דוחה וימין מקרבת" ומשמע שסדר הדברים כך הוא כי זהו סדר ההשפעה שבתחילה צריך לפעול ביטול אצל המקבל כמאמר חז"לקי"ם "ת"ח שיושב לפני רבו" צריך שיהיו "שפתותיו נוטפות מר" – "מרירות מחמת אימה קי"ם" ומה שמספרת הגמרא²³ "רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא בדבדיחותא וברחי רבנן לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא" הוא לפני תחילת הפעולה וההשפעה של הרב לתלמיד שפתח במילתא בדבדיחותא כדי ליצור אצלם החשק והרצון לקבל דברי הרב. לקוטי שיחות חלק י"ז עמוד 74.

סב. "שמתוך שלא לשמה בא לשמה".

התכלית והמטרה בלימוד התורה שיהיה לשמה אבל במצוות אין נוגע (כ"ב) ענין זה שהרי "מצוות אין צריכות כוונה". לקוטי חלק כ' ע' 48 הע' 19.

סג. "עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה כו'".

כיון שמדבר בנשים וקטנים מדייק לכתוב "ויתחכמו חכמה יתירה" ולא הזכיר בינה - כי אדרבא באשה נתנה בינה יתירה אבל דעתן קלה. וכן קטן לאו בעל דיעה הוא, וההוכחה אם כבר גדול הוא על ידי שבודקים אותו אם יודע לשם מי נדר כו'. לקוטי שיחות חלק ו' עמוד 320.

מקורות הפרדס

קמז. סוטה מז, א. סנהדרין קז, ב. הובא להלכה - הל' ת"ת לארזיהו פ"ד ס"ז. קמח. שבת ל, ב. פסחים קיז, א. וראה אה"ת מסעי ע' א"תב. ועוד. קמט. רש"י שם. קן. שבת ופסחים שם.

מקורות היד
23 פ"ב ה"ב ואילך. פ"ד
ה"ב.

שדי. ומנן פרקים של ספר זה, ששה וארבעים פרקים: הלכות יסודי התורה, עשרה פרקים; הלכות דעות, שבעה פרקים; הלכות תלמוד תורה, שבעה פרקים; הלכות עבודה זרה, שנים עשר פרקים; [סו] הלכות תשובה, עשרה פרקים.

בחקמות ותבונות המודיעין לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג, כמו שבאנו בהלכות יסודי התורה²³.

[סו] בריך רחמנא דסיען. נגמר ספר ראשון, בעזרת

פרדס המלך

הקידושין לא נעקרו כי על השב מיראה נאמר ש"הריהו כבעל מום שמקצת שמו עליו"^{ק"י} ורק אם עשתה תשובה מאהבה מקודשת כי אז "נעקר עונו מתחילה"^{ק"י}.

יין מלכות ספר המדע סימן נב.

סו. "הלכות תשובה עשרה פרקים".

על פי הידוע^{ק"י} גדול הדיוק ברמב"ם גם בחלוקת הפרקים, יש לומר שגם בחלוקת הלכות תשובה לעשרה פרקים ישנה הוראה מיוחדת. עשרת הפרקים שבהלכות תשובה הם כנגד עשר החלוקות שבעמ"י "ראשיכם שביכם גו' מחוטב עציך עד שואב מימך" ובפרטיות יותר כנגד עשר כוחות הנפש שבאדם ולמטה מזה פעולותיו של האדם שנחלקו לעשר^{ק"י}.

והביאור בזה: אחרי שפירט כל ענייני התשובה ממשיך לבאר שכל הנהגותו של יהודי צריכה להיות באופן של "תשובה" מלשון "השבה" "והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה"^{ק"י} ומבאר שההתקשרות צריכה להיות באופן אמיתי ושלא על מנת לקבל פרס ואפילו לא לשם קבלת שכר רוחני בעוה"ב אלא ש"עושה את האמת מפני שהיא האמת".

וענין זה שייך לכל עשרת הסוגים שבישראל שהם עם אחד המתאחד עם תורה אחת וה' אחד ואהבת ה' מביאה לאהבת ישראל כי כשאוהב את ה' אוהב גם את ישראל אוהבו - "אהבתי אתכם אמר ה'"^{ק"י}

משיחת ט"ז אד"ש תשמ"ו - בעת היחידות.

סה. סיום הלכות תשובה - פרק י'

בטעם סמיכות הלכות תשובה לתחילת ספר אהבה יש לומר שני טעמים.

א. שבספר המדע עוסק באהבת ה' "אינו אוהב את ה' אלא בדעת שידעוהו ועל פי הדעה תהי' האהבה" ובהמשך לזה בא ספר אהבה. וכן סיום הלכות תשובה הוא בענין העבודה לשמה עבודה מאהבה, ומשם באים לספר אהבה הפותח בפסוק "מה אהבתי תורתך גו'" שכולל "כל המצוות שהן תדירות שנצטוונו בהן כדי לאהוב את המקום ולזכרו תמיד"^{ק"י} החל מהלכות קריאת שמע שעניינה "ואהבת את ה' אלקיך".

ב. שבחיבורן של הלכות תשובה להלכות ק"ש מרומז שתנועת התשובה היא למעלה ממדידה והגבלה לרדת ולהמשך בגדרי הזמן כמו החיוב לקריאת שמע שהוא פעמים בכל יום. כלומר: אע"פ שעבודת התשובה היא בתנועה שלמעלה ממדידה והגבלה לגמרי - התעוררות הבאה ברגע אחד, מכל מקום יש לחברה עם המשך הזמן "שלא יעשהו עוד.. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" וגם עם הזמן שלפני זה, "יתנחם על שעבר".

זאת ועוד, החיבור עם משך הזמן שעבר פועל גם במציאות הזמן שעבר שהרי בתשובה מאהבה נעשה שינוי גם במציאות העבר כמובן ממהלכה של המקדש אשה על מנת שאן עליה עבירות שאם עשתה רק תשובה מיראה אינה מקודשת כיון שהעבירות שהיו בשעת

מקורות הפרדס

קנא. לשון הרמב"ם בהקדמה לספר המצוות. קנב. יומא פו, ובפרשיי שם קנג. יומא ופרשיי שם. קנד. ראה קונטרס שיחות בדבר לימוד ספר הרמב"ם הערות 10-11. קנה. ראה רמב"ם הל' דעות רפ"ה. וראה לקו"ש ח"ו עמוד 186 הערה 52 ובשדה"ג. קנו. קולת ז, יב. קנז. מלאכי לא, ב.